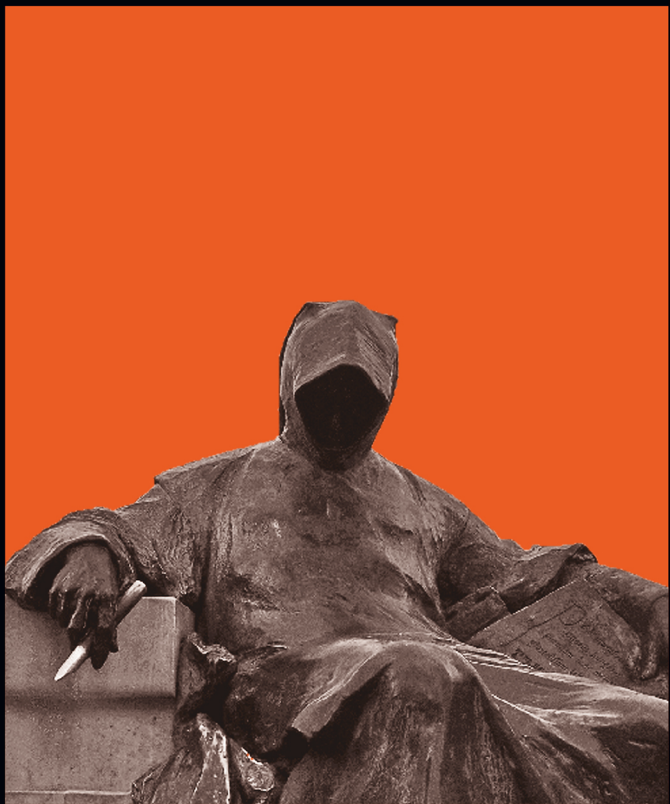

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2017 FEBRUÁR ■

XXVI. ÉVFOLYAM, 2017. FEBRUÁR

TARTALOM

■	3	ZOLTÁN GÁBOR	
		Véresmajor	(próza)
■	13	FENYVESI ORSOLYA	
		Olvasás; Hominina; Mielőtt meglátom a sivatagot	(versek)
■	15	MINDEN, AMIT ÍROK, AZ ÉN HÚSOM	
		<i>Sirbik Attila beszélgetése Fenyvesi Orsolyával</i>	
■	18	KÖTTER TAMÁS	
		Macskák és emberek	(novella)
■	24	POLLÁGH PÉTER	
		Mákonyos csontok; Kár rád a szín; A névelőm vagy; 30 mocska, 33 keresztye	(versek)
■	27	MEZEI GÁBOR	
		budafok; krt.; pesti út	(versek)
■	28	TALLÉR EDINA	
		Hazamegy, elrepül	(regényrészlet)
■	31	MAKÁRI SEBESTYÉN	
		Üres; Ottmarad; Legénytánc; Fák és cserjék határozója	(versek)
■	33	BECK TAMÁS	
		Nyelvtan; Sorozás; Anamnészis; Pánikbetegség	(versek)
■	35	BAKOS GYÖNGYI	
		Nyolcszáz utca gyalog	(kispróza)
■	40	GÉCZI JÁNOS	
		1985.; 1957.; 1960.; 1968.; 1977.	(versek)
■	43	PÉNZES TÍMEA	
	43	Az ablakból	
	45	Szavak ölelésében	(kisprózák)
■	48	NÉMETH ZOLTÁN	
		Baróti Szabó Dávid Besztercebányán; Jókai Mór Komáromban; Marcus Aurelius a Garam partján	(versek)
■	50	MAKAI MÁTÉ	
		A jamali fekete lyuk	(novella)
■	58	GYUKICS GÁBOR	
		mirázs; vándorbot	(versek)
■	59	IMRE FLÓRA	
		Rámzuhant; Leanderfa; Varázsének; Helyzetjelentés	(versek)

■	61	VERES ISTVÁN	
		Oththon töltött időnk jelentős része	(novella)
■	65	HARRY MATHEWS	
		A törzs nyelvjárása	(esszé – Seláf Levente fordítása)
■	69	SZILÁGYI MÁRTON	
		„Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.”	
		Arany János és a Toldi szerelme	(tanulmány)
■	76	LENGYEL ANDRÁS	
		Berény Róbert Ignotus-portréi	(tanulmány)
■	85	SÁNTHA JÓZSEF	
		Ártatlan tekintet (Toroczky András: Búcsú Éhestől,	
		Toroczky András: A labirintusból haza)	(kritika)
■	88	SZAKÁL KATA	
		Hazugságok hálójában (Umberto Eco: Mutatványszám)	(kritika)
■	90	POLGÁR ANIKÓ	
		Görögföld fáí, erős lábszárak (Imre Flóra: Még tart a könnyűség)	(kritika)
■	92	SZEKERES NIKOLETTA	
		„miközben írok, attól félek, hogy mindez végül irodalommmá válik”	
		(Bencsik Orsolya: Több élet)	(kritika)
■	95	ZIPERNOVSZKY KORNÉL	
		A Nihil néma visszhangja	
		(Beck András: Szakítópróba. Karinthy, a Nihil és akiknek nem kell)	(kritika)
■	98	BALOGH LILLA	
		Szajbély, felhangosítva (Szajbély Mihály: A homokvárépítés öröme)	(kritika)
■	99	ANTAL NIKOLETT	
		Nincs kegyelem (Zoltán Gábor: Orgia)	(kritika)
■	102	BÁN ZOLTÁN ANDRÁS	
		NOÉ VENDÉGLŐJE – 29. számla	
		Hamvas Béla színre lép	(esszé)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu
Csehy Zoltán (Pozsony)
csehyzoltan@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hiznyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbeká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2017)

Nemzeti Kulturális Alap

GRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Hlavná / Fő utca
39/17, SK-929 01 Dunajská Streda /
Dunaszerdahely [IČO:42291810] és
a Kalligram Kft., Pozsony.

Nyomja: Expressprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjájá.

www.kalligram.eu

Véresmajor¹

A Városmajor utcából a Széll Kálmán tér felé terelték foglyaikat a nyilasok. Onnan a Margit körúton haladtak tovább. El a fegyház, aztán nem sokkal utána a templom és a ferencesek rendháza előtt, anélkül, hogy Isten szolgálai kijöttek volna, és kegyelemért esengtek volna az ártatlan lelkekért. Folytatták útjukat egészen addig a kanyarig, ahol a körút a Margit-híd felé fordul. Ott ágazik ki a Török utca, mely a mai Frankel Leó, akkori nevén Zsigmond utcába torkollik. Ez az útvonal nem más, mint az ősrégi, Budáról Óbudára és tovább, Bécsbe vezető út, mely hegyek alján kanyarog, egy darabig a Dunával párhuzamosan halad, de nem merészkedik le az árvizektől fenyegetett partra. Érinti a római amfiteátrumot. A Pilis és a Budai hegység között húzódó völgy alján húzódó természetes utat felhasználva levágja a Dunakanyart, és majd csak Esztergom fölött tér vissza a folyóhoz – ezért is nevezik a Zsigmond utca utáni szakaszt Bécsi útnak. Ennek bal, hegyek felé eső oldalán állt a Bohn téglagyár, a Budapestről elszállítandó zsidók összegyűjtésére kijelölt terület.

Meg akartam tudni, mennyi időbe telik végigmenni ezen az úton. Gyalog, mert a csoportokat rendszerint nem villamoson vagy teherautón vitték egyik helyről a másikig. Lejártam, megtettem az utat, hozzámértem lépéseimet a foglyok és kísérőik lépéseihöz, időmhez az ő idejüket. Közben figyeltem a házakat – közönyös tanúk, álltak már akkor is, amikor a szenvedésbe, halálba küldött budapestiek elvonultak a fegyveresek között.

Az eredmény: egy óra. Egy óra alatt lehet gyalog elérni a Városmajor utcából a téglagyárig. Természetesen megtehető az út ennél egy kicsivel gyorsabban is. Erőltetett menetben. Valószínűtlen, hogy ők végig úgy mentek volna. Azt csak jó állapotban lévő fiatalok, legfőlegbb középkorúak bírják ilyen hosszú távon. Lehet lassabban is – a szükséges idő akkor se több másfél óránál.

Ha egy túlélő áldozat szerint ennél sokkal tovább tart ez az út, hihetünk-e neki? Dr. G. Gy. precíz, megbízható emlékező. Szerinte koraestétől éjfélig vonultak a Svábhegyről a téglagyárig. Közben nem tértek be a Városmajor utcai párházba, hiszen a nyilas nők jöttek ki onnan a Kékgolyó utca–Városmajor utca találkozásához, hogy bizonyos holmikat még elvegyenek az emberektől:

A Városmajor utca és Kékgolyó utca sarkán újra megállították ezt a szomorú menetet, és ott megvárták, amíg a Városmajor utcai nyilaskeresztes házból kijöttek Bokor Dénes nőismerő-

sei, akik azután az elvett női kabátokat, bundákat, takarókat s a még megmaradt koffereket rabolták el. Közben természetesen a kínzások ütlelegések tovább folytak kb. tizenkét óráig éjjel, amikor is kiértünk az óbudai téglagyárhoz, ahol ugyancsak ütlelegés és kínzások közben utolsó megmaradt holmijainktól fosztottak meg, és átadtak az óbudai téglagyár őrségének.

Dr. G. Gy. nem jegyezte fel, mennyi ideig vesztegeltek emiatt. Egyszer már korábban, a Diana útnál is megállították a kísérok a menetet.² Onnantól kezdve, hogy átvették a csoportot, a nyilasoknak hatalmukban állt indulást vagy megálljt vezényelni, meghatározni a haladás sebességét. Az irány adott volt, fölsőbb szervek jelölték ki. De hogy futólépésben vagy csigalassan bandukolva jussanak el a kiindulóponttól a célig, az az ő belátásukra volt bízva. Hatalmukban állt rendelkezni efelől, és akaratuk alátámasztására akármilyen eszközt igénybe vehettek. Kiabálhattak, fenyegethettek, verhettek és használhatták a fegyvereiket is. Mindezt megtették. Előfordult, hogy futásra kényszerítették a rájuk bízott embereket, és lelőtték, aki nem tudta vagy nem akarta tartani a tempót, lelőtték, akit bármi más okból kiszeleztáltak.

A flaszteren flangálókat, az individualitásba bitangolt jószágokat nyájba terelik a pásztorok. Meglehet, korábbi életükben egyszer sem tereltek más embereket, a helyzet mégsem bizonyul számukra abszurdnak. Jólesően otthonos inkább. A képesség és hajlam embertársaink terelésére ugyanúgy bennünk szunnyad, mint a nyájterelés a pulikban – ismerős körülmények előállása esetén azonnal előjön:

Nem hagyjuk, hogy a foglyok erre-arra, saját tempójukban mászkáljanak. Nem hagyjuk, hogy saját ütemükben közelítsenek haláluk felé. Tetszésünk szerint gyorsítjuk-lassítjuk az elmúlást.

Tudattal megáldott vagy megvert jószágaink egész idő alatt tisztában vannak vele, hogy mi történik velük.

Sokan értekeztek már a városbeli séta szépségeiről. Nem szükséges a nyomdokaikba lép-nem, és bizonygatnom, hogy városlakónak lenni többé-kevésbé ugyanaz, mint sétálónak lenni, főleg felidézni a kisbabák babakocsis sétáit és a már járni tudó gyerekek fagy-lalttölcséres sétáit, a barátok iskola utáni beszélgetős sétáit és a szerelmesek közös sétá-it, az ábrándozó fiatal lányok és fiúk magányos lődörgéseit, sem a komoly felnőttek bá-méskodós szabad félóráját két fontos teendő között, a családok nyár-délutáni közös sétá-ját a korzón és az idős hölgyekét, urakét a parkban. De talán nem árt utalnom arra, hogy a nemzetiszocialisták másképpen gyakorolták a gyaloglást: kötelékben és uniformisban. Lépteiket egymáshoz igazították. Úgy érezték jól magukat. Szerették, ha meg van mond-va, mi a cél, merre kell menni, és viszolyogtak azoktól, akik utáltak kötelékben vonulni, akik a maguk feje után szerettek menni.

Most már nincs más útjuk, csak amire a nyilaskeresztesek viszik őket. Ha nekik úgy tetszik, tehetnek egy kis kerülőt. Leterelhetik őket a Duna-partra. Megmutathatják nekik még egyszer, utoljára, a folyót. Mielőtt megtisztul tőlük a magyar főváros.

Majd a Szentlélek térnél visszakanyarodnak a hegyek felé. Jó nagy kerülőút, de a nyilasoknak megéri. Figyelni, ahogy rettegnek.

Egyet-kettőt ki is iktathatnak közülük. Miheztartás végett. Vagy csak úgy, miért ne? Nem fognak hiányozni.

Ne féljetek a kutyától, mondom a gyerekeimnek. Állhatatosan mondogatom ezeket. És hiszem is, hogy ezektől az állatoktól nem kell félni.

Éppen a mi korunkban vált ismertté egy sor olyan ember története, akik veszedelmes vadállatokkal éltek együtt. Mégpedig nem idomárként, hanem egyenrangú társként. Oroszlánokkal, farkasokkal, gorillákkal osztották meg az idejüket, a vadak természetes életterében. Több tízezer éves, kulturálisan és talán genetikusan ránk örökölt félelmet toltak félre, és bebizonyították, hogy egy embernek nem kell feltétlenül elmenekülnie az ilyen vadak elől vagy megölnie őket. Aki érti a módját, együtt létezhet velük. Mintha vendégségbe menne hozzájuk. Okos és szép könyvek jelentek meg ezekről a tapasztalatokról, rengeteg nyelvre lefordították őket, aztán játékfilmek készültek belőlük. A korszak meghatározó művei közé tartoznak.

Sohasem a vadak közelében élő nép valamelyik fia vagy lánya kezd újfajta módon közelíteni a vadállatokhoz, mindig egy idegen. A bennszülöttek továbbra is egységesen úgy vannak vele, hogy a vad ellenség, le kell győzni, lehetőség szerint meg kell ölni. Neheztelnek az ősi ellenségükkel barátkozó idegenre.

Tény, hogy a legtöbb mai ember közelében nem kóborolnak se oroszlánok, se farkasok. Az is tény, hogy azokban a fejlett világbeli kertvárosokban, melyekbe az utóbbi időben rendszeresen bejárnak a rókák, és senki sem lövi le őket, a lakosok nem tartanak baromfit, így nem kell tőlük félteniük a rántott csirkecombjukat.

Közben – legalábbis a fejlett világban – változóban vannak a mesék is. A kicsi gyerekek már ódzkodnak az éhes farkasokra és egyéb félelmetes szereplőkre épülő történetektől. A régi meséktől. Szeretik viszont az olyanokat, amelyekben a hagyományos ellenségeket, például a rókát sem muszáj utálni, elpusztítani. Amelyekben mindig kínálkozik valamilyen megoldás a békés együttélésre, sőt együttműködésre.

Akik újraélesztették a turulokat és az árpádsávos zászlókat, akármit hangoztassanak is, nem más akarnak, mint félelmet kelteni másokban. Nem állatokban, hiszen nincs olyan állat, ami éppen egy piros-fehér csíkos zászlótól riadna meg, vagy ami egy turulábrázolás miatt csinálná össze magát. De az emberek közül is csupán azokat riasztja, akik tisztában lehetnek jelentésükkel, vagyis magyarokat. Egyes magyarokat, akik nem teljesen, nem igazán magyarok, jobb lenne, ha nem kéne velük osztózni az ország levegőjén, de a nemzet nyelvéen sem. Pusztuljanak innen! Pusztuljanak el!

Lehetne erre is azt mondani, hogy nem kell félni. De azért ez nem ilyen egyszerű. Aki más emberekre akármikor ráuszítható kutyákkal jár, fegyvereket szerez be, titkos kiképzésekre jár, emlékezetes erőszakcselekmények emlékét felidéző egyenruhában masírozik, az veszélyes. Nemcsak félelmet akar kelteni, valóban veszélyt jelent másokra – már pusztán kiállásával elérte a célját.

Bibó István az európai társadalomfejlődés értelmét az egyes emberekre nehezedő félelem folyamatos csökkentésében látta.³ Érdemes átgondolni a meglátását. Ha a Nyugaton, az igazi Európában az utóbbi évtizedekben írott meséket olvasom, azok őt látszanak igazolni. Amikor viszont egy árpádsávos zászlót látva a gyerekem megkérdezi, hogy az milyen zászló, nem mondhatok rá mást, mint hogy a gyilkosok zászlója. Aki ilyet emel a magasba, az ölni akar és félelmet kelteni, ölni, és még nagyobb félelmet kelteni, és még többet ölni. Azt, hogy ki az ellenség, ő mondja meg. Illetve a vezére.

Meglehet, a szociálpszichológia tárgyában Bibó nem számít általánosan elfogadott tekintélynek, de nézeteit a közelmúltban megvizsgálta és magasra értékelte a szakterület hiteles tudósa, Erős Ferenc.⁴

A turulok és árpádsávos zászlók alatt gyülekezők azt hajtogatják, hogy az európaiakkal, a Nyugattal harcolni kell. Mert különben alulmaradunk, igába hajtanak, elveszünk. Félnék, és félni tanítják a gyerekeiket. Az ellenségnek nyilvánítottakat pedig meg akarják félemlíteni. Végső soron ugyanazt sugározzák befelé, mint kifelé: a félelmet.

Bibó István, aki két világháborút élt át, akit majdnem felakasztottak, aki éveket töltött börtönben, nem a farkast és nem az oroszlánt, hanem az embert tartotta az emberben élő félelem eredendő okának. Szép és hiteles okfejtését teljesen tiszteltetben tartva azt gondolom, mások, más korszakokban és más helyeken talán mégis a természeti erőket találták volna félelmetesebbnek: az éjszaka sötétjét, a vizek mélységeit, a tenger hullámain, a viha-

rokat, a villámlást, a mennydörgést és egy sor állatot, az összes létező kígyót. Meg a természetfeletti hatalmakat. Ugyanakkor e kézenfekvő lehetőség figyelmen kívül hagyásával – ő, aki művelt és tájékozott lévén rálátott az emberiség történetére, és aki egész életét a kavargó történelemnek kitetten élte le, miközben átlagos kortársainál igényesebben próbálta értelmezni a folyamatokat –, csak még nagyobb súlyt ad annak, hogy szerinte korunkban és azon a tájon, ahol élünk, az ember számára nincs semmi félelmetesebb, mint a másik ember.

Márai Sándor 1944–1945-ben keletkezett *Verses könyv*⁵ című művében rögzíti hasonló felismerését. A huszonhetedik strófában azt mutatja be, hogy a természet hogyan féli az embert, a huszonnyolcadik pedig az embernek embertől való rettenetét:

*Vigyázz, egy ember! Bukj le! A bozót
Sűrű, a vad erdő is befogad tán,
Sörényével eltakar az oroszlán,
Hiéna nem bántja a bujdosót. (...)
Vinnyogj, szűkülj, rejtőzz, vigyázz! Egy ember!*

A felismerés mámora fűti Márai Sándor sorait. Ő nem részletezi, konkrétan miféle emberek tették magukat félelmetessé akkoriban. Máshonnan származó információkból lehet tudni, hogy azok félemlítették meg embertársaikat, akik körülöttük éltek, akikkel egy nyelvet beszéltek. Akikkel közös üzleti, hivatalos, szerelmi ügyeik voltak korábban.

A szomszédok.

Fenyő Miksa 1944. december 7-én jegyezte fel, hogy az előző napon, vagyis 6-án, Mikuláskor hogyan lökött a pusztulásba egy budapesti nőt egy másik budapesti nő:

Tegnap egy idősebb és egy fiatalabb nő ült egymás mellett a fodrászműhelyben. Mikor az idősebbik elkészült, s fizetni akart, a fiatalabbik felszólalt: – Ez a nő zsidó, ismerem, tessék igazolni magát!

Az idősebb nő elővesz egy igazolványt, mely szerint kivételezett.

– Az nem számít – rikácsolt a fiatalabb –, magának nincs joga idejönni. Majd én teszek erről. – S a fodrásznő alkalmazottaihoz fordulva: – Én majd rendőröket hozok, akik gondjaikba veszik ezt a hölgyet. Maguk ne engedjék távozni, mert akkor magukat csukatom le!

Elment, öt perc múlva két nyilassal tért vissza; az egyik (lehetett tizenöt éves) fegyveres volt.

– Mi az? – mondták. – Frizura kell a zsidónak, lokni kell a zsidónak? Hát mi majd adunk neki loknit.

És elvitték. Erre a nőre családja nyilván hiába vár. A fiatalabb nő (úgy mondják a fodrászüzlet alkalmazottai) úrinő volt. Magyar középosztály. Vasárnap misét hallgat. Jótékonyági napokon ott ül a gyűjtőpersely mellett. Úrinő.⁶

Modern nagyvárosban történik ez, amelyet hetek óta ostromol az ellenséges hadsereg, amelyben azonban még többnyire működik a víz- és gázszolgáltatás, a vezetékekben kering az elektromos áram, használható a telefonhálózat, a színházakban előadásokat tartanak, sőt, a színészek új darabokat próbálnak, a koncerttermekben fekete öltönyös zenészek játszanak, a rádió műsort sugároz, a hölgyek – vagy legalábbis egy részük – frizurát csináltat: a kultúra láthatólag – vagy látszólag – nem adta át helyét a vadonnak. Vadállatok legalábbis nem szabadultak be a városba, mint valami apokaliptikus látomásfilmben; nem a medve és nem a farkas, nem az oroszlán és nem a hiéna kelt félelmet az emberekben, még csak nem is az emberhúsra ácsingózó kutya farka, hanem a tizenöt éves nyilas meg a fiatal pesti nő.

Tekintetbe kell venni azt is, hogy a vadállatok nem dönthetnek arról, félelmetesek akarnak-e lenni, ahhoz egyszerűen nincs megfelelő berendezésük – olyan homloklebenyük például, mint az embereknek. Az ember, úgy is, mint csoport és úgy is, mint egyén, dönthet efelől. Ha úgy dönt, hogy félelmet kelt más valakiben, annak oka kell, hogy legyen. És eredménye: jól érzi magát az illető. Láthatjuk ezt a fiatal nőt, amint boldogan hazasiet, megmutatja az otthoniaknak az új frizuráját, és miközben dicsérik, milyen jól néz ki, elújságolja, hogy képzelték, intézkedtem, és elvitték a doktor Braunnét. Tudjátok, aki mindig olyan halkan köszönt. Hát már nem sokáig kell köszöngessen. Gondolom, most foglalkoznak vele a nyilasházban, és holnap már a halaknak tátoghatja, hogy jó reggelt!

Bibó István szerint az emberek egymás közötti erőszaka és állandósított élethalálharca azokból a félelmi komplexumokból táplálkozik, és azoknak egyik megnyilvánulása, amelyek az ember magasabb szintre lépésének, tudatossá válásának, haláltudatának a mellékes torzulásai. A fiatal hölgy a fejlett idegrendszerének köszönhetően tisztában van vele, hogy valamikor meg fog halni, három-négyéves kora óta szüntelenül ránehezedik az elmúlás bizonyossága. Persze, ha másvalakit lök a halálba, azzal valóságosan nem feltétlenül hosszabbítja meg saját várható élettartamát – a halál nem egy kút, ami egyszer csak feltöltődik az előttünk érkezőkkel –, ám időlegesen háttérbe szorítja saját félelemérzetét, és ennek következtében jó érzések töltik el. Ez független attól, hogy gazdag vagy szegény, hogy katolikus vagy református, hogy ősei magyar vagy német, vagy szlovák származásúak, független a vallásától, nagyrészt még személyes élményeitől is független. Ezer oka lehet annak, hogy valaki az ölés örömét választja vagy lemond arról. Kezdve azon, hogy mennyire fél a lehetséges büntetéstől. Hiszen minden örömünkért, vágyteljesítésünkért fizetni kell egyszer – szerencsés, aki megúszza. Konkrétan Budapesten, 1944 decemberében megvolt az esélye annak, hogy a város eleste után üldözni kezdik azokat, akik korábban üldözték embertársaikat – a történetben szereplő fiatal úrinő tudhatott erről, de nem tartott annyira a megtorlástól, mint amennyire az emberölés vonzotta. Sokakat ugyanakkor visszafoghatott a retorzióktól való félelem. Szerettek volna ölni, sóvárogtak rá, de mérlegelve a helyzetet, inkább lemondtak róla.

Ne ölj, mondta a Biblia szerint az Isten. Egyszerű, könnyen felfogható tilalom. Amit kivétel nélkül mindenki, aki kinőtt a kisgyerekkorból, ismert 1944-ben, Budapesten. Emellett viszont azzal is tisztában voltak, hogy a tilalmat egy sor kivétel árnyalja, halványítja. Az élőlények nagy része növény vagy állat – a növények elpusztítása nem számít gyilkosságnak, legföljebb károkozásnak, aki ilyesmit gyilkosságnak állít be, az már túlzottan, betegesen (ha tetszik: tiszteletreméltóan) érzékeny. És hasonló a helyzet az állatokkal is – minél kisebb mértékben különbözik az embertől egy teremtmény, annál kevésbé megengedett vagy megszokott az életének kioltása. Ami pedig magát az embert illeti, még azt is szabad, sőt kötelező, esetenként dicséretes megölni, amennyiben „ellenség”, vagy hogyha súlyosan vétett az adott társadalom szabályrendszere ellen. Hogyha nem a mi csoportunk, a mi hordánk tagja.

Márai sokszor említi „a megegyezés” fogalmát – úgy tűnik, ezzel arra utal, hogy létezik valamiféle általános megállapodás, amelynek érvénye mindenkire kiterjed, aki egy adott társadalomba beleszületik, illetve belenő, és amelynek értelmében nemcsak az emberölés számít csak kivételes esetekben elfogadható cselekedetnek, de sok más vonatkozásban is keretek közé szorul az egyének és csoportok élete. Korlátozza, és ezáltal megnehezíti, egyúttal biztonságosabbá teszi, megkönnyíti azt. Mint idéztem, Bibó *Az európai társadalomfejlődés értelmében* azt fejti ki, hogy a földrész civilizációjának lényege nem más, mint állandóan, egyre nagyobb mértékben csökkenteni az egyes emberek félelmét más emberektől. Szerinte ez a kereszténység által folyamatosan közvetített jézusi hatásnak tudható be. Tiltani olyasmit szoktak, amire az ember vágyik. Ölni nem szabad, pedig ölni jólesik. Aki ember, az a lelke mélyén mind vágyik rá, hogy embert ölhessen. A férfiak emellett arra is vágnak, hogy nőket raboljanak, és megerőszakolják őket. A nők szívesen kerekednének más nők fölébe, vetnék őket prédául férfiaknak, csúfítanak el őket. Örömeiket lelnék férfiak kasztrálásában, feldarabolásában, megcsúfolásában, idegen nők gyerekeinek kínzásában és elpusztításában. De az európai emberek réges-régen, közösen elindultak abba az irányba, hogy ne éljék ki ezeket a vágyaikat. Abban a közös reményben, hogy életük kiszámíthatóbbá, kevésbé fenyegetettebbé válik ezáltal. Hogyha nem próbálják a rájuk ne-

hezedő „eredendő félelem” terhét azáltal csökkenteni, hogy másokat kényszerítenek félni, akkor nekik is kevesebb félnivalójuk lesz, és így hosszú távon jobban járnak. Ahhoz, hogy ez működjön, az emberölés (valamint kínzás és megerőszakolás) vágját nemcsak el kellett nyomniauk, de meg is kellett játszaniuk, hogy ilyen vágy nincs, nem dolgozik bennük. Színlelésre kényszerítették magukat. Erre az ember kétségtelenül képes: megjátszásban jók vagyunk. Annyira jók, hogy idővel el is kezdtünk abban hinni, hogy gyilkolni, erőszakot elkövetni idegen az embertől, „embertelenség”. Két kortárs szöveget idézek most, annak illusztrálására, hogy ebben a hiedelemben még az írással hivatásszerűen foglalkozó, szükségképpen gondolkodó emberek is osztoznak:

1. *Mindenféle emberi vonás nélküli kegyetlenségről árulkodó ítélet helyszíne volt a héten Indiában egy kis nyugat-bengáli falu, Szubalpur, ahol nyilvánosan megerőszakoltak egy húszéves lányt, csak mert egy szomszéd falubéli férfival volt viszonya. A párt hétfőn egy találka után kapták el. Szubalpur törzsi elöljárója rendkívüli falugyűlést hívott össze, amelyen a vádlottakat kikötötték egy-egy fához, majd ítéleztek felettük. Először fejenként ötvenezer rúpiára büntették őket, és ezt férfi családja ki is fizette, de a lányé nem tudta. Az ő ítéletét ezután nyilvános megerőszakolásra változtatták.*

Bár az ítélet már hétfőn megszületett, a végrehajtással szerdáig vártak. A lányt most kórházban ápolják. Vallomása szerint több szomszédja is az erőszaktevők között volt. Az ügygel kapcsolatban a nyugat-bengáli hatóságok eddig tizenhárom embert vettek őrizetbe. Köztük van Szubalpur törzsi elöljárója – a lány távoli rokona – is.⁷

Az európai civilizáció felől nézve „nem emberi”, ami az indiai faluban megesett. De nem árt elképzelni, hogy a hagyományos gondolkodó és érző helyiek szemében az idegen-nel létesített nemi kapcsolat az „embertelen”, és a vétkes megbüntetése az emberi és isteni, vagy akár természeti törvények beteljesítése. Az, hogy az emberek kölcsönös vonzalmaik szerint állhatnak össze, csupán az európai civilizáció ideája, és ha nem is áll távol az európai (és észak-amerikai, ausztráliai, stb.) valóságtól, azonosnak még itt sem nevezhető vele.

2. *Mostanában megtalált levelezéséből kiderült, hogy Himmler, a lágerhálózat kiépítője és felügyelője ezt írta a feleségének: „Indulok Auschwitzba, csók, a te Heinid.” Micsoda mondat! A kedves levélcsók micsoda karrierje! De ennek a könnyed búcsúnak a szavakba nem önthető képtelenségéhez, perverzitásához is kellett előtte az a másfél ezer év, kellettek az egyházatyák, az, hogy a történelem hullámain egymás után érkező zsidógyilkosok szeme elől a huszadik századra végül teljesen eltűnjön az ember. Az, hogy a zsidó végtére is ember. Hogy ő is megfullad, ha gázt lélegeztetnek be vele. És csak amikor idáig eljutott valaki, akkor kerülhetnek papírra efféle szavak: Indulok Auschwitzba, csók. És csak akkor lesz képes valaki arra, hogy a Magyar Államvasutak vagonjaiban magyar állampolgárok százezreit egy idegen országba küldje legyilkoltatni. De akkor ő maga többé már valóban nem ember. Emberi lény ilyet nem tudna megtenni.⁸*

Úgy tűnik, a szerző az embert az európai kultúra normái szerint élő emberrel azonosítja. Szerintem tévesen.

A fasizmus kibontakozásával egyidejűleg hiteles elemzés készült arról, hogy az európai kultúra normái szerint lefolytatott élet sokak számára gyötrelmes. Minthogy az ember tudattal rendelkező lény, egyes egyedei kezdi felismerni, hogy többet veszítenek a kultúra miatt, mint amennyit nyernek általa. Egyesek lehet, hogy nyernek – annál rosszabb a többségnek, a veszteseknek, hiszen át vannak verve. Sigmund Freud ezt nem hibás elgondolásként, téveszmeként, hanem a valóságos helyzetre való

ráébredésként írja le.⁹ E gondolatmenet ismeretében felvethető, hogy a fasizmus ébredése nem más, mint tömeges ráébredés a kultúra általi elnyomattatásra. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg napjainkban a politikai korrektség elleni lázadásban: nehogy még szűkebb korlátok közé szorítsanak!

Ahhoz, hogy a zsidókat téglagyárakba, vagonokba, majd gázkamrákba lehessen terelni, egy sor beavatkozásra volt szükség a kultúra rendszerében. Befolyásos, a kultúra egyes területein illetékes személyiségeknek figyelmet keltő kinyilatkoztatásokat kellett tenniük. Például ahhoz, hogy az ötödik parancsolat hatálya alól kikerüljenek a zsidó származású emberek, nagy tekintélyű egyházi személyeknek nem egyszer, hanem ismétlődően tett állásfoglalására volt szükség. Ugyanakkor, ezzel párhuzamosan, sőt, ezt jóval megelőzve bölcséleti és tudományos megalapozottsággal támadni kezdték a kereszténységet, különösen annak az emberi természetet elkorcsosító törekvését. Magyarországon ez a jelenség nem volt meghatározó, de például Németországban annál inkább. A német nemzeti-szocialistákat nem annyira a keresztény egyházak készítették fel az emberirtásra, hanem az, hogy ezen egyházak befolyása csökkent, és hogy az egyházi személyek közül csak kevesen szálltak szembe a nációkkal. Akik mégis szembeszálltak, azok a vértanúságra vállalkoztak, ahogy más országokban, így Magyarországon is. A tényt, hogy a vértanúságot túl kevesen vállalták, felismerték, megfogalmazták közvetlenül az események után. Ordass Lajos evangélikus püspök 1946 elején mondta, hogy az egyház papjai nem voltak elég bátrak, és visszarettentek a vértanúságtól – annak a következtetésnek a levonásától viszont mintha visszariadt volna, hogy a túlvilágban a papok közül is csak kevesen hittek. Hiszen aki hisz benne, annak számára a halál olyan kapu, melyen át a jutalmazó Istenhez juthat. Sztéhlo Gábor memoárjában¹⁰ nincs is érzékletesebb példája a hitnek, az egyszerű és természetes bizonyosságnak.

A tizenkilencedik-huszedik századra a keresztény egyházak befolyása csökkent Európában, tanításaik hitelességét kikezdte a tudomány. A zsidók pusztításának előkészítése a tudományban is megtörtént. Mintha ezt a folyamatot a keresztény vallási vezetők antiszemita jellegű iránymutatásánál ritkábban említene, pedig a hatása legalább akkora volt. 1920 és 1945 között a papokat mind többen egy tiszteletreméltó, ám lassan érvényét veszítő tanítás képviselőinek tekintették, szemben a tudósokkal, akik a természet törvényeiből levezetett, releváns iránymutatással szolgálnak. A tudomány hitelét az ő szemükben nem csökkentette, hanem növelte a tény, hogy egyes tézisek nemrég még vitatottak, a kereszténység által károsnak minősítettek voltak. Például a darwinizmus mind elfogadottabbá vált, feljövőben volt. Ha valamit a darwinizmushoz sikerült kapcsolni, az egy korszerű rendszer dinamizmusából kölcsönözhetett energiát.

Magyarországon egy korrekt legitimációjú biológusból, Méhely Lajosból lett a tudományos antiszemitizmus központi figurája. *1885 és 1896 között a brassói főreáliskolán tanított. Itt születtek első nagy művei. 1896-tól 1915-ig a Nemzeti Múzeum Állattani Osztályának munkatársa, illetve az utolsó három évben már az Állattár igazgatója. Ezt a beosztást egyetemi tanári katedrára cserélte fel és egészen az 1932-es nyugdíjba vonulásáig a Pázmány Péter Tudományegyetem Állattani Tanszékén oktatott általános zoológiát és összehasonlító anatómiát. 1899 és 1931 között volt a Magyar Tudományos Akadémia tagja.*¹¹ Három évtizedes akadémiai tagság, azt mindenképpen respektálni kell, pontosan emiatt vannak a világon akadémiaiak: tekintélyt biztosítani az arra érdemes tudósoknak, azzal a céllal, hogy mondanivalójuk hitelesnek tűnjön a közönség előtt.

Méhely sok addig nem azonosított állatfajt írt le, minden bizonnyal érvényesen. Az első világháború hatására figyelme az emberi populáció felé fordult, azt kezdte vizsgálni a fajok szempontjából. De nem leíró módon, ahogy korábban a rovarokat, hanem érték-központúan. A magyar értékes, a nem magyar nem értékes. A zsidó kifejezetten ártalmas.

Méhely Lajos a zsidóval mint fajjal foglalkozott, fajként különítette el a magyartól. Végzetesen ártalmas fajként, természetesen. Figyelmen kívül hagyva a biológiában általánosan elfogadott definíciót – a faj élőlények olyan csoportja, melynek egyedei képesek szaporodni egymással, és termékeny utódokat létrehozni –, melynek értelmében sem külön

magyar, sem zsidó faj nem létezhet, ahogy angol, de még kínai sem, csak emberi faj. Ám ha ő nyilvánított ki valamit, egy igazi tudós, egy akadémikus, már nem is volt könnyű annyival elintézni, hogy marhaság.

1931-ben Méhely Lajos elhagyta az MTA-t, állítólag az őt ért támadások miatt. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy a kultúra módosítására tett erőfeszítés – ezen a területen – azonnali, határozott ellenállásba ütközött. (Nem úgy, mint a vallási téren intézményesülő antiszemitizmus. Ott is mutatkozott ellenállás, ám esetleges és szelíd: Prohászka Ottokár, a hungarizmus feltalálója a saját közegében nem szembesült komoly bírálattal.)

Méhely nem adta fel, nem vonult vissza, és az Akadémián kívüli világban számtalan követőre talált. Igen nagy számban orvosok és más egészségügyi dolgozók között. A magyar antiszemitizmust a két háború között neves professzorok legitimálták, az orvosi kar nem zsidó származású részének jelentős hányada lépett be a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületébe, nyíltan kifejezésre juttatva azt a közös vágyat, hogy egyáltalán ne legyenek zsidó származású orvosok.

Hasonlít a Méhely tanítása által keltett reakció Babits Mihályéra. Az ő 1939-ben született *Pajzzsal és dárdával*¹² című esszéje Németh László kultúra-befolyásolási kísérletére¹³ adott határozott válasz. Függetlenül attól, hogy iskolaorvosként milyen szolgálatot teljesített, vagy hogy tetszenek-e az írásai, Németh a művészet felkent papjának számított, akár csak Méhely a tudományénak. A Babitséhoz hasonló ellenreakciók hatását vagy hatástalanságát, esetleg kontraproduktivitását nehéz megítélni. Az biztos, hogy mindenféle műfajban tevékenykedő valóságos és önjelölt művészek tömegesen váltak az antiszemitizmus szószólóivá, míg Babitsra és a hozzá hasonlóan gondolkodókra egyre kevesebben figyeltek. Vagyis gondolatok és érzelmek, erkölcs és tudomány mind átalakult a tekintetben, hogy a populációnak elég nagy része elfogadta az ötödik parancs módosítását, és a *ne ölj* hatálya alól fokozatosan kivonta a zsidó származású embert. Ha már egyszer kivonta, természetesen mindegy volt, hogy az egyes egyedeknek tényleg terhére lehetett-e írni bármilyen rossz cselekedetet, lehetett szép vagy csúnya, férfi vagy nő, öreg vagy fiatal, mindenképpen káros volt, akár a svábbogár. Kiirtani való, tekintet nélkül arra, hogy pete, lárvá, báb vagy imágó állapotban leledzik.

Nem mindenki vette olybá, hogy a zsidó nem ember, de – mint az eredményekből látjuk – elég sokan ahhoz, hogy a zsidókat előbb verbálisan, majd valóságosan kártékony állapotok módjára lehessen irtani. Ennek a negyedszázados kultúramódosításnak az első szakaszában a dehumanizátorok még kisebbségben voltak, kiállításuk merész és provokatív volt. Idővel annyira megerősödtek, hogy nyíltan támadhatták a „humanistákat”, vagyis azokat, akik abba a hibába estek, hogy továbbra is emberszámba vették a zsidókat. Az utolsó időszakban az ilyen tévhitért ugyanúgy halál járt, mint a régi, vallási kontroll alatt álló Európában az eretnek nézetekért. Előbb megbélyegezték, kigúnyolták a más véleményen levőket, majd meg is ölték őket, ugyanúgy, mint a zsidókat.

A folyamat betetőzéséhez közeledve annak irányítói még mindig aggódtak, hogy kicsúszik kezükből az ellenőrzés. Egy kormánytag, Szász Lajos ipari miniszter például ezt mondta: *...nagy komolyságra, megfontoltságra és nyugalomra van szükség a zsidókérdés megoldásánál, mert senkinek nem lehet célja, hogy népünk részvétét, szánalmát ébressze a zsidóság iránt.*¹⁴ Sikerült. A magyar népben nem ébredt részvét.

Azt, hogy nemcsak vágyteljesítés, hanem sima haszonszerzés is mozgatta a zsidótlanítókat, nem kell bizonygatni, lévén egyértelmű. Ám még ebben a tekintetben is a Tízparancsolatba ütközött, amit tettek, hiszen felebarátaik „marháját” vették el – ahhoz, hogy megtehesék, azt kellett érezniük és gondolniuk, hogy az illetők nem a felebarátaik.

Gartner Pál közvetlenül a háború után több volt szélsőjobboldali vezetővel beszélgetve figyelt fel rá, hogy azoknak egyszerűen nincs büntudatuk:

*A vizsgáltak lelkében nincs ellentét az ösztön-követelések és az erkölcsi én igényei között. Azt tartják erkölcsileg helyesnek, amit az ösztönvilág is akart.*¹⁵

A negyedszázaddal később készült kihallgatási jegyzőkönyvek és fényképek ugyanezt dokumentálják: a volt nyilasok elégedett, nyugodt, magukkal békében élő emberek. (Egyes

esetekben előbukkan belőlük az indulat, de mindig mások, például az apjuk ellen. És nem meglepő módon továbbra is a zsidókkal szemben.)

Emberek voltak, igazi emberek, semmivel sem kevésbé azok, mint akiket halálba küldtek: *Néhány kivételtől eltekintve nem voltak szörnyetegek: látszatra semmiben sem különböztek tőlünk.*¹⁶ Szánalmas gesztus, vagy legalábbis tévedés évtizedekkel később ugyanazt tenni velük, amit ők tettek az áldozataikkal: nem-emberré nyilvánítani őket. A probléma egyébként nemcsak utólag vetődik fel, már az eseményekkel egy időben érkeztek róla:

1944. július 7.

Tegnapelőtt lányom a villamosban átadta helyét egy öreg zsidó asszonynak. Valami büdös kövér aranyláncos nyilas élénken méltatlankodott emiatt. Mádi azt mondta, hogy ő, mint keresztény, azt tanulta, hogy az öregeket tisztelni kell. A pofa erre odaszólt a feleségének:

– Szálljunk le, én ilyen villamoson, ahol ez megtörténhetik, nem utazom.

Le is szálltak, de közben még odaszólt Mádinak:

– Ha így folytatja, maga is a toloncházba kerül.

*Mádi azt a filozófiai következtetést vonta le az esetből, hogy bizonyos lényeket pusztán előítéletből nevezünk csak embernek. Sikertelenül próbáltam neki magyarázni, hogy az emberi komiszságnak túlnyomórészt szociológiai okai vannak, s hogy a legelvetemültebb és legbutább ember is ember, mert logikus lény, tud a végtelenről, stb.*¹⁷

Csécsy Imre, a szociológiailag iskolázott ember másképpen érvel, mint egy biológus, de ugyanazt a bizonyosságot próbálja szavakba önteni.

Elias Canetti kevéssel az emberirtás után írott nagy tanulmányában, a *Tömeg és hatalomban*¹⁸ próbálta értelmezni az eseményeket. Nem egy-egy ember viselkedését vizsgálta, hanem az emberek csoportjait, és nem az 1933-tól 1945-ig tartó időszak eseményeit, hanem általában az emberi csoportok hajlamát más emberek üldözésére. *Egy veszélytelen, megengedett, ajánlott és sokakkal megosztott gyilkosságnak az emberek túlnyomó többsége nem tud ellenállni* – írta. Nem a németekről vagy magyarokról vélekedett így, nem is a fasisztákról, hanem az emberről. *A hajszoló tömeg ősi, az ember által ismert legősibb dinamikus egységből, a vadászó falkából lett.* Canetti könyve 1960-ban jelent meg. Nem észrevétlenül és hatástalanul, de szemlélete, mint látjuk, azóta sem vált széleskörűen elfogadottá. Pedig történelmi és antropológiai tudásból és egyéni intuícióból épített rendszerét jól egészítik ki a később elvégzett szociálpszichológiai kísérletek és az időközben közreadott evolúciós pszichológiai tanulmányok, melyek szerint az emberből a történelmi fejlődés során nem tűntek el azok a beidegződések, melyek a fajt létrejöttekor élni és túlélteni segítették. A kultúra, a civilizáció nagyrészt eltakarja őket, de változatlanul ott vannak és hatnak. Elnyomhatják őket, de időről időre felszínre törnek.

Ha valóban érteni szeretnénk, miképpen működik az emberirtás, nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezeket a meghatározottságokat. Semmi megmagyarázhatatlan nincs a nyilasok cselekedeteiben. Aki nem fordította el a tekintetét, és megvolt a kellő tudása, bátorsága, az már a folyamatok kibontakozása közben világos magyarázatát tudta adni a jelenségeknek. Asztalos István, az erdélyi író, katonaszökevényként érkezett Budapestre 1944 novemberében. A „nyilas suhanc” közegét így jellemzi frissen az átélt események után írott

könyvében¹⁹: ... az utca, a tömeg mindig segített neki, hiszen az emberi természet mindenkor az erőt segíti a gyengébb ellen. Ha elkiáltotta magát: fogják meg! – az egész utca egy emberként rohant a reszketve menekülő után, zsidó, magyar vagy bárki volt is az üldözött. Ez már a csorda lélektanához tartozik. Asztalos csordát ír, ahogy írhatna falkát is vagy egyszerűen csoportot, tömeget; én legpontosabbnak a *horda* szót találom, mert ez utal az emberi társadalom ősi, és eredendően minden egyénbe kódolt alapformájára.

Amikor egy művelt ember érthetetlennek, megmagyarázhatatlannak állítja be az emberitást, annak az is oka lehet, hogy az a művészet, amellyel a civilizált világban felcseperedő ember találkozik, aminek analógiái szerint aztán a világot szemléli, alapvetően magányos alkotók, individualisták terméke. Pedig Montaigne és Shakespeare, Puskin és Jókai kivétel. Egyének ők, akik nagyrészt egyéneket mutatnak be, elsősorban egyének viszonyait tárják a közönség elé. Nem a hordát. Lehet, hogy elvétve előfordulnak az emberek között Hamletek és Anyeginék, de mindig és mindenhol ott vannak a hordák.

A Városmajor utca 37.-ből a Bécsi úti téglagyár felé küldött zsidókat kísérő nyilasok között sok a vidéki születésű, akik meg akarják hódítani a várost, de nincs közöttük Julien Sorel. A szegénységből jönnek, de a lelkük másképpen van berendezve, mint Nyilas Misié.

Olvasmányainkban sok szép részlet található a séta szépségeiről, és szinte semmi a csapatban menetelés boldogságáról – nem csoda, hogy elcsodálkozunk, amikor alakzatban vonuló egyenruhásokat látunk. Pedig bizony ők az igazi emberek, mi hozzájuk képest nem mások, mutánsok vagyunk. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 részlet a készülő könyvből
- 2 Zoltán Gábor: *Ezen út alatt*. ÉS, 2014. június 6.
- 3 Bibó István: *Az európai társadalomfejlődés értelme. (1971–1972)* Válogatott tanulmányok Magvető, 1986. III. kötet
- 4 Erős Ferenc: *Bibó István társadalomlélektani előfeltevései a mai szociálpszichológia tükrében*. Kalligram, 2016.
- 5 Márai Sándor: *A delfin visszazérett – válogatott versek*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, 1994.
- 6 Fenyő Miksa: *Az elsodort ország*. Magvető, 1986.
- 7 nol.hu 2014. jan. 23.
- 8 Bruck András, ÉS, 2014. ápr. 30.
- 9 Sigmund Freud: *Rossz közérzet a kultúrában*, 1930. in.: *Esszék*. Gondolat, 1982
- 10 *Isten kezében* Szehtlo Gábor naplója nyomán sajtó alá rendezte Bozók Éva. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1986.
- 11 Wikipédia
- 12 Babits Mihály: *Pajzssal és dárdával* Nyugat, 1939. 8. szám
- 13 Németh László: *Kisebbségben* Tanú Könyvtár, Kecskemét, 1939.
- 14 idézi Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. Jelenkor, 2013.
- 15 Gartner-Szirmai: *Fasiszta lelkek*. Faust kiadó, Budapest, 1946.
- 16 Primo Levi: *Akik odavesztek és akik megmenekültek*, Európa könyvkiadó, Budapest, 1990.
- 17 Csécsy Imre naplója, kézirat, OSZK
- 18 Elias Canetti: *Tömeg és hatalom* Európa, 1991.
- 19 Asztalos István: *Író a Hadak útján* Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1947.

Zoltán Gábor Budapesten született 1960-ban. Kötetei: *Vásárlók könyve* (novellák, 1997, JAK–Kijarat), *Érnyek könyve* (novellák, 1999, Magvető), *Szőlőt venni* (regény, 2001, Magvető), *Fekete bársony* (regény, 2008, Jelenkor). *Orgia* (regény, 2016, Kalligram)

Olvasás

nem zuhog már zuhan egyedül van

az izmos napsütésben toronnyá magasodik
a megnyúlt vízcsepp a föld hívatta magához felvillantja büszkén
a királyságot ami a közelben távol

gyarapodik hízik egyre mint egy élőlény
pedig csak az élőlények álma
a víz kicsinye a lég kupolája
zeng dühöng és szóra bírja a testet
éppen hogy az odébbállna
csak egy lépéssel el az ablaktól

az olvadástól (valami akkor most mégis történni fog)
marad tehát mégis pedig talán már fel is száradt
mert úgy esett a csepp mintha vége volna
de a test akkor már megpillantotta a kastély tornyait
lélekből lidércből rakták ott laktam én is
míg meg nem születtem napról napra
megfigyelhettem a lázas bársonyos vörös vidéket
de egy nap elálmodoztam és testet értem így lett Napból nap

a test akkor kimondta élet vagy különösebben nem szerettelek soha de maradj

Hominina

ő voltam
átmeneti alak
kinek csontjait megtaláltuk vagy sem
nem fáj annyira nem létezik a húsban mint hogy nem tudtam beszélni róla
nem egyetlen pillanat voltam hanem az évszázadok terrora
ha szállt is vállamra idő elhessegettem onnan

nem tudtam beszélni róla szerelmemről létezésemről
mert nem voltak még szavak de értettem hogy én csak én vagyok
és hamarosan csak voltam de te én úgy szerettem lenni lenni lenni
csak nem tudtam róla beszélni soha mennyire féltem attól hogy lenni
nem szeret vissza egy házban éltünk de a városokkal
meg kellett volna várnunk hogy érzéseinknek nevet adjanak

előtte azonban még fűnek fának kőnek éjszakának szájnak
a világ megismerésére és átalakítására
én csak írni akartam de nem voltak szavak
nem voltak szavak de hidd el gondolataim voltak

Mielőtt meglátom a sivatagot

az emberélet útjának remélhetőleg harmadán
egy pohárra leltem mégpedig a konyhaszekrényemben
ami nem akart jelenteni semmit úgyhogy ittam belőle
talán még el is mosogattam aztán mert mohón kortyoltam
tartalmát mit én töltöttem bele szomjamat
mégsem csitította a víz nem kért kegyelmet
tavat tengert csapadékot könnyet örök körforgást

minden olyan jogar! egyesével
vagdosnám a falhoz a szimbólumokat
mint hatalmat ruházzák át a jelentést
az egyetlen változóra

kiapadhatatlan forrása legyen az elme sivatagának

Fenyvesi Orsolya (Szekszárd, 1986): költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Ostrom* (Kalligram, 2015).

— Minden, amit látok, a saját húsom

Fenyvesi Orsolya *Ostrom* című kötete mintha e rejtélyes, mégis roppant egyszerű költői felszólításnak tenne eleget. Vagyis kötetének beszélője sokat tud a látásról, szó és kép távolságáról, az elmondhatóság nehézségeiről. A tekintet élességéről. Mindehhez erős és érzéki-szenzuális nyelvet talált, amely egyszerre lát és láttat.

■ Mennyire fontos számodra a mindennapok, a hétköznapiak dokumentarizmusában megbújó metafizikusság?

– A részleteken átfénylő lényeg? Ezt keresem, ez éltet. A világ leírására a költészetnél számos alkalmasabb módszer létezik. Sajnálatos módon azonban legtöbbször nem bújik meg ott semmi. Kevés a rejtőzködő. De muszáj figyelni őket, különben túl sok figyelem érkezik a testre, előtérbe kerülnek a testi tapasztalatok, és az káros. Számomra legalábbis, aki túlságosan önmagában lakik. Muszáj kifelé figyelni, és hogy ott kint van valami idegen, ijesztő („unheimliche”) vagy épp csodálatos elem, az az én időm motorja.

■ Mi az, ami számodra teljes mértékben képtelenség?

– Annyira szerettem volna más választ adni erre a kérdésre – természetesen a halál. Se befelé, se kifelé nem vezeti a tekintetet, kép nélküli, képtelen – elfogadhatatlan.

■ Már előző kötetedben is sokat foglalkoztál a tükörrel, mint a tekintet, a látvány és a kételkedés tárgyával, azóta változott valamennyit a hozzá fűződő viszonyod, vagy a tükör még mindig ugyanazt mutatja?

– Ennyi ellentmondást még én sem szoktam egy versbe sűríteni, mint te ebbe a kérdésbe. Viccen kívül, ez attól tartok, örökké témám lesz. Elrettenve vettem tudomásul, hogy mind az első, mind a második kötetben hányszor szerepelnek bizonyos szavak (tükör, víz, a tükröződő felületek), amik végeredményben mint a tükröződés, az ismétlődés, a képzelet, a valóság kérdéseit vetik fel, az ismeretelmélet vég nélküli talányait. A vágyam, hogy másokban, magamon keresztül, saját magam iránt empátiát ébresszek, megmaradt. Ugyanígy mindig fontos lesz az élettelen dolgok életre keltése, ezért játszom a tekintet tapasztalataival. De nagyon nehéz nekem a saját verseimről beszélni, mert általában amint megtörténtek, már el is felejttem őket. Onnantól én is majdhogynem kívülállóként olvasom őket. Az életető erő, amiről beszéltem, maga az írás folyamata. Ilyen értelemben nem célom kommunikálni valami konkrétat. Biztos jobban járnék, ha én lehetnék a saját verseim filozófusa, de ehhez lusta vagyok. Ha pedig nem szólítanak meg egyébként ezek a szövegek senkit, semmit, akkor mindegy is. Azért meg nem aggódom, hogy mi lesz, ha soha nem leszek képes másról írni. Természetesen vannak hívószavak, minden költőnek vannak ilyen szavai (bízom benne), amikbe érzelmileg belevonódott már egész kiskorától kezdve, és amik építőkövekként alkalmasak a világ újrateemtésére vagy átváltoztatására. (Ezt az elméletemet láttam alátámasztva Richard Hugo egy izgalmas esszéjében, aminek címe *The Triggering Town*). Vannak kulcsszavaim, amik, ezzel tisztában vagyok, többet jelentenek nekem, mint az olvasónak. A vizek, a nap és a Nap, a tükör, az állatok, a kert stb. Így lehet az egyéni szókinccsel megőrzőleg bánni. Inkább leszek kiszámítható, unalmas egyeseknek költőként, mint eklektikus, folyton változó, mert az őszinteségemről nem mondok le. Ez az a tulajdonságom, amit gyerekkorom óta örök, fejleszték magamban, a magánéletemben is, mert a közlésvágyam másképp nem teljesedhetne be. A kamaskoron is így bukdácsoltam át valahogy, valamint a rémes, most múltó húszas éveimen. Egyébként meg én, ha nem muszáj, nem nézek tükörbe, mert mindig is kínos élményt jelentett – nem női szempontból, hanem emberi értelemben. Ahol tükör van, ott igyekszem tompítani a fényt.

■ Szövegeid egyfajta kísérletet tesznek arra, hogy a látást visszavezessék a kollektivizált vizuális jelek erdejéből, egyfajta intim, személyes magánszférába, vállalva ezzel az érzelmi telítettség felfokozódását?

– Pontosan, de remélem, ez oda-vissza működik. Nem kell félni az érzelmektől – mondom, pedig én is félek, és ami azt illeti, igyekszem meglehetősen visszafogni magam a verseimben, mert a túlérzékenység az ezt birtoklónak ijesztő, az ezt megtapasztalónak aggályos lehet. De hiszek abban, hogy az érzelmek absztrahálása révén lehet az egyéni tapasztalatból egyetemeset közvetíteni. Nehogy már pont a versben ne lehessen érezni. Szívesen elképzelem magam a hatvanas évek hajnalán Amerikában, hogy meztelenre vetkőzve egy színpadon üvöltöm az érzelmi kitöréseimet mások arcába, hogy még a meztelenségemnél is jobban zavarba jöjjenek az elhangzottaktól. A világ túl sokáig építkezett befelé, a magyar költészet is túl sokáig tartotta magát az óvatossághoz, és én nagyon úgy látom, hogy az információs társadalom, az internet népe is befelé fordul – ami jóleső lehet, introvertált emberként én pezsgék ebben a korban, de az érzelmeket most már meg kell élnünk az irodalomban, talán épp ezért, ahogy a figurális ábrázolásmód is újra előtérbe törekszik a képzőművészetben. Csak hogy borzoljam egyesek idegeit, előkerestem egyik kedvenc idézetemet a *Mrs. Dalloway*-ből: „Mert eljutott oda, hogy belássa végre: az egyetlen, ami szóra érdemes, nem egyéb, mint amit az ember érez. Az okosság – mit számít az okosság. Egész egyszerűen azt kell mondani, amit az ember érez.”

■ Mit jelent számodra a látni és és nézni különbsége, ha a figyelmet, mint olyat helyezzük a kérdés középpontjába?

– Ez már alaposan a filozófia kérdésköre, nem? Nekem ott óriási elmaradásaim vannak. De örömmel fedeztem fel nemrégiben Maurice Merleau-Ponty *A szem és a szellem* című írását - örültem, hogy ezek szerint ezt is leírták már. (Miért is fél-nénk az ismétlődéstől?) Minden, amit látok, a saját húsom.

A nézni számomra a vágy, a látás már a világ bekebelezése, a mohóság diadala. Mentálisan nem túl egészséges talán ez az elképzelés, mert nélkülözi a nyugalmat, a meditatív figyelmet. Mindig megfogadom, hogy most már megtanulok meditálni, pedig sokáig annál nagyobb horror nem létezett számomra, mintsem hogy rá-vegyem magam, a jelenben létezsek, ne gondoljak semmire, elengedjek akár csak gondolatokat. Meglátjuk!

■ Szerinted a XXI. században, a kortárs vizuális kultúrára pillantva, látásunk szabadsága erősen megkérdőjelezhető?

– Sosem voltunk még ennyire szabadok! Mindent megismerhetünk képszerűen, otthonunk biztonságából akár. A *Kétfestés* című versem írásakor izgatott nagyon ennek a gondolata a tengerre vetítve: nem is olyan régen, akinek nem volt lehetősége utazni, és a kontinensek belsejében lakott, csak festményekről vagy elbeszélésekből tájékozódhatott egy olyan végtelen, változó felületről, mint a tenger. Ma nem csak festmények, de fotók, videók, a televízió és a webkamerák stb. közvetítik számukra ezerféleképp a tengert. De tényleg látni ezt a mindent, szemlélni a világot, amilyen mennyiségben, valóságosan, mégis valótlannul most megtehetjük, ez olyasmi, ami egyelőre még feldolgozhatatlan. És talán nem is a vizuális kultúra feladata lesz elsőként megbirkózni ezzel a változással, hanem a pszichológiáé.

■ ■ ■

■ **Sirbik Attila** (1978, Jugoszlávia): író, a *Symposion* folyóirat főszerkesztője. Első regénye *St. Euphemia* címmel a Magvető és a Forum Könyvkiadó közös gondozásában jelent meg 2015-ben.

Macskák és emberek

Rosszul mentek a dolgaink Barbarával. Hetek óta veszekedtünk és minden egyes alkalommal abban maradtunk, hogy szakítunk, de aztán másnap újra és újra kibékültünk. Tanulva a korábbi esetekből, ezúttal abban állapodtunk meg, hogy az elválásunk végleges és visszavonhatatlan. Abban is megegyeztünk, hogy mindennek elenére továbbra is barátok maradunk. Barbara a barátnőm volt. Mindketten egyetemre jártunk, huszonegy évesek voltunk, és a korukhoz illően végletekben gondolkodtunk és a pillanatnak éltünk.

A macskát engesztelő ajándéknak szántam; egyben jó ürügynek tűnt, hogy találkozzak Barbarával, és beszéljek vele erről az elhamarkodott döntésről, amelyet abban a pillanatban, hogy magamra maradtam, természetesen megbántam. Keserves éjszakám volt, egy pillanatra sem tudtam lehunyni a szemem. A gondolataim a barátnőm – illetve már csak a volt barátnőm, állapítottam meg magamban elkeseredve – körül jártak. Sorra idéztem fel a kapcsolatunk szép, sőt akkor este már megismételhetetlenül gyönyörűnek tűnő pillanatait; sírva fakadtam; magamat átkozva szólítottam Barbarát; „kérlek, gyere vissza!”. A sötétségnek rimáncodtam – persze hasztalan. Ha lett volna mobilom, nyilván üzenetekkel bombázom; a Facebook világában újabb és újabb közös fotókat meg nyálás számok videoklipjeit töltöttem volna fel az oldalamra – de a '90-es évek elején más módszerekhez kellett folyamodnom.

A macskát a Fény utcai piacon vettem egy öregasszonytól. Egyszerű házimacska volt, csak a szőre színe tért el a két szürkétől, akikkel egy újságpapírokkal bélelt papírdobozban kóválygott. A kismacska fehér szőrért apró barna foltok tarkították, amitől úgy nézett ki, mint egy igazi ragadozó kicsinyített mása – azonnal el is neveztem Tigrisnek. A macskához kaptam egy cipősdobozt, amelynek a tetejére apró lyukakat vágta. Amint rátettem a dobozra a fedelet, a macska pánikba esett, és megpróbált kiszabadulni. Időről időre nekifeszült a doboz oldalának, és úgy forgolódott, mint egy kígyó a zsákban; végül bepisilt. Csak akkor nyugodott meg, amikor megettettem lángossal.

Hamarosan az 5-ös buszon ültem, ölemben a doboz, benne a macskával.

Barbara családja a Rózsadombon lakott. A szülei igazi nagymenők voltak. Az apja főmérnök volt valami műszergyárban, amit akkoriban privatizáltak. Azt beszélték, hogy a dolgozói részvényekkel machinált valamit. Lehetett benne némi igazság, mert miután

a külföldi multi átvette a gyárat, és a termelés racionalizálásra hivatkozva a munkások felét elbocsátotta, Géza bácsi nemcsak az állását tartotta meg, de előbb igazgató, majd tulajdonostárs is lett a cégben.

A buszmegállótól tíz perc séta után érkeztem meg Barbaráékhoz; egy régi villában laktak, tágas kerttel, benne ősfás ligettel. A ház mögött úszómedence kéklgett. Meleg nyári napokon gyakran fürödtünk benne Barbarával, napoztunk a partján, miközben az apja italait iszogattuk. Géza bácsinak hatalmas whisky-gyűjteménye volt, olyan fajták sorakoztak a szivarszoba polcain, amelyekről előtte még csak nem is hallottam, nemhogy kóstoltam volna őket. „Mit iszunk, gyerekek?!”, kérdezte minden alkalommal, ha találkoztunk. Annak ellenére, hogy egy nagy gyár tulajdonosa volt – ezért az én szememben komoly és persze sikeres embernek számított –, meglepően lazán kezelte ezeket a helyzeteket. Meglazított színes nyakkendőivel, örökké szerteálló hajával inkább egy bohókás professzorra emlékeztetett, mint a volt szovjet blokkban gyorsan terjeszkedő multi igazgatójára. Barbara anyja, éppen a férje ellentétje volt. Jól menő ügyvédi irodát vezetett, Jaguárral járt és a legváratlanabb helyzetekben is képes volt megőrizni a hidegvérét. Valahányszor a férje megpróbálta magához ragadni a kezdeményezést, „Jaj, Géza, fejezd már be!”, oltotta le. Úgy vettem észre, hogy kettőjük közül a nő hordja a nadrágot.

Benne jártunk a tavaszban, az egyenletesre nyírt zöld pázsit, a fák leveleit rezegtető könnyű szellő, a virágok felett apró helikoptereként lebegő méhek serege azt a meghittséget és nyugalmat sugározta, amely az egész környékre oly jellemző volt. Minden alkalmat, amikor feljöttem a városból a barátnőmhöz, szabadulásként éltem meg. Irigykedve gondoltam az itt élő emberekre, az életük minden napját derűsnek és gondtalannak képzeltem. Boldog voltam, hogy Barbara révén, ha csak rövid időszakokra is, részese lehetek ennek az idilli világnak, amelynek oly szívemarkoló ellentéte volt az a viharvert vad környék, ahol felnőttem.

Az Aradi utcában laktam a szüleimmel, egy régi körfolyosós ház második emeletén. A golyó lyuggatta homlokzatú, málló vakolatú házak, az apró, poros kirakatú üzletek, a mindennapi létért könyörtelen küzdelmet folytató lakók elcsigázott tekintete különösen szomorú és reménytelen hangulatot kölcsönzött a kerületnek. Ráadásul a környező utcák tele voltak cigányokkal és más kétes egzisztenciájú alakokkal – az embernek sötétedés után nyitva kellett tartania a szemét.

Megnyomtam a csengőt, és szokás szerint a kertkapu fölé szerelt biztonsági kamerába integettem. Sokáig nem történt semmi, senki sem nyitott ajtót. Ennek ellenére biztos voltam benne, hogy van valaki otthon, mivel a ház hátsó fertálya felől, ahol a medence volt, zene szólt. Rövid hallgatóság után azt is megállapítottam, hogy csak Barbara lehet az, mert a torz recsegésből sikerült kivennem a Sex Pistols *Holidays In The Sun* című számának dübörgő négynegyedes ritmusát. Annyiszor kellett meghallgatnom vele, hogy ha a legmélyebb álmomból vernek fel, akkor is azonnal felismerem a dalt, amelynek megírására – ezt is tőle tudtam meg – egy Jersey szigetre tett kirándulás ihlette a bandát.

Hosszú percek teltek el így, csengetéssel és integetéssel. A türelmem fogytán volt, ráadásul a macska is feléledt. Megint forgolódni kezdett, nyávogott és fújtható hangokat adott ki. Végül lement a szám, és a pillanatnyi csendet kihasználva jó hosszan újra megnyomtam a csengőt.

■ ■ ■

– Hát ő? – kérdeztem a Barbarától, akit valóban a medence partján találtam.

– Ő? – válaszolt kérdéssel a kérdésemre, miközben, mint aki csak most veszi észre, hogy valaki más is van ott még rajtunk kívül, egy gyors pillantást vetett a háta mögött álló piros tarajfrizurás alakra. – Ő Rotten.

– Szeva – bőfögte felém a Rotten névre hallgató, velünk nagyjából egykorú magas fiú. Ahhoz képest, hogy punk, szép, már-már lány arcvonásai voltak, de a hideg acélkék szem ördögivé varázsolta őket.

– Dani vagyok – mutatkoztam be, majd a meglepetésemből ocsúdva hozzátettem: – Már találkoztunk.

Pillanatnyi csönd következett.

– Lehet... végül is annyi emberrel találkozom – felelte végül Rotten, de látszott rajta, hogy az információ semmilyen hatással sincs rá. Nem fogtuk kezét, Rotten továbbra is ott ácsorgott Barbara mögött, és egy foltot bámult a medencét szegélyező faburkolaton. Úszóshortban volt, valószínűleg ez zavarhatott meg, ezért nem ismertem fel azonnal. Rottennel az azóta Széll Kálmánra átkeresztelt Moszkva téren találkoztam először, amikor néhány hete elkísértem Barbarát az egyik terepmunkájára. A barátnőmnek, nyughatatlan természet lévén – ezt többször is kijelentette magáról –, gyakran változott az érdeklődési köre, így a szakok is, amelyeket az egyetemen felvett. Éppen szociológiát tanult; a nyolcvanas évek underground és punk mozgalmait tanulmányozta „a diktatúra fényében”. Emiatt gyakran jártunk ingyen az akkoriban menőnek számító együttesek koncertjeire. Barbara – nem kis bosszúságomra – sok zenészt meg félvilági arcot ismert ezekből a körökből; gyakran lébecolt a barátnőivel az egykori Moszkva téren, hogy az ott ténfergő, a járókelőktől pénzt meg cigit lejmoló, Csibe, Göte, Hidrogén, Joe és hasonló néven futó punkokkal beszélgesse a mozgalmuk múltjáról, jövőjéről, a punk életérzésről és a drogokról. Az idősebbeket a '70-es, '80-as évekbeli kalandjaikról, a hatósági vegzálásokról meg hasonlókról faggatták.

Sokáig nem értettem, hogy az olyan szép és okos lány, mint Barbara, aki ráadásul a Rózsadombon lakik – meg persze a többiek is –, mit akar ezektől a züllött alakoktól. Én a magam részéről – ahogy más normális emberek is tették – minden alkalommal, ha arra jártam, igyekeztem őket messziről elkerülni.

Rottent, akit valójában Martinnak hívtak, Barbara mutatta be nekem. Kiderült, hogy nem csak ők, de szüleik is régóta ismerik egymást. Az volt az érzésem, hogy régen kavartak Barbarával, már ezért sem volt túl szimpatikus. Rottenék néhány utcányira laktak a barátnőm villájától, nyilván ők is privatizáltak ezt-azt. Martin a Képzőművészeti Főiskolára járt festő szakra; volt egy zenekara, amelyet nem túl elmés módon – ahogy saját magát is – a Szex Pistols énekeséről Rottennek nevezett el. Afféle főnököt vagy inkább ideológust játszott a Moszkva téri bandában. Ha csak tehette, magához ragadta a szót; úgy beszélt, mintha egy élő punk-lexikon lenne. Angolul idézett híres együttesektől, és a többi fogatlan, rohadó szájú szerencsétlen ámulattal hallgatta, amint a punk mozgalom múltjáról, jelenéről és jövőjéről magyarázott. De hiába játszotta a vagányt, az első pillanatban láttam, hogy – ellentétben a banda többi tagjával – nem csöves, és esténként biztosan nem a Moszkva téren hajtja álomra a fejét. Azt hiszem, ő fizette a többiek italát és cigijét, ezért fogadták be, ezért néztek úgy rá olcsó drogoktól homályos tekintetükkel, mint egy istenre.

Nem telt bele néhány nap, és már az akkor nagyon menőnek számító Fekete Lyukban hallgattam Rottent és a zenekarát. Néhány tucat hozzá hasonló vasárnapi punk előtt produkálta magát, tépte a gitárt és összevissza üvöltözött. Összesen négy számot játszottak, de annyira rossz és kezdetleges volt a hangosítás, hogy alig érttem valamit a dalok szövegéből. „Anarchia/általános anarchia/világvége anarchia”, nagyjából erre a refrénre emlékszem az egészből, de erre is csak azért, mert vagy százszor elismételte. A zenekar mögé, a falra Rotten festményeit vetítették, csupa kaotikusan színes pacát. A koncert után kénytelenek voltunk Rottennel meg a barátnőjével sörözni. Rotten nője, annak ellenére, hogy úgy öltözködött, mint egy hajléktalan – fekete szakadt harisnyát, bakancsot, farmersortot meg egy melltartó-szerű ruhadarabot viselt –, nagyon is figyelemreméltó jelenségnek tűnt. Szonja magas, vékony lány volt, de, mintegy rácáfolva az alakjára, nagy telt melle volt, amiből alig rejtett el valamit az apró top. Az arca akár Cindy Crawfordé is lehetett volna. Azonnal láttam, hogy Rotten a nők kedvence. Barbara arcán is észrevettem a rajongás jeleit, amikor ez a kretén a punk mozgalomról, a hülye zenekaráról vagy a totál értelmetlen festményeiről magyarázott. Gyorsan fellobbanó és nem alaptalan féltékenységet egyedül Szonja jelenléte csillapította. Örömmel nyugtáztam, amikor előbb Rottennel elkurjantja magát „gyere ide, baby!”, aztán egymás haját tépve csókolózni kezdenek.

– Hát te? – tért magához a szemmel láthatóan meglepett Barbara.

– Én? – most rajtam volt a sor, hogy visszakérdezzek. Rövid, dermesztő sarkvidéki csönd következett, miközben abban reménykedve, hogy Szonját is ott találom valahol a medence partján, Barbara válla felett nézelődtem. Nem volt ott. Kénytelen voltam kívágni ma-

gam az egyre kellemetlenebbé váló helyzetből: – Boldog születésnapot Barbara! – mondtam, és már nyújtottam is felé a dobozt a cicával.

– Csak egy hónap múlva lesz! – mondta őszintén meglepődve. Ezzel természetesen én is tisztában voltam, de nem akartam Rotten előtt a magánéletünket kiteregetni. – Akkor is a tiéd – suttoztam – ... mert szeretlek – ezt már szinte csak magamban tettem hozzá, miközben Rottenre pillantottam. Martin még mindig egykedvűen bambult maga elé.

– Ez egy macska! – kiáltott fel Barbara, és azonnal visszazárta a doboz fedelét.

– Igen! Hát nem cuki?!

– Honnan vetted, hogy én pont egy macskát szeretnék születésnapomra? – kérdezte gyanakodva válasz helyett, miközben újra belekukkantott a dobozba.

– Te mondtad.

– Valóban? – a hangja szinte vibrált a feszültségtől, és még mindig tele volt gyanakvással.

– Igen. Nem emlékszel? Pont a Moszkván mondtad, amikor láttunk néhány eladó cicát. Akkor mondtad, hogy Dani, nézd már, milyen aranyosak ezek a cicák, úgy szeretnék én is egyet. Mikor veszel nekem? – meséltem a tőlem telhető legnagyobb beleéléssel a hirtelenjében kitalált hazugságot, miközben elképzeltem és rögtön utánoztam is Barbara negédes hangját. Mert az valóban igaz volt, hogy láttunk néhány eladó macskát, és az egyiket Barbara meg is akarta simogatni – aztán egészségügyi okokra hivatkozva gyorsan visszahúzza is a kezét –, de azt már nem mertem volna eskü alatt vallani, hogy meg is akarta venni valamelyiket. Mindenesetre szó sem lehetett róla, hogy bevalljam az igazságot: egyszerűen csak ürügyet kerestem, hogy újra lássam és visszaszerezsem Barbarát.

– És te megvetted – a hangja szinte már tárgyilagos volt.

– Igen, a Fény utcai piacon, egy öreg nénitől.

– Akkor ezek szerint orvos még nem is látta, és oltást sem kapott meg ilyesmi? – szegezte nekem a kérdést, miközben mély undorral az arcán rápillantott a dobozra.

– Nyugi, ez egy jó fej macska, egyből látszik – mondtam, és megpróbáltam levenni a doboz fedelét, hogy együtt vegyük újra szemügyre a cicát. Abban reménykedtem, hogy egy közös simogatástól nemcsak a macska, de irántam is megenyhül Barbara. A barátnőm keze azonban olyan erővel szorította le a doboz fedelét, mint egy acélsapda. Képtelenség lett volna akárcsak megmozdítanom is, anélkül, hogy széttépném.

– Ez egy jó fej cica – nyugtattam tovább a szemmel láthatóan egyre idegesebb exemet.

– Aha... és mit eszik?

– A jó fej öreg néni szerint tejet meg maradékokat. Én lángossal ettettem meg.

– Nézd, Dani, én... – idáig jutott, de aztán hirtelen meglátott valamit a hátam mögött, mire egyetlen határozott mozdulattal az egyik napozóágy alá csúsztotta a dobozt.

– Sziasztok gyerekek! Helló ifjúság! – Megérkeztek Barbara szülei.

– Csókolom! – köszöntem gyorsan.

– Hagyjuk már ezt a csókolomozást, Péterkém! Mondd nyugodtan, hogy szia, helló, és már ezerszer elmondtam, hogy nyugodtan tegezz bennünket – helyeskedett Barbara anyja.

– Dani – mondtam dacosan, magamról is megfeledkezve.

– Tessék? – kérdezett vissza értetlen képpel.

– Daninak hívnak.

– Hát persze! Hát persze! Danikám! – nevetett fel.

– Na, mi a nagy helyzet ifjúság? – lendítette felém az öklét Géza bácsi. Az volt mániája, hogy köszönés gyanánt, mintegy demonstrálva férfias barátságunkat, üssük össze az öklünket. Azt hiszem túl sok MTV-t nézett, és minden fiatal rappernek képzelt. Az egész nagyon menő dolognak tartotta. Voltak más furcsaságai is. Például farsangkor, ellenében a többiekkel, akik Napóleonnak, Julius Caesarnak meg ilyesminek öltöztek, ő képes volt megjelenni egy zöld melegítőszettben, a fején sárga micisapkával. „Spenót tükrötojással”, felelte a jelmezét firtató kérdésekre. Hát ilyen volt ő.

– Szia, Géza! Szia Orsolya... bocsánat, Orsi! – üdvözöltem újra őket, miután leöklöztem Barbara apjával. Az anyja már többször kijavított, amikor Orsolyának szóltam.

„Az Orsolya olyan hivatalos, mintha egy apáca neve lenne, pedig nem vagyok az”, nevetett össze az egyik ilyen alkalommal a férjével. „Hát, apáca az biztos nem vagy”, helyeselt pajzán vigyorral az apja.

– Csá – vetette oda nekik köszönésképpen Rotten. Szemmel láthatóan semmilyen gondot sem okozott neki, hogy tegezze Barbara szüleit. Géza bácsival is leöklözött; nagyon lazán csinálta, nem olyan erőltetett és görcsös mozdulattal, mint én, és közben azt mondta: „Szeva Géza bá!”

– Na, így már jó – csapta össze a tenyerét Barbara anyja. – És mi van veletek, gyerekek? – majd a választ meg sem várva Rottenhez fordult. – Martinka – fogalmam sincs honnan tudta a nevét, mikor az enyémet hónapok alatt is képtelen volt megjegyezni –, hogy vannak a szüleid?

– Ööö... asszem jól vannak – felelte Rotten nem túl meggyőző hangon. – Vagy éppen külföldön – rántotta meg a vállát, mint akinek teljesen mindegy, hogy az apja él-e vagy hal-e.

– Üdvözljük őket – mondta Barbara anyja. Géza bácsi, mint az indiánok, a tenyerét Rotten felé fordítva felemelte a kezét...

... és ekkor látta meg Barbara anyja a macskát. Tigris kimászott a dobozból, és a medence vizét nyalogatta, de nem ízlett neki a klór, prüszkölve hátrált a víztől, egészen addig, amíg a lábának nem ütközött.

– Úristen, ez mi!? – kiáltott fel, majd kétségbeesetten előbb a lányára, aztán rám nézett.

– Szülinapi ajándék Barbinak – magyaráztam a helyzetet. – Illetve ajándék – javítottam ki magamat, mivel eszembe jutott, hogy csak egy hónap múlva lesz a jeles nap. – Nagyon menő macska, majd meglátjátok – tettem hozzá eléggé bénán.

– Élő? – kérdezte Géza bácsi.

– Úgy néz ki... eléggé élőnek tűnik ez a... – szólalt meg Rotten. Hálás pillantást vetettem rá, mert ha csak néhány másodpercre is, kikerültem a figyelem középpontjából. Sajnos nem folytatta.

– A te ötleted volt? – fordult előbb a lánya, aztán, mint a véreb, ami szagot fogott felém. Úgy éreztem magam, mintha gyanúsított lennék egy kihallgatáson.

– Nem... ööö Danié – hebegte Barbara.

– Tényleg jó fej cica – próbálkoztam újra. – Tigrisnek hívják.

– Tigris! Tigris! Éjszakánk erdejében sárga láng... – szavalta a Géza bácsi Blake versét, de a felesége egyetlen mozdulattal elhallgatatta. – Géza! Ezt most fejezd be! Nagyon szépen megkérlek, hogy ezt most fejezd be! Ez most komoly dolog!

– Oké! Oké! – emelte fel mindkét kezét megadóan Barbara apja.

– Tigris nagyon jó fej, egy öreg nénitől vettem, abszolút házi – mantráztam, mint egy varázsigét, ki tudja már hányadszor az elmúlt néhány percben. De Barbara anyjára nem hatott a varázslat. Düh torzította el arisztokratikus arcvonásait, amelyeket a lánya is örökölt és számomra oly vonzóvá tette, amikor az anyja újra felém fordult: – De nem itt kislám! De nem ebben a házban! Az én perzsaszőnyegeimet nem fogja összepisálni, az biztos! Géza – fordult megint a férje felé – csinálj már valamit! – mondta ideges sürgető mozdulat kíséretében.

– Na akkor... – kezdett bele Géza bácsi, de aztán el is akadt, tanácstalanul meredt a feleségére.

– Géza! – mordult rá Barbara anyja.

– ... nos, akkor most ezt... szóval ezt a Tigrist vagy mit, szépen visszaviszed oda, ahonnan hoztad... vagy haza a saját szüleidhez – engedelmeskedett Barbara apja.

– Az Aradi utcába – tette hozzá Barbara anyja megvető hangon.

– Figyelj Géza, ez egy jó fej macska... ezt biztos, hogy bírni fogjátok Barbival... meg persze te is, Orsi – fogtam könyörgőre, és segélykérően Barbarára pillantottam. Lesütötte a szemét, és kicsit oldalt lépett, hogy az anyja takarásába kerüljön.

– Ne tegezz, jó?! Ne tegezz, azért az alapvető tiszteletet add meg nekem a saját házamban! – lövellt felém ádáz pillantásokat Barbara anyja, aztán nyakon ragadta a macskát és a kezembe nyomta. Többet nem szólt, csak a szemével jelezte, hogy merre van a kijárat.

Már a kapuban álltam, amikor utánam szólt Barbara apja:

– Köszönés?
– Csókolom.
– Mit iszunk, gyerekek? Mit iszunk, gyerekek? – ezek voltak az utolsó szavak, amelyeket hallottam.

Egy játszótérig jutottam.

Nem tudom, mennyi ideig ülhettem a padon, az ölemben a macskával, amikor egy kislány szólított meg:

– Szia.

– Szia.

– A tiéd a cica?

– Az enyém.

– Megsimogathatom?

– Persze – feleltem, és lopva körülnéztem. Anyukák beszélgettek nekünk háttal, előttük két kislány túrta a homokot, madarak csiviteltek a fák lombjai közt, kicsit távolabb gyerekek sivalkodtak, egyébként csend volt. – Tigrisnek hívják, nagyon jó fej macska – biztattam a lányt, aki a kiscica hátát simogatta, majd magamat is meglepve könnyedén így folytattam: – Ha szeretnéd, neked adom.

– Tényleg? – kerekedett el a kislány szeme. – Tényleg az enyém lehet?

– Persze – mondtam és a kezébe nyomtam a macskát.

Nagyjából tíz-tizenöt lépést tehettem meg, amikor éles metsző női hang törte darabokra a játszótér idilli csendjét: – Ez honnan vetted?! Tedd le, de azonnal! Biztos tetves vagy bolhás! Megőrülök! Egy pillanatra hagyom magára és... Megőrülök! Tedd már le, agyhártyagyulladásos lesz! Ezt nem hiszem el!

Sietőre fogtam a lépteimet, nem fordultam hátra. Újabb, nagyjából húsz lépés után ugyanaz a hang: – Hé, maga ott! Álljon meg! Vigye innen a rohadt macskáját! Megőrülök! Álljon meg! Valaki állítsa meg! Megőrülök!

Előbb kocogásba kezdtem, de a hang gazdája meglepően jól bírta a tempót, végig a nyomomban loholt. Végül vad rohanásban kerestem menekülést, és egy hosszú – legalábbis nekem végtelenül hosszúnak tűnő – sprint után sikerült leráznom a nőt. Közben leértem a Pasaréti útra; éppen jött az 5-ös busz. Az ajtók sziszegve bezárultak, és egy nagy rándulást követően a busz elindult lefelé a Moszkva tér irányába. Csak ekkor mertem visszaneézni alámérülő Atlantiszomra: de csak az út szürke betonsávját láttam, a fák lombja font köré zöld koszorút.

Kötter Tamás 1970-ben született Csornán. Jelenleg Budapesten él, és ügyvédként dolgozik. Kötetei a Kalligram Kiadónál: *Rablóhalak* (2013), *Dögkeselyűk* (2014) *A harcból nincs elbocsátás* (2015)

Mákonyos csontok

A bibliás kis lakásokban itt
 milliárdok laknak.
 Világítás idején mindig eljövök,
 nem tudom, mióta, de én is
 a Régiségben élek.

Esik, a sírbőrön tetovált nevek,
 lassan lemossák mind
 a vízköpők, elfolyik a sok ékezet.
 Megyek, szinte úszom,
 minden sír egy új csapás.

Fehér a csont, mint a kókusz,
 erre gondolok, az illata bódít,
 felhők közül a csillagot nem tudom kivenni,
 ahogy a jövőt sem. Eláztam, azt hiszem,
 mákonyos csontokkal csináltak itt esőt.
 Legyen úgy, mint rég volt: ez ugrik be,
 édes mindegy, hagyom, hogy rám dobja
 a hálót egy kapitányforma figura.
 Bilbó a nevem, suttogja, s felhúz
 a lékvágyó csónakba. Az utolsó hajóra,
 ahogy ő mondja.

Kár rád a szín

Minek bújsz vörös posztóba?
Kár rád a szín, ha mocskos rajtad.
Ezt mondtam a hatalomnak.
Félre is tettek, mint egy blúzt.

Teltek az évek, korcsok és telivérek.
Minden éjjel dörömböltek a szekrényben.
Engedj el, Dédi, mert szabadok vagyunk,
mondták, és egyszer csak, nagy soká:
kijöttek. Egyesével kezét fogtak,
mert nem akartam, hogy csókoljanak.
Aztán naftalinba tettek, és elmentek.
Zsabósok, pamutok, pepiták, kreppek.
Elmentek a blúzok.
A zsabósat is hogy szerettem.
Elengedtem egy egész zárt osztályt.
Végre szabadok a blúzok.

A helyükön fekszem.
Ami voltam: nincs itt.
Nem tudom, ki az, ki
csitít.

Kérlek, láz, ne légy nagy, menj össze.
Átölelek egy mackót.
Puhább, mint bármely pirulám.

Felhős az üveg, amit a számhoz tesznek,
erre emlékszem, ez az utolsó éber kép,
aztán már felhő vagyok, felső;
súlyavesztett brokát, könnyű,
öreg bárány, egetverő garbó.

A névelőm vagy

*„A névelőm vagy: / ahhoz, hogy bármit fölfoghassak,
névelőként eléje kell gondolnom téged.”*

Holló András

Jaj, cigaretta-kifliket faltam álmomban,
nem értettem az ízüket, színüket.
Nem cserjével tömött kifli-kígyók,
csak darált dióval töltött
porcukros ujjak, roládok, rudak:
nem füstöltek, mint a puskacső,
nyugtatom magam, mikor már
kolompol a reggel lelke, és jössz te.
Hordóban érlelt, tölgyes, diós,
alt hangon, északi ízzel szólsz.

Voltam hordója, mondd a vén ékszerre
utalva, arra az egyre, susogod a fülembé
ómagyarul,
míg kint sír egy autó, és bent is a játék.
Mondd te: több a medve, mint a játék.

Egy vérbő kávét, egy orosz órát akarok veled,
akarom rongyaidat, sok forró, konyakos
mondatodat; harapom a holdad.
Rulett. Úgy válnak el egymástól
a szavaid, mint a ruszki szavak.
Én még tanultam oroszul, usankát
hordtam, mikor az nem volt divat.

A névelőm vagy: csak követni tudlak.
Lehúzom a libabőröd halkan.
Karistolj keresztet a hátamra,
keresztes leszek és szerelmes,
túlzó, mint az álom, egy gyermekded,
mikor megtalálnak s kiterítenek.
Nyugalom, nem akarok már lóhalált,
s nem is maradok veszteg,
csak viccesen veszékelek.

30 mocska, 33 keresztje

„Ma két vállamról esett le a hó”

Vaderna József

Mattfehér az arcom a pocsolás linóleumon.
Kihullik mind a harminckét kockacukrom, jaj,
jézusom, helyszínelnek a fejemben, folyik az
orrom; a 30 mocska összekent rendesen,
de a vér maradt a szirénakék verőérben,
nem vettem ki, nem tettem csatornavízzé.
Befelé robbant csak a depressziókapszula.

Vagy csak roppant, fröccsent, mindegy:
áramlott körbe évekig a vérben,
míg a 33 keresztjére fölértem.

33 kereszt: mint egy mozifilm,
mire pereccel elcipeltelek. Emlékszel?
Ülök a sérelem-kereveten,
a vörös, bunkó karfás zsöllyében,
a pormacskákat hajkurászom,
semmi jóval nem áztat a depresszió,
mindenen ott ül a látszat.

Mégis eljött aztán a reggel, és kiszólt:
Túl sokáig ültél a homály székén, miszter,
de nincs mit tenni: fényre fogsz derülni,
s a csillapítók majd csillapítják a tengert.

Legók lötyögnek bennem,
cukorformák, játékszínek.
Legók régi évekhez,
és most te, rózsaszín reggel,
törhetsz egy darabot, hogy
szájadban elvigyed: téglának,
gallynak – úrbéli fészeknek.

Pollágh Péter (Tatabánya, 1979): költő, szerkesztő. Leg-
utóbbi verskötete: *A Cigaretta* (2010, Prae.hu).

budafok

míg két ing között csupasz a melled.
a távolság nyers társai, cipőid vegytiszta
sávot húznak a városba, középen. balra
erővonal, sínabroncs feszül a sárba,
ahol körbeér, ott tart minden. a villamos
körtéivel, és egy hallal hátul, a dunában.

krt.

körkörös, hangzatos út. fák mellé döntött
árnyékok, vékony dongák. a tetők csipkéi
alatt kopik és téved el, amerre szól. a spirál
mélyén, a felezővonalon vak, vizes arcok.
megfordulnak a szuroksávban.

pesti út

játszótér. halk sövény. kitaposott
földösvény keresztbe, a betonúton.
a kockák között a magasfű. mélybe
tapadt aprókavics, a felület feszültsége.

az émelygés, a keménység. milyen
lehet homlokkal a kockán. az érkezés,
otthagyt félkanyar, a fékút vége. két
örök keréknyom. ahol összeér, a tompa

zúgás a kőben.

Mezei Gábor (Gyöngyös, 1982): költő, az ELTE tanársegédje. Legutóbbi könyvei: *natúr öntvény* (Kalligram, 2016), *Fordítás és anyagiség* (Ráció, 2016).

Hazamegy, elrepül

Küldtem magamnak egy levelet a jövőbe. Még régen, otthon, egész kislánykoromban. Kitéptem egy lapot a füzetemből és tollal megírtam. Másfél oldal lett, borítékba tettem, leragasztottam, megcímeztem, ráírtam a nevem, aztán elrejtettem, elfelejtettem és most megtaláltam. Nagyon csúnya a kézírásom azóta is, sokszor még én sem tudom elolvasni. Nem is szoktam kézzel írni. Már régóta nem. Maximum a nevem. A cím már nem létezik. Illetve az ország megvan, a falu megvan, a ház is megvan. A cím stimmel, csak a címzett nem. Én nem. Máshol élek és másképp hívnak már. Most épp New Yorkban lakom, csak pár napig, itt van most dolgom, Brooklynban, egy csendes kertvárosi utcában, a Marine Parkhoz közel. Ott futok minden reggel. Kínaiakhoz megyek manikűrre, az oroszokhoz pedig fodrászhoz. Megtaláltam a magyar boltot is, úgy harmincpercrenyire innen, nincs közel, de legalább van. Az a neve, hogy Kék Duna. Brooklynnak is van Kék Dunája, akárcsak a falumnak. Nem úgy, de azért van. A kínaiak szorgalmasak, az oroszok tiszták, a spanyolok szegények, a zsidók zárkóztak, a lengyelek összetartók, a feketék harsányak. A turisták idióták, azt hiszik, hogy a Time Square New York, és 20 dollárért vesznek meg egy kulcstartót. Én egyikőjükhez sem tartozom. Átutazó vagyok, csak néhány nap és megyek tovább.

Az oroszok szerintem a legügyesebb fodrászok a városban, ezért megyek hozzájuk. Patyolat-tiszta bolt, a falakon nagy, színes fotókról kerekfejű, szép nők mosolyognak, hibátlan frizurával. Anyám az én fejemre is azt mondta régen, hogy szép, kerek, orosz buci. Most hogy tetszenék neki? Három negyvenpluszos nő dolgozik itt, látszik rajtuk, hogy volt fénykoruk. Ki tudja, talán még Moszkvában, úgy húsz évvel ezelőtt. Illetve kettő dolgozik, a platinaszőke és a barna, a vörös a recepciónál ül, reszeli a körmét. Ő beszél angolul, ő a főnök. Elmondom, mit akarok, bólogat, tessékel, leültet a platinaszőkéhez. A platinaszőke nem beszél angolul. Magyarázom neki is, már kézzel-lábbal, hogy mit akarok. Még egy kicsit vágjál belőle, ne sajnáld, more, more, more. Még, még, még, bátran, a többi is hadd legyen az ördögé! A tévében híradó, Ukrajnáról van szó, valamelyik nagy, orosz csatorna. Érzem az auráját, mármint a platinaszőkének, reszket a keze, összeszorított szájjal, befeszült izmokkal, halálmereven koncentrálni, hogy jól végezze a dolgát. Fél. Mitől? Tőlem? Nekem lesz majd fénykorom? Vagy volt már? Vagy most van? A hajam fényes, feke-

te, mint anyámnak régen. Aztán megöszült és úgy nézett ki, mint egy fehérehajú öreg indián. Lehetett volna varázsló. Nem emlékszem az arcára, csak ha a fotóit nézegetem. Nekem is lesz majd fehér a hajam?

Közben a vörös már nem a körmeivel, hanem a telefonjával van elfoglalva, talált valami zenét a youtube-on, a barnának mutatja, oroszul karattyol, szerintem azt mondja, hogy jaj, de klassz ez a szám. Fizetek, elköszönök, kísétálok. A kirakatüvegekben folyton magamat nézegetem, végül is jól levágta, bátor volt, tényleg ügyesek az oroszok. Szokom az új látványt. A kínaiaknál a kínai tévé megy, és tuti, hogy kínai zenékre buliznak. A spanyolok meg a spanyolra, a lengyelek lengyelre, és így tovább. Mindenhol jó, de legjobb otthon.

A 65-ös utcán kiintegetek a kocsiból a sok, tétlenül álló mexikói srácnak, hadd legyen valaki ma kedves velük. Feketemunkások, átszöktek a határon. Álldogálnak, ténferegnek, hát ha akad valami fusi meló. 50 dollárért, per fő, plusz egy pizzáért, az egész házat ki-megbecipelik, bármilyen segédmunkát elvállalnak. Ezért szöktek át a határon. 50 dollárért. Suhan az autó, elkaptam a zöldhullámot, szabad a haladás. Nézem az utcákat, 65, 66, 67, 68. A mexikói srácok általában olcsó lakásokban élnek, két szobában ötven-hatan. Ha van tévéjük és van olyan, hogy mexikói híradó, akkor ők meg biztos azt nézik.

Élni jó. Sokszínű, csodálatos ez a világ.

Tegnapelőtt Sábész volt, minden környékbeli utca kiürült. Úgy délután kettő felé, amikor sétáltam haza, az egyik házból kiszalad egy nő és mosolyogva utánam kiált, hogy segítenék-e. Ő és a sógornője meg a másfél éves kislánya ülnek otthon reggel óta és várják, hogy jöjjön egy megbízható külsejű járókelő, akit be mernek engedni az otthonukba, és meg merik kérni arra, hogy kapcsolja be a tűzhelyt. Nekik ugyanis tilos ünnep idején bármi ilyesmit csinálni. Oké, rendben, megcsinálom, bekapcsolom. De ki fogja leoltani, ha megfő az étel?

A Cancer Center a kínai negyedben, a Nyolcadik Sugárúton van. Alig találok parkolót. Hétfő van. Kórházzag. A recepciónál egy afrofrizurás, szép szemű, fekete nő ül, mosolyog, fülén telefon, kezében az űrlap, nyújtja, hogy töltsen ki. Utólag kiderül, mindössze 20 percet vártam, nekem sokkal többnek tűnt. Nézem az embereket, hogy eltereljem a figyelmem. Egy mexikói férfi a folyosón hangosan és mérgesen telefonál. Egyáltalán nem tűnik szegénynek. Szemben velem fiatal pár, a férfi ázsiai és egészséges, a nő fehér. Fején kendőből font turbán, eltakarja, hogy kopasz. A tegnapelőtti zsidó nő, aki nem tudta megfőzni az ebédet nélkülem, parókát hord ugyanezért. Nem ugyanezért, de ő is kopasz. Az ázsiai férfi nagyon ideges, aggódik, hogy mi lesz, folyamatosan fészkelődik, nem tud leállni, a felesége nyugtatja. Mosolyog a nő. Szemöldöke sincs, nem csak haja nincs. Az egyik kórteremből oxigénpalackot és egy rákötött, magatehetetlen öregembert tol ki egy ötvenes, lelakott nő. Gondolom a lánya az öregnek. Biztos nem fizetett ápoló, az ápolóknak nincs kétségbeesés a szemükben. Én hogy nézek ki? Mi van a szememben? Itt megállt az idő, olyan, mintha órák óta várnék már, és elszürkült minden. Azon gondolkodom, hogy rágyújtok. De ahhoz le kell menni az épület elé, benn nem lehet. Mondjuk, kint se kéne. Fújni a füstöt a rákosokra. Azon is gondolkodom, hogy az A-terv az, hogy negatív lesz az eredmény, amire várok, és akkor majd csak a liftben kezdek el örülni, mert tiszteletben akarom tartani a váróteremben ülők bánatát. De mi legyen a B-terv?

Végül is az lett, hogy hazafelé, a 7-Eleven előtt szívtam el egy cigit és ittam egy kávé. Állítólag az a mondas, hogy a 7-Elevenben kávéznak a dolgozók, a Starbucksban pedig az elitnők. Tegnap a Starbucksban kávéztam. Finom mindkét helyen a latte. És láttam az Union Square-en egy nőt, aki olyan élethű galambokat varr, hogy csak egészen közelről látszik, hogy nem igaziak. A nő is úgy néz ki, mint egy madár. Rám nézett, mint aki felismer. Szerintem nem is fog meghalni soha, legfeljebb elrepül.

Szerda van. Pillanatok alatt elillant ez a pár nap, mennem kell. Tegnap felbontottam a levelem, amit kislánykoromban írtam magamnak, olyan, mintha az is tegnap lett volna. Már-mint hogy kislány voltam. Ha az ember szeret élni, repül az idő. Ma reggel futok itt utoljára, holnap továbbállok. Ma elköszönök a mókusoktól és holnap elrepülök. New Yorkban sok a mókus. ■ ■ ■

■ **Tallér Edina** 1971-ben született Kiskunhalason. Jelenleg Budapesten él, az Újpesti Közéleti Televízió és az Újpesti Napló főszerkesztője. Alapító tagja a VOLT Irodalmi Sátornak. Két gyermek édesanyja. Megjelent művei: *A húsevő* (rövidregény, Kalligram Kiadó, 2010.), *Lehetek én is* (panelregény, Kalligram Kiadó, 2013.), *Most akkor járunk?* (ifjúsági regény, Pagony Kiadó, 2014.), *Holnaptól minden rendben* (ifjúsági regény, Tilos az Á, 2015), *A negyvenkettedik széken ülő nő* (drámák, Kalligram Kiadó, 2016.)

Üres

A kő le a hegyről,
az anyag a pusztulás felé.

Egy mocsárréten látom magam,
kidőlt fa korhadó törzsén.
Fogaim nikotinsárgák,
bőröm cserzett,
fejemen avas keménykalap.
Szürkület van, köd, és szemerkélő eső.
Nincs hová.
Cigaretta gyújtok.

Kísért ez az üresség.
Ugyanakkor Sisyphost is látom,
a kővel,
ahogy újra nekifeszül.

Ottmarad

Eltelt.
Leégett a nyakam, a karom is.
De a fáradtság nagyheti rajtam.
Beszélsz hozzám,
de a szavaid nem értem.

Először estél a földre,
és aki nem kelt fel – úgy tűnik –,
én vagyok.

Legénytánc

Hallotta, hogy a nagyapja gyerekkorában még volt, hogy az itt maradt barát a sírnál eljárta a legénytáncot.

Ő már nem tudja, hogyan kell,
és nem tudja, hogy a legénytánc mi volt.
Így nem tudhatja azt sem, mit jelent
föld alá temetni,
és milyen az, aki felül áll.

Fák és cserjék határozója

Abbahagytam, félbehagytam a növények rendszerezését.
Az ajándék, – mert ajándéknak készült –, csak félig kész,
és pontatlan, és alig használható.

Csak néhány emléket és a latin neveket hangsúlyozza,
mintha az emlékek hozzátartoznának a latin nevekhez.
A fákat és a cserjéket jegyezd meg ezért,
Sambucus, Viburnum, Fagus: nemzetségük szerint.
Jegyezd meg őket legalább, vagy legalább a bükköt,
a Fagus-t a Naszály meredek lejtőin észak felé,
azt jegyezd meg, arra még nem is jártál.

Elfogadod? A bükköst, ezt a hűvös erdőrészletet?
Lepd meg magad, és a latin nevekhez
képzelj hozzá emlékeidből bármit!
Csupa szép és jó emlék. Ezért inkább
meg sem kérdezem, miket látsz, ha elképzeled,
– bár örülnél talán –,
a bükkfákat milyennek látod?

■ **Makáry Sebestyén** (Budapest, 1992). Balta és fejsze való a kezébe, favágással keresi a zsebpénzét. A növények, a természet iránti érdeklődése már korábban megmutatkozott, de a biológia szakról kirúgták. A Szerdai Szalon irodalmi alkotókör tagja, az ELTE magyar – történelem tanárszakán másodéves hallgató. Vácon lakik, a Naszályt, a Börzsönyt és a Dunát járja, az ablakából a DOM-ra látni.

Nyelvtan

A csend nemzetközi nyelv, akár a zene vagy a matematika. Mégis akcentussal beszéled. Pedig a csendben nincsenek rendhagyó mozzanatok, grammatikája sem ismer kivételezést. Magányos, rokontalan idióma, élők rendkívül nehezen tanulják. Csupán elvétve vegyülhet bele csecsemősírás, halálhörgés, mint jövevényyszavak.

Sorozás

Önvádtól roskadozva lép a mérlegre, a bűntudat hozzátesz néhány dekát a testsúlyához, ugyanezt a mozdulatot tette meg az esküvője napján, amikor a terítőbe csavart kristálypohárra lépett, ropogtak talpa alatt a szilánkok, úgy érezte, élete romjai közt gázol a törmelékben, nem sejtette még, hogy azután kezd majd igazán rombolásba, álljon egyenesen, szól rá a sorozó tiszt, s ő kihúzza magát, mint aki megszabadul épp a lelki tehertől.

Anamnézis

A szerelem tanult viselkedésforma. Tudattalan emlékek révén jössz rá egy csókolózó szerelmespár láttán, mi történik előtted valójában azon kívül, hogy épp gazdát cserél néhány millió kórokozó.

Pánikbetegség

Diszkrét értékeket vesz fel a nyugtalanság, fokozódása korántsem folyamatszerű. Talán a villamoson utazva egyszer csak ismét alulról látod a felnőttek arcát, s a kapaszkodási ösztöntől hajtva keresel valami kézzelfoghatót. Esti imádságaid alkalmával mégis egyfolytában mellébeszél, mintha egy hímoroszlánnal kerülnéd a szemkontaktust. Pilinszky szerencsére elkoptatta már azt a szót, hogy tériszony, így azt az érzést sincs mivel kifejezned, mely elfog a szellemi szintkülönbség láttán közted és feleséged között. Kezdő színészként persze kamaszlányok maszturbációs fantáziáiban debütáltál; most azonban eljött az ideje annak, hogy orgazmust is könnyebben színlelj, mint nyugalmat.

Beck Tamás (Zalaegerszeg, 1976): Petri-díjas költő, író. A Nyugat-magyarországi Egyetemen szerzett bölcsészdiplomát. Kötetei a Magvetőnél: *Más él benned* (versek); *Isten szemtelenül fiatal* (novellák).

Nyolcszáz utca GYALOG

(Via Monte Nero)

Hajóval megyünk, ablakon keresztül nézem a tengert. Július van, nagy a hőség. Azt mondja az idegenvezető, extremely hot, végig beszél a hajóút alatt, szerintem német akcentusa van. Nem tudom elképzelni, hogy kint nagy a forróság, a klíma alatt ülök, fázik a lábam. Nem szeretem a klímát, egyszer vettem egy olyan kocsit, amiben volt, sosem kapcsoltam be, kell bele valami folyadék, nem vettem soha, lehúztam inkább az ablakot. Azt mondják, autópályán nem lehet lehúzni, mert túl hangos vagy nem tudom, miért. Jó lenne kimenni a fedélzetre, a szél fújna a hajam, nézném a delfineket, a hullámok zajától semmit nem hallanék. Sose éltem tengernél, pedig szerettem volna, mindig azt gondoltam, ott boldog lennék, mert ha érzem a sós víz illatát, akkor nem vagyok szomorú.

(Valahol Kelenföldön)

Kimegyek a teraszra, délelőtt tizenegy lehet, erősen süt a nap, ez a csillagászati tavasz első napja. Két éve a csillagászati tavasz ötödik napján térdig érő hóban sétáltam a körúton. Keleti fekvésű lakás, a terasz nem tudom, hová néz. Próbálok rájönni, de semmi sem ismerős. Egy másodpercre elképzelem, hogy kizuhanok az erkélyről, napszemüvegben nézem a felhőket, leülök a kávémmal. Utánam jön, leül mellém, nem szól egy szót se. Várom, hogy kérdez valamit. Nem várom, de tudom, ilyenkor mindenki mond valamit, általában feszültnek érzik a csendet. Állítólag kínos. Szerintem meg tökéletes. Egyáltalán nem akarok beszélni, csak azt akarom, hogy két percig süsse a nap az arcom. A kutya megnyalja a kezem. Nem lehet mondani olyat, ami ne rontaná el a pillanatot. Nem mond semmit, csendben ül velem, nem sürgeti, nem rontja el, kívárja velem, amíg elmúlik. Fogalma sincs, hogy mennyire hálás vagyok ezért. Szerintem nem is tudja, hogy mit csinál. A legtrókételesebb ütemben szólal meg, itt maradsz? Itt maradok. Oda lép hozzám, letérdel, az ölembe hajtja a fejét.

(Andrássy-Bajcsy)

lé, ő lefelé. A buszmegállóban. A zebrán, az Andrássy-Bajcsy sarkán. Nem futunk össze a boltban, nem futunk össze a villamoson. Nem megy el mellettem a Körúton. Mennyi az esélye, hogy nem futunk össze. Mennyi az esélye, hogy három éve nem láttam egyszer sem. Túl nagy ez a város. Kiugrom a postára, nem áll mögöttem a sorban véletlenül. Nem ütközünk össze az ajtóban. Nem parkol mögém, nem áll mellettem a piros lámpánál. Nincs ott sehol. Nincs. Van, csak nem látom.

Három éve nem futunk össze véletlenül. Nem futunk össze a metrón, a mozgólépcsőn. Ő felfelé, én lefelé. Én felfe-

(Holbeck Road)

kapkodva öltözöm. Fogat mosok, új a fogkefém, nagyobb a feje, mint az előzőnek volt. Háromhavonta új fogkefét veszek, évente minimum négy darabot használok el, ez négy-szerese a magyar átlagnak. Mindig másfajta használok, ez most szokatlanul nagy, és kemény a sörtéje. Fogmosás közben nézem magam a tükörben, beletúrok a hajamba. Sápadt vagyok. Egyszer olvastam, hogy a magyarok évente egyszer cserélnék fogkefét, és évente egy könyvet olvasnak el. Zoknit keresek a fiókban. Jobboldalra szoktam tenni a páratlanokat, hátha a következő mosásnál előkerül a párjuk. Ritkán kerül elő. Bepakolok a táskámba, rohanok. A Podmaniczky és a Körút sarkán zöldre vált a lámpa a zebránál, akár-hogy sietek, mikor az utolsó métereknél járok, már villog. Nem tudok átérni, képtelenség. Hétre érkezem az edzőteremhez, még nem kelt fel a nap. Lépcsőn kell lemenni a terembe, a recepció lány széles mosollyal köszön. Fél hétkor nyitnak, azon gondolkodom, mikor kelhetett fel. Odaadja az öltözőszekrény kulcsát, a kezemre ragasztja a belépésre jogosító karszalagot. Fura orrhangon beszél, de nagyon kedves. Vagy tudja, hogy hogy kell kedvesnek tűnni. Üres az öltöző, ez mindig jó érzés. A terem is szinte üres, bármelyik gépet választhatom. Futok négy egész hat kilométert, nyomkodom a gombokat, pulzus, táv, sebesség, elégetett kalória. Négy egész hat tized kilométer, így a helyes pontosan, matekórán rám szóltak, ha nem mondtam ki, hogy tized. Nem jó úgy futni, hogy közben egyhelyben vagy, nem haladsz, akkor minek futsz. A falon 2004-es olimpiai plakát, súlyemelők erőlködnek a *szurkoljunk együtt a magyar csapatnak* felirat alatt. Tizenegy éve volt, jövőre megint olimpia. Izzadni kezdek, ettől megnyugszom. Becsukom a szemem, azt képzelem, hogy tengerparton futok, belesüpped a lábam a homokba. Nem szúr az oldalam, meg lehet tanulni jól levegőt venni, átesem egy ponton, hogy akármeddig tudnék futni. Késve érek be a munkahelyre. Állok a liftben, baloldalra van ragasztva a liftszerelő telefonszáma, ha meglátom, szorongani kezdek, pedig nem félek a bezártságtól. Az a tény, hogy elromolhat a lift, rossz érzés. Hazafelé beugrom vásárolni, a boltban nincs banán. Elfogyott. Veszek két kiló répát. A pénztárnál kérek zacskót, nem fér bele a répa a táskámba, ezért kell a zacskó. Akkor veszem észre, hogy a jobb csuklómon maradt az edzőtermes sárga karszalag. Ügyetlenül pakolok, elszakad a nejlón, mielőtt kérhetnék újat, a pénztáros lány ad egyet, nem számolja fel. Otthon megpucolom a répát, lereszelem. Pár napja vettem egy kis kézi reszelőt, nehéz fogni. Kicsúszik a kezemből, felsérti az ujjam a reszelő éles foga, kiserken a vér, a répára csöpög. Azonnal bekapom az ujjam. Elgondolkodom, hogy miért kapom be. Az állatok is nyalogatják a sebeiket. Egy este elhatározom, hogy tengerparton fogok élni. Csorog a hátamon a víz, futottam hét egész nyolc tized kilométert. Sétálok háromszáz métert, közben mély levegőt veszek. A házam elé érek, 14 Holbeck Road, kerítés nincs. Érzem, hogy kezdek szédülni, bemegyek a házba. A zoknim telement homokkal. A hűtőből kiveszek egy ásványvizet. Muszáj valami édeset ennem, van egy üveg lekvár. Csavarni kezdem a tetejét, nem tudom kinyitni, késsel meg kell lazítani. Keresem a pontot a fedő és az üveg között, ahol befér a kés hegye, feszíteni kezdem, megcsúszik a kés, megvágom a bal mutatóujjam. Nem vérzik, nem vágtam meg nagyon. Kinézek az ablakon, az ujjam a számban, az utcánkban autók mennek a tenger felé.

(Kostnické námesi)

Negyedik emelet, lift nincs. Költözünk. Ide költözünk, a Kostnické námesi kettes

szám alá. Námesi jelentése tér. Legalább tízszer kell majd fordulni, mire mindent felvisszünk, szerencse, hogy bútorok nincsenek. Felnézek a ház tetejére, ott az ablakunk, mi lenne, ha daruval húzatnánk fel a holminkat, egy fél nap elmegy így a cipekedéssel. Bőrdők, dobozok, zacskók, táskák. Számolom magamban a lépcsőfokokat, de mire felérek, elfelejtem. Zizkov, Prága, harmadik kerület. Nem szeretem azt a szót, hogy Zizkov. Óbudának hívom. Pesten Óbuda a harmadik kerület. Nem Pesten, hanem Budán. Úgy mondod ki, hogy zszizskov. A Vencel teret Hősök terének hívom, ha átmegyünk a Károly hídon, azt mondom, átmegyünk Budára. Hiányzik Budapest, azért nevezem el így a dolgokat. A lakást szeretem, százhatvan négyzetméter, rendes ablaka nincs, csak tetőablak, látni a prágai tévétornyot. Fekete babaszobrok másznak az oldalán. Nem a szobrok másznak, hanem mászó babákat ábrázoló szobrok díszítik a prágai tévétornyot. Nagy fekete fej, pucér fenék. Lemegyek, a házunkkal szemben egy kis park, nem is nevezném parknak, négy fa és padok, ott lövik magukat a drogosok. A helyiek azt mondják, nem Zizkov a legrosszabb kerület. Nekem pont elég rossznak tűnik. Megnézem a google-ben, egyszer a prágai tévétornyot választották a világ második legrondább épületének, nem hivatalos források szerint.

(Óbudán)

Padon ülök, ősz van, télikabátban napozom. Emberek melletttem, kutyával vannak, hozzáér a lábamhoz, undorodom az érzéstől. Nem lehet ezt megmondani, ki kell bírni, majd csak elmennek. Felállok, fáj a lábam a cipőben, macskaköves a járda, szembejön egy nő, szól, hogy elgomboltam a kabátomat. Ezt figyelte, emiatt megállít és szól, elgomboltam a kabátom. Tényleg nem vettem észre, csak arra tudok gondolni, mikor sötartóba mártogattad az ujjad, és lenyaltad. Én mindig leszedtem a kifliről a sót, a perecről is, a padtársamnak adtam.

(Fejér megye)

Busszal fogok utazni, megnéztem előtte, hogy az gyorsabb, mint a vonat. Másik megyébe megyek, másfél órát fogok buszozni. Holnap leszek huszonekilenc éves. Utazom vidékre, bemegyek a buszpályaudvarra, valaki mondja, hogy ne álljak sorba a jegypénztárnál, a buszon is tudok jegyet venni majd. Megkérdezem, hogy biztos-e. Mi lesz, ha nem. Itt maradok, lemaradok a járatról. Nem gyakran utazom távolsági busszal, fogalmam sincs, hogy működnek ezek a dolgok. Izgulok, másfél óra és ott leszek. Tudok jegyet venni a buszon, leülök. Fogom a táskám, nem veszem le a kabátom, nem tudom, levegyem-e. Rajtam marad. Azon gondolkodom, hogy ne felejtsek el leszállni. Hogy felejténék el.

(Ciprus)

Ruhában fekszem a Földközi-tenger partján. Június eleje van és nagyon meleg. Hallgatom a tenger zúgását, nem akarom hallgatni, de hallom, visszhangzik az agyamban, émelygek tőle, egyáltalán nem jó most itt lenni. Egyáltalán nem jó most lenni sehol. Nincs erőm felállni, ülni, levetkőzni. Szomjas vagyok. Képtelen vagyok inni. Orosz beszédet hallok, nem is beszéd, inkább ének, a közeli kempingből jön. Lehet, hogy ukránok. Égeti a homok a bőrömet. Utálom a bőrömet, utálom a homokot, utálom azt az érzést, ahogy a bőröm hozzáér a homokhoz. Azt képzelem, hogy felállok, és odasétálok az oroszokhoz. Megkérem őket, hogy ne énekeljenek, mert borzasztóan fáj a fejem. Oroszok vagy ukránok. Miközben feljűk megyek, lesöpröm a vállamra tapadt homokot. Nem émelygek. Úgy képze-

lem, hogy tökéletesen beszélek oroszul. Rám mosolyognak, megígérik, hogy nem fognak énekelni. Megkínálnak egy pohár vodkával. Elfogadom, mondom, hogy kérek mellé savanyú uborkát. Azt mondják, hogy ez csak természetes. Uborka nélkül nincs vodka. Oroszok. Megiszom a vodkát, beleharapok az uborkába, hideg, savanyú. Jól esik. Mondom, hogy köszönöm, visszasétálok a partra. A homokba fekszem, pont oda, mint az előbb. Az oroszok elcsöndesedtek. Nem fáj már a fejem.

(Karolina)

Villamossal fogok menni, így döntöttem. Négyeshatos, aztán át kell szállni. Két megálló, meg három, nem tudom. Sokkal több. Nem ismerem ezt a kerületet, túl sok a villamosvonal. Legszívesebben hívnék egy taxit, bár legutóbb az sem talált oda. A Karolina-Bartók Béla kereszteződéséhez hívtam, a diszpécsernek el kellett mondanom, mit látok. Egy benzinkutat, meg egy kínai büfét. Köszönöm, tíz perc múlva érkezik, mondja. Érkezett is, beülök, idős bácsi, érzem, hogy beszélgetni akar. Kezembe nyom két csokit, egy svájci utasától kapta, Dórától. Egyfolytában beszél, például, képzeljem el, Dóra, akitől a csokit kapta, az ENSZ-nél dolgozik, és van egy kislánya, akinek az apukája afrikai. Ha látott már gyönyörű gyermeket, mondja. A GPS nem találja ezt a címet, biztos, hogy oda megyek, kérdezi. Nem tudom, igazából csak remélem. Itt irodák vannak. Egyre jobban idegesít a taxis. Mondom, hogy álljon meg, kiszállok, egyedül is el tudok tévedni. Most inkább a villamost választom, meg gyalogolok, igazából nincs ebben semmi rossz. Bevásároltam, van nálam például húsz deka párizsi. Sertés. Odaérek, felcsöngetek, számokat kell benyomni a kaputelefonba, utána lift. Kinyitja az ajtót, megérkeztem. A kutya örül nekem, tudom, hogy bárkinek örülne, mondjuk, ettől nem lesz kevésbé jó érzés. Ő is örül, vagy nem tudom, megkérdezi, milyen napom volt, mosolygok. Lefekszem a helyemre, eszembe jutnak más kanapék, amiken ültem. Mindig jobboldalra húzódom. Felcserélhetők a szereplők, a kanapék, a kerület, a lakás. A póz ugyanaz, két éve, meg most is, semmi nem változik. Minden megváltozott. Elkezdődik a *Megáll az idő* című film, mire vége, azt veszem észre, hogy hajnali három. Nem akarom elhinni, hat órája itt vagyok, hat órája ülünk a kanapén. Itt nem állt meg az idő. Reggel fúj a szél, megint sétálok ki valami villamoshoz. A járda 3D-s hatású térkővel van kirakva, olyan mintha kockákon lépkednék, nem előre, hanem fölfelé mennék. Optikai csalódás. Szocialista realista stílus, megállt az idő.

(North-Yorkshire)

Esik az eső, június van. Nagyon fádom, kabátban vagyok. Nem télikabát, úgynevezett átmeneti, olyan, ami jó esőben, szélben, például, mint most. Mégsem jó, mert fádom. Lerobban a busz, egyszer csak megáll. Sehol nincs tábla, jobbra zöld dombok, balra néhány birka. Kérdezem Z-t, hogy hol vagyunk. Fogalmam sincs, mondja. A buszsofőr közli, hogy most itt fogunk állni két-három órát, míg nem jön segítség, ha tudunk, szóljunk valakinek, aki értünk jön. Nem vagyok benne biztos, hogy ezt mondja, furcsa akcentusa van, de a szituációból erre a következtetésre jutok. Egyáltalán nem ideges, senki sem ideges, hogy lerobbantunk. Én egy kicsit kétségbeesem. Z mondja, hogy ne várjunk két órát, induljunk el gyalog. Na jó, de hova. Mindegy, merre indulunk, előbb-utóbb tenger lesz, ez egy kibaszott sziget. Elindulunk, egyre inkább szakad az eső. Milyen nyár ez. Körülbelül tizenkét perc múlva teljesen átázunk, onnantól kezdve már mindegy. Jó vizes ruhában lenni. Nem tudom felidézni az érzést, hogy milyen, ha nem esik az eső, végtelennek tűnik mögöttünk az út, az előttünk lévő meg főleg. Felnézek a felhőkre, összefüggő szürke massa, olyan mintha el tudnám érni a kezemmel. Fölötte van a nap, végig csak arra tudok gondolni, hogy jó lenne átnyúlni a masszán. Felmegyünk egy dombra, látom a tengert. Életemben először. Még egy-két kilométer és ott vagyunk. Mondom Z-nek, hogy lassan menjünk. Nem akarom, hogy ez hamar elmúljon.

(Södertäljevägen)

Stockholmtól hetven percre tesz le a repülő, fapados. Bámulok ki az ablakon, mindent feltétel nélkül imádok, ami svéd. Erdőt látok, svéd erdő, svéd fa, svéd busz, boldog vagyok. A szaunába nem lehet fürdőruhában bemenni, ez Skandinávia. Mereven néznek, amiért magamra tekerem a törölközőt. Itt nem szokás ez. Néznek, tudom, hogy azt akarják, vegyem le. Nem veszem.

(Trocadero)

Régen azt gondoltam, mire annyi idős leszek, mint most vagyok, Párizsban fogok élni, P-vel. Nem tudom, ki ő, és miért pont P, de így képzeltem. Valószínűleg építész-ként dolgozna vagy tanárként valami egyetemen. Bérelnék lakást, nem nagyot, például második emelet. A Trocadero csak öt megálló. Örökbe fogadnánk egy macskát, vörös és puha, az utcán találom, Maude-nak nevezem el, volt egy ilyen nevű kolléganőm, rá hasonlít. Imádom a lakásunkat, bár teraszunk nincs. P-vel nagyon sokat veszekednénk, mert nem beszélnék ugyanazon a nyelven, mindig félrecsúszna a beszélgetés. Meg nem csak emiatt, hanem nem tudom, biztosan lenne rá okunk. Havonta egyszer leutaznánk a szüleikhez, Provence-ban élnének, közel a tengerhez. Levendulamező közepén áll a házuk, hozzá kert, fa bútorokkal, napernyővel, ami csíkos. Elmegyünk P-vel a közeli piacra, idős francia bácsi árulja a szárított paradicsomot, persze, hogy francia, milyen lenne. Ez a legjobb szárított paradicsom, amit valaha ettem. A gyümölcsök között óráig válogatnánk, megkérdeznék P, hogy van magyarul a barack, mondanám, hogy barack. Megkérem, mesélje el, milyen érzés, ha beleharap egy körtébe. Ez nem saját ötlet, egy filmben láttam. És mesélne, imádnám, ahogy arról beszél, milyen ízű a körte.

(Canale di San Giuliano)

Kiszállunk a hajóból, megcsap az extrém hot, úgy érzem, hamarosan elájulok. Azonnal eltévedünk, de minden ugyanúgy néz ki, végül is mindegy, hogy eltévedtünk. Öt óra alatt körbejárjuk Velencét, illetve nem tudom, labirintus, mintha folyton ugyanazt látnám. Csak megyünk, híd, lagúna, híd, lagúna, forrás, vége lesz-e egyszer, elfogy vajon az út? Ha futok, mindig ezen gondolkodom, előttem a végtelen, mégis a végére érek, jobbra fordulok, ott is vége, megint jobbra, el tud-e fogyni az aszfalt, egyszer csak nincs hová jobbra. Nézem a gondolákat, állítólag kétszáz-ezer euró egy darab, nagyon kevés van belőle a világon, és igazi kiváltság gondolásnak lenni, erre születni kell. Kéne csinálni közös képet valami híddal a háttérben, megkérünk egy párt, amerikaiak, tapasztalatom szerint ők a legjobbak turistakép-készítésben. Nem, inkább a japánok a legjobbak. A kép sikerül, mosolyogva meg kell köszönni ilyenkor. Hazaérve találgatjuk, melyik híd lehet a képen a hátunk mögött. Megnézem az útikönyvben, észreveszem, hogy a Sôhajok hídját nem is láttuk.

Bakos Gyöngyi 1985-ben született Budapesten. 2010-ben végzett a Pécsi Tudományegyetemen. Írásai a Műútban és a Kulter.hu portálon jelentek meg.

Attól vesztí majd az esztét, hogy látja,
a bőrfelszínre előmásznak
a tekergő, póre férgek.

Hogyan is lehetne ennyi döggel
élni együtt? Hogyan? – de
a kérdéséből nem marad sok,
és szava átalakul méltatlankodóvá.
Segítséget azonban ez nem jelent.
Sem, hogy állítom, e dögök
nyüzsögnek, megnevezhetők,
a falvak közönséges trágyalegyei.
Semmivel sem mások, mint
a fénylő cseppfoltú Gamma-bagoly-
vagy a színváltozatokban ismert C-betűs lepkék,
amelyek épp úgy teleírhatják az életünket,
miként a fosztogatók
és a választási plakátszövegek.
Nem lakik hosszan velem,
de amíg igen, meggazdagodik
a szavazatával is támogatott
politikus-generáció.

Káromlása
visszahull, ha nem is a fejére, a vádlijára.
A lábfekélyt a trágyalégynyüvek rágják ki
egykori, formás teste anyagából,
melyeket orvosa telepített belé,
próbálkozásként a gyógyítására.

Abba bolondul bele, hogy
a csupasz lárvák úgy ápolják,
hogy eközben felfalják.
Abba, hogy nyárra nem ősz,
hanem tél jött.

1957.

Elhagyja, ami repülni képes,
itt egyedül a törzse marad,
körbeállják a drótok,
a dróton túli dolgok és falak.

Éjjelre nem madár,
behúzódnak a nézelődő népek,
a kottába, mint a himnusz,
képzetébe a képzelődő.

Éjjelre hasábnit
emel ki, ragad magával
a törzsét körbefogó térből oda,
ahová a szárnya szárnyal.

1960.

1.

Ami elkövetkező lenne
nincs megnevezve,
nem ég benne a lámpa,
a múltja sincs meglátva.
Még nem történt semmi.
Itt most tanul lenni
az idő, a tér, a sok dolog,
és járják az iskolát
az atomok, hogy legyenek
kötésekben gazdag molekulák.
Nem lázad a kozmosz, a krecli,
az enni, az írni, a lenni.
Habotokat szúr a Nap fénylécnek
látatlan az esemény,
nincs neve a tett nevének
s megértetlenek az okok.
Nincsenek, vagy nem működnek
a képletek s az algoritmusok.

2.

Hogyan őrzi meg a nyarat az esztendő
előtt ott felejtett napozó kendő,
s a tér hogyan, ami oltalmazza még
a napozó test helyét?

A tér hogyan oltalmazza meg
a napozó test után ott maradt üreget?

Nem tudható, hogy történik meg a testben,
mely e helyszínen még nem körvonalazott,
bár apadnak a bármikorok
és fogyatkoznak a bárholok,
hogyan zajlik majd le a jóvátehetetlen?

1968.

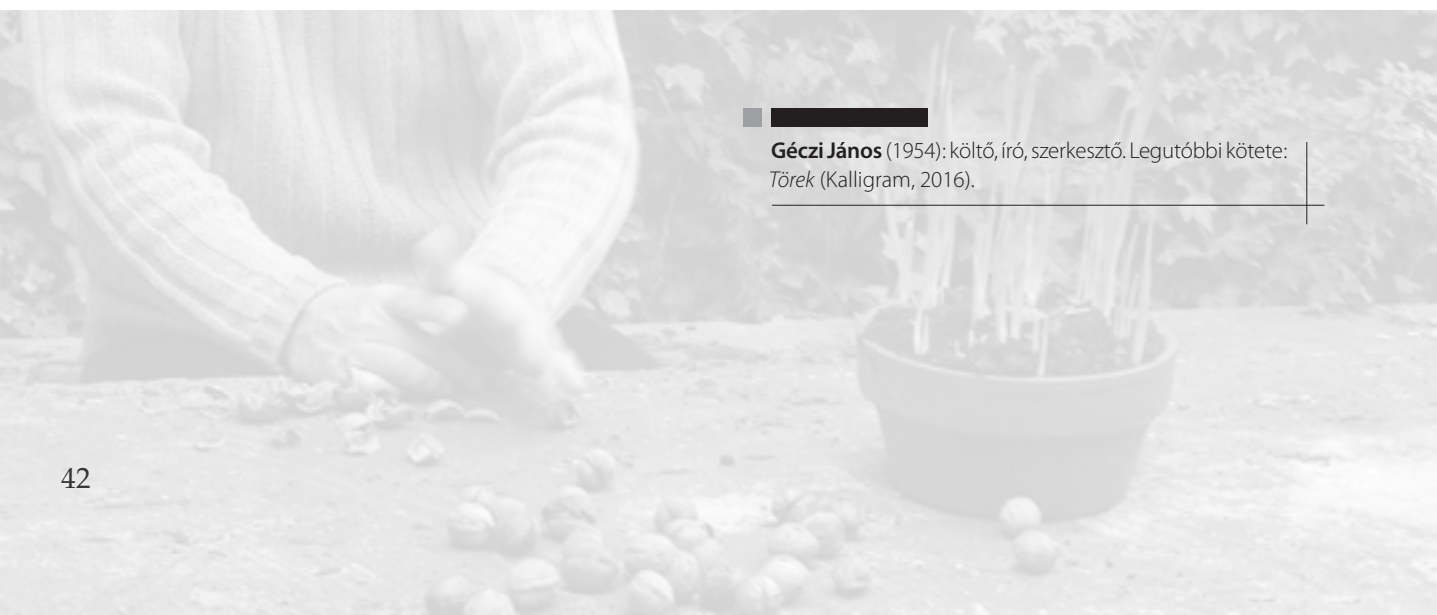
Ha megszólalsz, miként a táskarádió,
amelyre az ágyban ráfordultál
éjszaka, hogy vele aludtál el,
és felhangzik, mintha álmodnád,
egy idegen ország himnusza,
melynek nincs se története, se vízrajza,
kizárólag ez az egyetlen dala,
ha megzendülsz ekként,
birtoklod a dal,tudod,ez a haza,
mely magában tart, sorsod viseli,
papírnírt az arborétuma,
mikéntbármely szót enciklopédia.

Másra sem vágysz,
mint lenni az énekhúsban.
Hogy megérinted
lágyan elhúzódik tőled,
s ha elhagyod,mint a hullám,
a testedhez visszatér.

1977.

... pirulok.

Mögöttem csend van. Szeretném
hinni, ha nem vonós nagyzenekaré,
legalább zongoráé, ami előtt
Frédéric Chopin ül,
kezét a billentyűkön elnyugtatva.
Pedig nem. A némaság az anyagé.
Akkora, akárcsak a valóság
és a szöveg távolsága.
Olyan csiszolt gránitlap,
amit nem véstek tele betűkkel.
A betűk, bár sorba fűzöttek,
szétcsúsztatják a szavakat,
melyek te voltál egykor,vagy
lehettem akár nélküled én.
Nem tudom, miért e hallgatás,
amely kibeszél? Miért nem a retorikája
a tűzfalnak, ahogyan előtte elhaladsz?
Az ismétlés körforgalma,
amelybe autót vezetve beleszédülök.
Én adok rád testet,
miképpen szavaimmal körbefolylak
és megteremtelek. Ruházok alakodra
múltat, a történetedben lábra állj,
sétálj a jövőd felé, ahol várlak.
Fogom meg kezét az élővé formázott
anyagnak, és érzem, ahogyan
visszaszorít és belepirulok.

Géczi János (1954): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete:
Törek (Kalligram, 2016).

Az ablakból

Egyes házakból sok kilométeren át nem állja útját semmi a szemnek. Végtelen kilátás nyílik hosszan elnyúló völgyekre vagy a mérhetetlen tengerre. Nekem ilyen nem adott meg. Én ablakokra látok. Tőlem néhány méterre nyitódó és csukódó ablakokra.

Errefelé nincs igazi kilátás, csak a szemközti házak lakóinak magánéletét követhetem nyomom. Itt az emberek nem látnak tájat, legfeljebb egymás életét.

Ám ha hirtelen behúzzák a függönyt vagy lehúzzák a redőnyt, még ettől az élménytől is megfosztanak. Csak a képzeletemre hagyatkozhatom. A korábbi eseményekből folytatom az elkezdett történeteket. Mások történeteit. Vagy nem foglalkozom semmiféle történetekkel, egyszerűen ledőlök a kanapéra. Legalább nem kell ébren maradnom, lélegzem fel. Mintha kötelező lenne a leskelődés. Mások történeteinek követése és megformálása. De nincs más választásom. Egy bezáródó ablak nem szabhat véget egy történetnek. Ez az életem: ablakokon innen és túl körvonalazódó történetek alakítása.

Sokszor nem látom tisztán, mi történik a szemközti lakások falai mögött. Csak elmosódott mozdulatok sora rajzolódik ki haloványan. Nézelődöm, amíg el nem álmosodom.

Többször egyáltalán nem történik semmi. De nem tudok elszakadni a látványtól. Mint ha odaszegezne valami. A történetnélküliség. Az apró mozdulatok vagy éppen a mozdulatlanság. Vagy a lehetséges nagy történet?

A valódi nagy történet a közvetlen közelemben zajlik. Miért nézek hát kifelé? Itt hever előttem egy teljes történet. Miért van szükségem más történetekre, történetrészletekre, apró mozaikokra? Nem tehetek másképp. Éltetnem kell a fantáziámat. Fantázia mint kötőelem. Szinte kizárólag kötőelemből álló történetek.

Leginkább akkor nézek ki az ablakon, amikor csöpp ikreimet etetem. Mások híreket néznek vagy olvasnak közben. Én a szomszédokat lesem. És közben a történeteiken törom a fejem.

Eddig csak éjjel léptem az ablakhoz. Az utcai lámpák besűrűdő fényében először a gyerekeimen simítottam végig a tekintetem, majd a szemközti ház ablakain. Mostanában már nappal is nézelődöm. Ikreim felkíváncsoznak az ablakba. Sokat nézzük együtt az ablakokat. Ablakok, ismételve. Tízszer is elmondom nekik. Egy felnőttnek hétszer kell megismételni egy új szót, hogy megtanulja. Ők még kicsik, nekik többször kell, hogy megjegyezzék. Ablakok. Utca. Bácsik. Nénik.

Nincs egyéb látnivaló, csak az ablakok. Majd később tanulják meg a tenger és a hegy szavakat. Hogy mi az a messzeség. A lepkét és a virágot csak könyvekből ismerik. Lep-

ke, mondom, és egy lilás-rózsaszín dupla hullámra mutatok. Virág, mormolom, és egy hasonló képet nézünk. Mi a különbség köztük, teszik majd fel a kérdést, ha már tudnak szavakkal kérdezni. Az egyik mozog, felelem majd. A másik is, teszem majd hozzá, csak jóval lassabban. Növekszik. Vagy a szellő mozgatja, és ide-oda bólogat a fejével. Na, de a könyvben? Ott mi a különbség?

Egyik este felgyulladt a szemközti házban a villany. Sokáig néztem az ablakot, és az üveg mögött egy ódon szekrény nyitott ajtajára akasztott fekete ruhát. Valaki gyászol, gondoltam. Talán csak ünneplő ruha, hessegettem el magamtól azonnal a gondolatot. Színházba készülnek vagy ünnepi vacsorára, győzködtem magam.

Nem először gondolok a halálra az ablakban állva. Az ablakban jobban jelen van a halál, mint bárhol máshol.

Az odakint és az idebent határán.

Tekintetem a fekete öltönyön kalandozik, majd rápillantok a két csöppségre. Álomba ringatja őket a fáradtság és a közelségem. Gyász, suttogom nekik félig hangosan. A gyász miatt nem jöttetek sokáig. Túl kellett tennem magam a gyászon. A gyászokon. Van egyáltalán a gyásznak többes száma? Vagy csak több egyes számú gyász létezik?

A bácsi fekszik. A másik is. Az egyik alszik, a másik is, csak sokkal mélyebben. Egyformák, de az egyikről búcsúznak a színek. Gyászoljuk őt, mert hosszú útra indult. A másik még marad. Hogyan magyarázom el nekik? És mikor jön el az ideje? Hogyan mesélhetők el, mi az a pihenés és mi az örök alvás? Mi az a gyász?

Először az életre tanítom meg őket. Parkokba járunk majd, házakkal körülölelt zöldbe. Aztán fákkal szegélyezett rétre. Majd lankás domboldalakra, hegyek tetejére. Ismerjék meg a pillangókat és a virágokat. Meg a végtelenbe nyújtózó tájakat.

Temetőben még nem jártak. Virággal borított halmok közt. Nem viszem őket a halál közelébe. A halál folyton szimatol. És a temetőben van jelen a legerőteljesebben.

Pedig a temető szép, a sírok apró, rendezett kertek. Lehullott virágmagok kapnak életre a járólapok közt.

Nagyszüleik temetője különösen színes. Halottak napján káprázatosan pislákol. Ünneplőbe öltözik.

Nektek csak egy nagyszülőötök van, meséli nekik egy napon a nagymamájuk, mert későn érkeztek. Nem érkeztek későn, a halál érkezett túl korán, gondolom. Aztán csak a gyász, az évekig tartó gyász.

Nézem a szemközti szobát, az ódon szekrényt és a szekrényen lógó fekete öltönyt. Egy idő után már csak az ablaküveget látom. Tükörképemen nincsenek ráncok, de tudom, hogy öregszem. Talán a gyász gyötört meg.

Ha az ember gyászol, nem fogan meg benne élet, mormolom.

Túltettem hát magam a gyászon?

Akit megérintett, azt sosem hagyja el igazán. Bármennyire halványul is, valamelyest mindig vele marad. De képes életté változni, nyugtázom. Az élet minden gyászolót beszippant végül, ha hagyjuk magunkat beszippantani. A gyász sosem fúj visszavonulót, de odébb kúszik, és kicsírázhat az élet. A gyász háttérbe szorul, és áthelyeződnek a hangszívek. Halkabban halljuk a halál ütőerének lüktetését.

Már nem veszem olyan kétségbeesetten a levegőt. Sőt, majdnem úgy, mint korábban. De ugyanúgy, mint a gyász előtt, már sohasem.

Szavak ölelésében

Ismerek egy kávézót, ahova gyakran betérek, amikor nyugalomra vágyom. Egy meghitt hely, ahol otthon érzem magam, mégis el tudok szakadni minden otthonitól, ki tudok kapcsolni és a munkámra összpontosíthatok. A könyvekkel borított falak és az ódon berendezés egyszerűen beszippant, alig nyitom ki az ajtót. A nyugalom szigetére érkezem.

Régebben a nyugalom a csendet jelentette számomra. A kávézóban pedig nincsen csend, halkan szól a zene, fel-felzúg a kávégép, kanalak csörrennek és emberek duruzsolnak, sőt hangosan beszélgetnek, mégsem zavarnak a munkámban. Mert a kávézóban nem gyerekek hangoskodnak, hanem felnőttek, akik nem másznak fel a dolgozóasztalra, nem nyomkodják meg a számítógép billentyűzetét és képernyőjét. A gyerekek elvonják a figyelmem és önmagukat helyezik a középpontba. Meg a perifériára is. A kávézóban minden adott a munkához. Tudok befelé figyelni. Írni. És fordítani.

A kávézóban nem gondolok a gyerekekre, csak az írásra vagy a fordításra. Vagyis arra sem gondolok, csak egyszerűen elnyel a szöveg. Minden más megszűnik. Belecsusszanok, és attól fogva csak benne élek. Sikerül elvonatkoztatnom a zavaró tényezőktől. A csörrenésektől és a zörrenésektől, a beszédfoszlányoktól. Sőt oda jutottam, hogy az egykor zavarót nem tartom többé zavarónak. A környezet mindenért kárpótol. A töméredek könyv. Minden falat könyvek borítanak, csak az ablakot hagyták szabadon, hogy beáradhasson a fény. A kávézó világos, a fény megvilágítja a könyvek gerincét, egyeseknek az egész borítóját. A könyvek megnyugtatnak, ám az emberek olykor kizökkentenek abból, amiért itt vagyok.

Néha belehallgatok a beszélgetéseikbe. Elkapok néhány félmondatot, megtudom például, milyen keverékből készítik az egyes kávékat, és milyen módon, ismerkedésekről és szakításokról szerzek tudomást. Aztán ismét belemerülök a szövegbe. Talán jobban figyelhetnék a környező emberekre, és írhatnék róluk is, jut olykor az eszembe. De most más a dolgom. Azokról írok, akiket otthon hagytam.

Sok külföldi betér ide, és mindenfélét meg akarnak venni. Leginkább persze könyveket, magyar irodalmat idegen nyelven, de egyszer egy régi, falra akasztható újságtartót is magukkal vittek volna. Mi tagadás, megnyerő a dísztet. A pincér kedvesen az ócskapiacra küldi őket. A pincérek nagyon kommunikatívak és sokszor beszélgetnek a vendégekkel arról, milyen könyvet olvasnak éppen. Egyszer az egyik pincér éppen azt olvasta, amit az aktuális vendég, és együtt lelkendeztek. Vastag könyv volt, de nem láttam rá a borítójára és nem kérdeztem rá a címére. Legközelebb, ha ugyanaz a pincér lesz szolgálatban, megkérdezem, döntöttem el, de gondolataim máris visszakanyarodtak az íráshoz.

A kávézóban nemcsak olvasni és lelkendezni szeretnek, főleg könyvekről, hanem egymást is kérdegetik a betérők, merre jártak és hova készülnek, és kicsit úgy érzem magam, mint amikor külföldön elegyedtünk beszédbe másokkal, vagy inkább mások élménycseréjébe hallgattunk bele. Szóval egy kicsit utazom is, vagyis inkább hallgatom, hogyan utaznak mások.

Én már rég nem utazom, és a régi útjaimat is ritkán elevenítem fel. Nincsenek is igazi úticéljaim, és ha mégis, közelebbi, jóval közelebbi távolságokra irányulnak, mint a régiek. Újabban nem az utazásról, hanem az utastársaimról írok. A gyerekeimről. Másfajta utazás vette kezdetét, amióta megszülettek. Egy egész életre való. De nem tudok írni róla úgy, hogy közben velük vagyok. Meg kell teremtenem az írás feltételeit. Meg kell szervez-

nem és be kell osztanom az időm. Embert kell szereznem, aki felügyel rájuk és játszik velük, hogy engem közben elnyelhessen egy más közegben egy róluk szóló szöveg.

Néha akkor írok, amikor alszanak. Délután vagy éjszaka. De mivel úgy alszanak el, hogy odafekszem melléjük, gyakran elnyom az álom, és az írásnak befellegzett. Főleg nehezebb éjszakák után. De olykor nehezebb éjszakák után is leülök a gép elé.

Egy időben elárasztottak munkával és nem akartam kimaradni az izgalmas kihívásokból. Akkoriban a hálószobába húzódtam be, és az ágyban ülve gépeltem, magam elé nyújtott lábakkal, mellmagasságba helyezett számítógépen. Közben hallottam, hogyan futkosnak és nevetnek a férjemmel. Nem volt könnyű odafigyelni a fordításra vagy az írásra, és kimaradni a közös játékból, de igyekeztem nem a közösré gondolni. Minden erőmmel a szövegre tereltem a figyelmem. Arra sem akartam időt vesztegetni, hogy áthelyezzem magam egy másik közegbe. Vagy akkoriban még nem is tudtam a kávézóról? Mióta is tudok róla? És miért nevezem kávézónak? Kávézó egyáltalán? Többnyire epres szódát kérek és sajtortát eszem, ami tulajdonképpen túrós sütemény. A kávézó inkább könyvtár vagy könyvesbolt, ahol étel-ital is rendelhető. Én mindenestre kávézónak neveztem el magamban. Mégsem a kávézgatás jut róla az eszembe, bár mások kávézgatnak, és a pult fölé körmölt étlap első oszlopában is különféle kávék sorakoznak. Inkább a találkozások és a visszavonulások helyszíne.

Sok időt töltök itt, és már a kertjébe is kiültem. Ritkaság a belvárosban egy falatnyi zöld, főleg magasra kúszó futóbabbal és mindenféle zöldséggel. Téglaházak ölelésében bújik meg, de zöldre lát az ember, fújja a szél és süti a nap. És mégsem játszótér vagy park, ahol gyerekek visonganak és vonják el a figyelmem.

Egyik nap, a kávézóban üldögélve, kérdések zavartak meg. Vajon betérek ide akkor is, ha már nem lesz miért? Ha nem lesznek megbízásaim? Ha elhagy az írhatnék? Írást színelek-e akkor is, vagy csak fülelek, témák után kutatva? Netán csak nézelődöm és kikapcsolódok? Vagy mással, másokkal ülök be? Egy felolvasásra, egy rendezvényre? Betérek, ha a gyerekeket elnyeli a rendszer és otthon is írhatok?

Próbáltam kideríteni, mennyire szoros köztünk a kapocs, kell-e ürügy, hogy azért jöjjenek el otthonról, hogy a kávézóban kössek ki. Még nem tudom a választ. Megjósolni sem tudom, hol fogok tudni alkotni, a kávézóban vagy máshol is, és sikerül-e visszaszoknom a dolgozóasztalomhoz.

Nem ez volt az első hely, ahol írtam és fordítottam. Először a szomszédos cukrászdába húzódtam be, annak is a galéria részébe, de ott kissé szűkösen éreztem magam. Aztán egy őszi napon az egyik barátnőm mesélt a kávézóról. Felkeltette az érdeklődésem, így hát felkerestem én is. Szerencsére a kávézó közel van, csak egy utcasaroknyira, így nem kell sokat gyalogolnom, villamosra vagy trolira várnom és hosszan utaznom. Fontos, hogy kevés időt veszítsek. Minél kevesebb időt akarok helyváltoztatással tölteni. A közelség elsődleges szempont. Persze nem azért járok oda, mert itt van a sarkon, hanem mert szeretem. Szerencsés egybeesés. Felfedeztem egy másik kultúrkávézót is a közelben, de az nem vonz. És egy jó kávézó kedvéért sem utaznám át keresztül-kasul a várost.

Valahogy kedves hozzám ez a hely. Nem csoda, hogy a szívemnek is kedves.

És bármennyire közel van is, amióta gyerekeim vannak, mindig gyors léptekkel járok, így teszem meg azt a pár száz métert is, hogy legyen egy kis időm magamra és az írásaimra. A kávézóba is sietek, és még le sem ülök, máris rádöbbenek, mennyire lelassult az idő. Lassú zene szól és a körülöttem ülők mozdulatai is lassúak. Lassítanom kell. Le kell lassulnom. Élveznem kell a lassúságot.

Mást is csinálhatnék szabadidőmben. Bevásárolhatnék, vagy cél nélkül kóborolhatnék az utcákon. Egykor imádtam bolyongani és új utcákat, utcaköveket, kapualjakat, kapukilincseket meg homlokzatokat felfedezni, de egy ideje csak célirányosan járok-kelek. Például a kávézóba megyek. Rendszeresen. Lelassulni, és egyben felgyorsulni, mert igyekszem a lehető legjobban kihasználni a rendelkezésre álló cseppnyi szabadidőt.

Nincs időm semmire, szoktam mondani, de az effajta kikapcsolódásra, ami valójában összpontosított munka, mindig szakítok időt. A nap nagy részét a gyerekeimmel töltöm, de a gyerekeken kívül is létezik élet, és abba az életbe is szeretek belekóstolni. Kicsit felidézni a régi életem. Kimozdulni vagy olvasni. Néha viccesen megjegyzem, hogy olvas-

ni sincs időm, csak fordítani meg írni. Meg kávézóba járni. Azért, hogy fordítsak meg írjak. A fordítás és az írás, meg a kávézó ebben az anyasággal fémjelzett időszakban szorosan összetartozik.

Persze elolvasom, amit fordítok, de az más olvasás, nem elsősorban élvezetből fakadó, hanem sokkal inkább figyelmes. Más szemmel olvasom azt a szöveget, amit le kell fordítanom. Ha saját szöveget írok, azt is elolvasom újra meg újra, de sosem úgy, mintha először olvasnám, és mintha másé lenne. Mert először belsőleg élem meg, vagy talán nem is, csak úgy előbuggyan belőlem. Valahonnan mindenesetre már ismerős.

Van egy polcnyi elolvasásra váró könyvem. Egymás hegyén-hátán állnak, hogy majd egyszer, ha lesz időm, csupa jó könyvet olvassak. Csupa jól megválasztott könyvet.

Voltak időszakok, amikor mást sem csináltam, csak olvastam. Most ez nem egy ilyen időszak. Most a gyerekekkel foglalkozom. Játszunk. Kockákat illesztünk egymásra, autókkal bűrrögünk, és olvasok, csak éppen nekik. Valójában magamnak is olvasok, hiszen én is hallom a hangomat. Tehát magamnak is olvasok, csak nem a szokásos módon, nem halkan és elmélyülten. Ez nagyon más. A hangzással együtt. Meg ami a tematikát illeti, azt sem én választom meg. Vagyis nem magamnak választom, bár hozzám is szól. Hiszen a gyerekkönyvek a kortalan olvasókat szólítják meg. Olvasás közben figyelem, hogyan ismételtetnek és tanulnak meg a gyerekeim újabb és újabb szavakat. Hogyan ragad rájuk a nyelv. Hogyan tanulják meg, milyen szó következik a másik után és mely szavak fordulnak elő gyakran együtt. Hogyan teszik magukévá a szavakat és a szókapcsolatokat, és hogyan rendelnek hozzájuk kontextust, vagy hogyan tudják kontextusba helyezni az újonnan elsajátított szavakat. Hogyan kezdik használni, először önmagukban, aztán más szavakkal együtt a megtanult szavakat.

Ezzel foglalkozom. A szavak elsajátításával és használatával. Ezért nem olvasok felnőtt-irodalmat csöndben, magamnak. Mert a gyermekeim szavainak szertelen-szervezett, zongorabongó kavalkádját követem nyomon. Hogyan fogannak meg bennük és bukkannak elő belőlük. Hogyan kelnek útra. Hogyan kapják el őket a levegőből, hogyan veszik le őket az ajkaimról és ragasztják a sajátjukra.

Amióta nekik olvasok, többször olvasok el egy-egy könyvet. A könyvespolcomon sorjázó könyveimre nem jut idő, az övékét pedig százszor felolvasom. Mert kevés bennük a betű és sok a kép, szinte minden mondathoz tartozik egy rajz. De ha könyvvé tapasztanám a százszor felolvasott részeket, több vastag könyvet is kitennének.

A kávézóban ugyanazt csinálom, amit a gyerekeim otthon. Szavakra vadászom. Ízlésgetem, milyen szó következzen a másik után, hogyan álljanak össze mondattá. Melyik szó hangzik jól a másikkal, és melyiket cseréljem le, hogy nagyobb legyen köztük az összhang és gördülékenyebben csendüljön fel a szöveg.

Arról írok, hogy a gyermekeim hogyan rakosgatják egymás után a szavakat. Az én szavaimmal formálom szöveggé az ő szavaikat. Én írom az összekötő szöveget. Beágyazom őket a kontextusomba. Rendszerezem a megfigyeléseimet. Közben rájövök, micsoda ajándék pottyant az ölembe. Ismét felfedezhetem a nyelvet és a világot, gyermeki szemmel. Megfigyeléseim közben átélhetem mindazt, amit éppen átélnek, és amit egykor gyermekkoromban én is átélhettem.

Amikor velük vagyok, nem tudatosítom, hogy megfigyelek és gyűjtök. Egyszerűen csak élvezem az együtt töltött időt. Csak amikor a gép elé ülök, tör felszínre belőlem minden közösen átélt. Halk zene ölelésében, nélkülük, más emberek közt. ■ ■ ■

Pénzes Tímea (1976, Érsekújvár), író, műfordító. Kilenc saját és hét műfordításkötete jelent meg. Irodalmi és műfordítói ösztöndíjai többek közt: Literarisches Colloquium Berlin, Székely János drámaírói ösztöndíj, Nemzeti Kulturális Alap alkotói ösztöndíj, Babits Mihály műfordítói ösztöndíj. Előkészületben S. Žuchová *Jelenetek M. életéből* című fordításkötete, ill. *Koni és Ajna* című gyerekkönyve.

Baróti Szabó Dávid Besztercebányán

A város panorámája
könnyedén átváltható
a szótagok hosszára.
Mint egy hullámvasút:
az autóból érzem
a verslábak testét.
Puha prém
a kerekek alatt
a szótag hossza.
És a város egy pontjáról
a panorama: verssor.
Domb és völgy,
hosszú és rövid,
jönnek egymás után,
U-U-U-U-,
csak szavakat kell találni
a tájhoz.
Ülök az autóban,
talán másfél órája,
körülöttem lüktet a város,
és elindulok
a magyar időmértékes
költészet,
Babits, Devecseri,
Weöres felé.

Jókai Mór Komáromban

Anyámban magzatként lebegve
kilenc hónap alatt
kétszáz regényt írtam meg,
belülről, a méhlepényre,
de születésemtől kidobták
a szemétdombra a kacsáknak.
Ötéves koromtól egy újfajta
írásra próbáltak rászoktatni,
időbe telt, mire sikerült
elfelejtenem.
És hetvennyolc éves koromig,
lassú tempóban,
még százhusz regényt írtam meg.

Marcus Aurelius a Garam partján

A szépség a szenvedés hiánya.
De akkor hogyan lehet szép az idő?
A valaha volt holttestek százai,
a földből áradó iszonyú halálbűz
átölel, körülfog minden létezőt, örökre.
Vagy a születendő test belsejében,
egészen belül, legbelül,
létezik egy elérhetetlen buborék,
amely mentesül az időtől?
És kiül a bőr felszínére? Látszik
az arcon, ott van a gyönyörű szemekben?
Ott a szavakban, amelyek belülről indulnak?
Aki őrzi ezt, az szép? Isteni, tiszta?
Elérhetetlen az idő számára?
Úgy megyek át a táboron, hogy
visszafogom a lélegzetem,
ne keveredjen a külső buborék
ezzel a belsővel. Tisztát akarok,
most és örökre! A szépet, megtartani,
az idő ellenében. De jaj, hörög az ellenség,
és jajongnak a római katonák is.
Halál van a buborékban, szenvedés.

■ **Németh Zoltán** (1970): költő, kritikus, irodalomtörténész.
Legutóbbi kötete: *Állati férj* (Kalligram, 2016).

A jamali fekete lyuk

A szerkesztőségben mindenki izgatott lett, amint beérkeztek az első hírek. Jancsi aznap nem volt bent. A riport, mely azon az emlékezetes hétfő reggelen, nyolc óra körül jelent meg egy „belső” amerikai portálon, fél óra alatt eljutott mindenkihez, aki a bagettjét és a kávéját az internetet böngészve fogyasztotta. A jelentés az elismert dokumentarista házaspár, Max és Marianna Eggström lélegzetelállító fotóin járta be a világhálót. „Gyanús, hogy pont hétfőn”, mondta Sybille, a nemzetközi sajtóintézet müncheni munkatársa, aki látogatóban tartózkodott nálunk. „Miért éppen a reggeli sajtószemle idején”, kérdezte a mellettem ülő fakkban dolgozó Alex. Azonnal meteorokról, elhibázott H-bomba-kísérletről és természetesen, földönkívüliek érkezéséről szóló elméletek röpdöstek az iroda épületében, mint megannyi gyorséttermi kuponfüzetből hajtogatott papírpilóta. Ami biztos, hogy Jamalban valami történt. Igaza lehetett Sybillenek abban, hogy a riport felbukkanásának időpontja hangsúlyos pontját kell hogy képezze az események elemzésének. Az Eggström-féle jelentés címe az volt: *A fekete lyuk*.

A főszerkesztő az irodájába kéretett. Mint a beérkező anyagok vizuális elemzésért felelős asszisztens, számítottam erre. „Mit gondol”, kérdezte a kétméteres, kissé túlsúlyos, fekete férfi, Peter Falus, „valódiak a képek ön szerint?”. „Eggströmék valódiak mindenesetre”, válaszoltam, „ez persze nem azt jelenti, hogy nem járhatja valaki a bolondját velünk, és pusztán Eggströmék hírnevét használja fel a szenzációkeltésre. Komolyabb elemzésre, esetleges helyszíni analízálásra lehet szükség”. Peter Falus hátradőlt a hatszáz eurós bőrfoteljében, és megdörgölte a homlokát. „Fontos volna tudni, hogy mégis milyen hangnemben kommentáljuk, pontosabban jelentjük az eseményeket, és nem mindegy az sem, hogy melyik fórum kezébe kerül először. Baklövés és felemelkedés, ezekkel játszunk”, mondta gondterhelten. „Maga is tudja, mivel járna, ha ezt a témát a bulvársajtó sajátítja ki.” „Részben már kisajátította”, böktem ki cinikusan, „alig van mit tenni”. Igazam volt, Falus sóhajtott. „Ön nyilván egy hosszabb elemzést, véleménycikket várna, ha jól sejtem”, kérdeztem. „Csak figyelje a telefonját”, szólalt meg kisebb szünet után, „valami már elkezdődött, tartsa a szemét a lyukon”. Remek, gondoltam, már Peter Falus is humorizál.

„Akkor én megyek is”, mondtam, majd felálltam és visszasétáltam a fakkomhoz. Szerettem volna egy cigit kérni Alextől, de ő filtereset szívott, amit utáltam az íze miatt. „Alex”, szólítottam meg, „mit gondolsz az üggyről, téled kért valamit a főnök, esetleg van egy cigid?”, kérdeztem. „Kamu”, mondta Alex, „egy újabb fajta celebúságírás felbukkanását látom, az álkatasztrófa-turizmus születését”. Mielőtt folytatta volna, előre hajolt, izgatott lett. „Mert tudod, amint egy médium eléri a csúcspontot, elszabadul, önálló életre kel, művészetté válik, szóval azt mondom, bullshit az egész”, tette még hozzá. „Nesze, vegyél.” „Köszí”, mondtam, amint kihúztam egy szálat a még tele pakk narancs Pall Mallból. „Eggströmék most eléggé kilehetnek. Bár amilyen analóg arcok, talán még nem is tudnak az egészből, mármint hogy mekkora hír kerekedhet ebből. Na, érted, már megzavarodtam. Aztán meg a skandináv tempót ismerve, lehet, hogy szarnak is rá.” „Mindegy”, vágtam még oda. Mintha egy gurunak hajoltam volna meg, megköszöntem a cigit, és otthagytam Alexet.

A félemelet lépcsőjében gyújtottam rá, a bukóra nyitott ablakok alatt. Nem volt kedvem kimenni a teraszra. A nikotin okozta enyhe remegésben mozgósítottam minden bombakísérletekkel kapcsolatos ismeretemet. Godzillára gondoltam, H-bomba, „Há-bom-ba”, mondtam ki hangosan, majd még egyszer, „Há-bom-ba”, többször egymás után. Borzalom, pusztulás, halál, mégis imádtam ezt a szót, zseniális. Paranoid, hipszter. „H-bomba.” A Night Beats kislemezén ez volt az első szám címe. Emlékszem, mikor az öcsémnek hetekig tartó szorulása volt, elküldtem ezt a dalt. Nagyon szólt volna, ha leesik neki. Bár valószínűleg kizártnak tartottam, hogy bomba okozta volna a lyukat a földben, de nem is földönkívüliek. „Jamal, Jamal”, mondogattam magamban. „Ugye nem egy lucky strike-ot szívok”, mondtam magamban.

Ekkor megjelent Sybille. „De jó, te is itt vagy”, mondta felvillanyozva, „elszívunk egyet?”, kérdezte. „Nekem nincs több, ez Alexé”, válaszoltam az örökös tarhálók megaláztatásával, reménykedve közben, hogy talán megkínál. Nem létezik nagyobb megbecsülés, mint egy komoly dohányostól cigit kapni. De Sybille megkínált. „Parázs a hangulat odabent, mindenki ezerrel pörög, túl sok az ötlet. Jó, hogy kijöttem”, mondta. Mélyet szívott, majd kifújta. Közben iszonyat szexi volt. „Emlékszel az elsőre?”, kérdezte. „Persze”, válaszoltam, „Roger Bénard baszta el az egészet azzal a Parc de Princes-i tudósítással. Azóta sem bírom feldolgozni, hogyan csinálta”, tört ki belőlem egy szakmai jelentőségű emlék. Sybille csak bólogatott, „elindította a dolgot”. „Jancsit nem láttad ma?”, kérdezte. De nekem fogalmam sem volt róla.

Pár perc alatt elszívtuk a cigit. Mikor a hamutálhoz lépett, nekem háttal, megbámultam a bokáját. Hogy lehet ennyire szexi egy boka és lábszár, gondoltam magamban. Sybille megfordult, én meg vakarózni kezdtem. Félttem, hogy feláll, úgyhogy leguggoltam cipőt kötni. „Ez jólesett”, mondta Sybille, majd visszamentünk a másodikra.

A Parc de Prince-i eset maga volt a csoda. Bénard szélmalomharca úttörő volt a maga nemében. Akkortájt robbant ki a labdarúgó-szövetségek botránya, mely évekig tartó pereskedésekhez és két világesemény elmaradásához vezetett. Mindez a lengyel szövetség nagy bánatára, mert a sikeres német mintára megvalósított utánpótlás-nevelési programjuk, melynek egyik célja volt a lengyel születésű tehetségek otthontartása, addigra ért be. A Legia akkoriban valóban tündökölt. Így a lengyelek úgy vélték, hogy a botrány miatt legalább egy kontinensbajnoki címtől eleshettek. Persze senki nem vette ezt komolyan. A francia Bénard vállalkozása pedig arra irányult, hogy kigúnyolja őket. Egy nem létező Európa Liga meccsről tudósított, mely a televíziós vágás újdonsült alapeseményeként vészte be magát a médium történetébe. Mivel a fogadóirodák a tévék műsorközlése alapján tájékozódtak, s így mind benyalták az egészet, sokan fogadtak is a meccsre, a legtöbben persze látatlanul. Hatalmas botrány volt, egyben igazi művészet. A Bénard által tudósított árnyékmeccsen a Trabzonspor vendégeskedett a stadionjából kitiltott Millwall ideiglenes „hazai” pályáján.

Megcsörrent a telefon. Dühös lettem, mert mielőtt nekiláttam volna dolgozni, meg akartam hallgatni az *Innocent Girl*t a Shine Brotherstől. Jancsi volt az. „Hol a fenében vagy,

szabira mentél?, amúgy heló”, mondtam a telefonba. „Figyelj ide”, kezdett hozzá Jancsi, „a hírek igazak, a név helytálló, legalábbis részben”. „Miről beszélsz, hogy érted ezt”, kérdeztem értetlenkedve. „Arról van szó, hogy itt vagyok”, bökte ki Jancsi gyorsan, „itt, Jamalban. Megkaptátok az Eggström-féle anyagot, ugye?”, kérdezte, majd anélkül, hogy a válaszomat megvárta volna, folytatta. „Még az éjjel felhívtam Max Eggströmet. Régóta ismerősöm, így nem volt bonyolult felvenni vele a kapcsolatot. Csakhogy nem ért rá hosszasan beszélni, azt mondta, terepen vannak, de jó, hogy hívtam, mert így nekem fogja először megmutatni, hogy miről van szó, hogy mit is találtak. Azt mondta, izgalmas, és legyen résen, sőt, foglaltassak repjegyet a cég pénzén, ami persze nem jött össze akkor, az éjszaka közepén, ezért aztán feltörtem a malacperselyt. Muszáj volt, miért, ha nem ezért, kérdeztem magamtól, úgyhogy most itt vagyok Jamalban. Nemrég érkeztem. Gyönyörű a gödör. Pszichedelikus. Ahogy az egész. És bedobtam egy követ, képzeld, egy elég nagy követ, akkorát, mint egy fej, két kézzel kellett megfogni. De mikor aláereszkedtünk, nem találtam meg. Figyelj, most menem kell. Még kereslek. Legyetek résen. Az ügy a miénk, elemeznünk kell hamar. Jól kell kezelni. Szólj Falusnak, hogy minden oké. Esetleg vedd fel a számlát. Most megyek”, mondta végül, aztán letette a telefont, én pedig megkövülve vettem tudomásul Jancsi újabb akcióját. Hogy a saját pénzén és hogy milyen gyorsan reagált. Valami komoly dolog lehet ez. Nem UFO, mert azt megtalálta volna. De ha mégis? Ekkor már határozottan UFO-k érkezésére gondoltam. Remegtek a beleim, akár egy sűrű doppio után. Meg voltam róla győződve, hogy Peter Falus nem fog bennünket komolyan venni. Számlák-ról pedig szó sem lehet.

Amint letettem a telefont, felpattantam a székből, hogy megkeressem a főnököt. Peter Falus azonban viszonylag megértő volt. Azt mondta, nem zárkózik el attól, hogy komolyan kezelje az ügyet, de arra kért, végezzek még kutatásokat, elsősorban a hasonló eseteket tanulmányozzam, nyugodtan induljak ki Bénard akciójából, elemezzem Tunguzka történetét, tárjam fel a paranoia irodalmát, elsősorban amerikai szerzők nyomán, az európai hagyományt pedig e tekintetben hagyjam figyelmen kívül, mert, kevés közép-európai elmét leszámítva, aligha talállok valamit. És ha úgy érzem, biztatott Falus, használjam a jelszavas lexikonokat is, majd elém tolt egy lezárt, lepecsételt, sorszámozott borítékot, és megkért, hogy távozzak, mert gondolkoznia kell.

Peter Falus. „Egy igazi vezető, egy filozófus”, gondoltam magamban. Megköszöntem a bizalmát és hozzáláttam. Először az égiek.

Az 1908. június 8-án, hétfőn történtek az ismert légköri események közül a leginkább figyelemre méltóak. Feltehetően a Föld légterébe belépő és így elégő meteor okozta a fény- és hőjelenséget, melyet aznap hajnalját Szibéria teljes hosszában látni és érezni lehetett. A földközelségben zajló égési folyamat és a lökéshullámok lepkeszárny alakban, 80 négyzetkilométeres területen gyalulták le a Tajgát, gyakorlatilag megsemmisítve így a Telegraf-erdőt. Hasonló lehetett ez a földtörténeti pleisztocén-holocén kori eseményhez, mely gígaszi krátert hagyott maga után. Hang és lökéshullámok, geomágneses anomáliák adtak hírt az 1908-as eseményről, melynek egykori magyarázatai zseniálisabbnál zseniálisabbak. Míg Lavbin földönkívüli űrhajó felrobbanásáról értekezett, melynek a becsapódás elkerülése, így a földi élet megmentése volt a célja, addig mások antianyag érkezésével hozták összefüggésbe a jelenséget. Nem voltak kevesen azonban azok sem, akik szerint a világhíres Tesla szuperfegyvere sült el. Atomkísérletről, H-Bomba-robbanásról ekkoriban még szó sem lehetett. Vagy talán mégis, talán már ott tartottak. „Az oroszok kellően messze vannak mindenkitől ahhoz, hogy bármit eltitkoljanak”, mondta egyszer Jancsi. Irigyeltem őt, mert bármikor igaza lehetett, amiről szinte sosem bizonyosodhattunk meg. A Tajga rejtett kincse örök. Mindenesetre az izotópok, nehézfémek arányának tunguzkai felbolydulása és egyéb vegyi elváltozások a kémikusokat is mozgósították. Mutációkról esett szó, persze semmiképpen nem kétfejű gyíkokra, méretes százlábúakra és egyéb torzszülöttekre kell itt gondolni, de minden másra igen.

Ebből regényt lehetne írni. Tanulmányokat, csodás értekezéseket. „A post-tunguzkai mutációk hatása Közép- és Kelet-szibéria növényvilágára”, „A szén-, hidrogén- és nitrogénizotópok mennyiségi változásai a Telegraf-erdő pusztulását követően”, „A Tunguzka-esemény teoretikus és tudományos adaptációi huszadik századi diskurzusokban – tekintettel az egykori keleti-blokk interpretációs stratégiáira”. Zseniális. McKenna szerint az emberi agy evolúciója nem a hüvelykujj befordulásának, hanem az egykor letelepedett törzsek marhalegelőin, a marhák ürülékén élősködő pszilocibe gombák elfogyasztásának köszönhetően ment végbe, melyek a valaha volt leghosszabb tudattágító trippel ajándékozták meg az emberiséget, mely talán még ma is tart. Ezt kiegészítik mások azzal, hogy ezek a gombák egyenesen a világúrból érkeztek, éppen a pleisztocén-holocén kori robbanás alkalmával, amikor is az égi test földet ért. Szó szerint bombasztikus. McKenna holisztikus- esetleges szer-elmélete azonban aligha talál majd tudományos visszhangra, írja Béla Ligertwood, a Skóciába emigrált magyar biológus és közép-kutató, mivel a gomba-teória túlságosan közel hozza egymáshoz az anyagi és szellemi alapokra építkező eredettörténeteket. Mindez nem véletlen, fűzi hozzá McKenna könyvének szerkesztője, az amerikai pszichonauta ugyanis éppen azt a szándékot tűzte ki az *Istenek kenyere* című világhíres munkájában, hogy bebizonyítsa: az ember lélek csakis a földi szubsztanciákkal összhangban élhet teljes életet.

Eszembe ötlött: „új gombák, új tudatok”. Kezdtém átvenni az ő stílusát. Azonnal beszélni szerettem volna Jancsival. „Miért van az, hogy minden Észak-Amerikában vagy az oroszoknál történik”, írtam fel egy sárga *post-it*-re, amit aztán felragasztottam a laptopom szélére. Enyhe szorítást éreztem a bordám alatt. „Hát ilyen, ha izgalmas az élet”, gondoltam, „milyen lehet az övé.”

Jancsi rejtélyes fazon volt. Éreztem, hogy magával ránt ugyan az ügy, ugyanakkor kétségeim támadtak, mert ez mégiscsak az ő világa, itt minden az ő paranoid személyiségének kifejeződése. Jancsi volt az összefüggések gyártója, ő kapcsolatot látott mindenben. Bevallása szerint esztétikai témájú doktori disszertációját is véletlenszerűen összefűzött elméleti diskurzusok kifejtéseként írta meg. „Bármilyen összefüggés”, hangsúlyozta állandóan, „ha elméletről van szó, mindez hatványozottan igaz, és így megmenekülhetsz”, rejtélyeskedett Jancsi, „megúszod, mert a saját nézőpontodat nem éri utol senki, nem vágthatják a fejedhez, hogy valami felett elsiklottál, mert mindent úgysem vehetsz számításba. Ha elméletíró vagy, nem egyeztethetsz mindent mindennel, de bármit bármivel igen. Az M-elméletet nem esztéták fogják írni”, zárta aztán egy közmondásos kijelentéssel, mely Jancsi szerint azóta is a legkegyetlenebb odaszúrás a kortárs humán tudományos közéletnek, főleg, hogy az saját fia brutális beavatkozásának eredménye: az övé. „Oidipuszi lázadás a filozófiában”, írta róla egy periférikus lap jelentéktelen kritikusa. Teátrális mondatait mégis a legnagyobb szerénységgel adta elő. Nem tartotta magát zseninek, a tudománynak búcsút intett huszonevesen, nem akart filozófus lenni, és nem gondolta, hogy ezzel alább ad bármit. „Elméletek vannak mindannyiunk fejében”, mondta, „nem csak a könyvtárak telefingott fotelmagányában.” Jancsi inkább viselkedett úgy, mint egy magándetektív, értve ezt a szó legszorosabb értelmében. Mert mindig a saját szakállára dolgozott. A legmélyebb katonán állapotig hergelte magát, ha valamire rákapott. „Ha cikket írok, szeretem úgy írni, hogy azt én élvezem a legjobban, és remélem, hogy így talán át is jut valami a lelkesedésemből azoknak, akiknek írok”, mondta Jancsi. És ez volt a kulcs az ő titkához, a gondolkodásához, hogy a lelkesedés majd vonzza, beszippantja az érdeklődőt. Ember legyen a talpán, aki nem feledkezik meg magáról, ha Jancsit olvassa.

Négy nap múlva aztán Peter Falus visszakéretett az irodájába azzal, hogy John másnap érkezik. Megbízott vele, hogy előbb-utóbb, de lehetőleg kiderítsem ki, és járjak el a lehető legkritikusabban. Ezután megkért, hogy adjam elő, amit kiderítettem a szibériai kráterkultúra történetéről, így összefoglaltam neki a Telegraf-erdő pusztulásával foglalkozó elméleteket. Kettőzött erővel sem jutottunk komoly össze-

függésekre, gyenge a fantáziánk. Jancsi, azaz John oda-vissza verne minket. És ezt Falus is tudta jól, éppen ettől félt.

Másnap Jancsi valóban megjelent az irodában, de földbe gyökerezett a lábam, mikor megláttam. Mégis mire számítottam? Talán titokban arra, hogy kihullottak a fogai, megöszült, vagy bekékültek az ujjai? Akármire. Jancsi valóban változott, valami lényeges történt vele. Sybille szerint „elhalványodott”, szerintem pedig elkezdett szétesni. Mégis, mi-
ben különbözhetett ez a tudósítás a többitől?

Odamentem a fakkjához, intettem, hogy kövessen. Kisétáltunk a félemeleti ablakhoz. „Mi van, mesélj”, kérdeztem, és láttam, hogy reszket, félt a kérdéstől, számított rá, főleg azok után, hogy ő maga hívott telefonon Jamalból. Mélyeket sóhajtott, „kérek, most hagyj békén, most nem fog menni”, mondta, én pedig már-már eldöntöttem, hogy magára hagyom, de azért még szerettem volna odaszúrni neki, hogy ne érezze magát annyira nyeregben. „Játszod itt az eszed, azt gondolod, hogy ez a Jamal úgy is letudható holmi színésziességgel, feldobod magad, és várod, hogy valaki kisegítsen”, vágtam oda. Szerettem Jancsit, és meg voltam ugyan győződve róla, hogy nem pusztá színházi attrakció az egész, amit előad, de ideges voltam, türelmetlen, és bosszantott, hogy csak részben avat be a történetekbe, hogy beígéri a rejtélyt, aztán lógva hagy. Aljas, szemét dolognak tartottam, el akartam küldeni a picsába, de megelőzött. „Figyu”, kezdett bele, „ez van, ilyen a művészet, akár egy meteor helye, a mű az égből jön, a világűr-
ből, egy nagyot villan és robban, majd hatalmas űrt hagy maga után, mond is valamit, meg nem is, ordít, aztán elhallgat, őszintén sajnálom, szerintem nekem már annyi”, zárta le az ő szokásos jancsis stílusában. Én pedig nem könnyebbültem meg. Kicsit megsajnáltam, de választ továbbra sem kaptam, csak fájdalomcsillapítót: Jancsi szavai kábítószerként hatottak rám. Álltam mereven a félemeleten, míg ő már valahol más-
hol járt. Magával ragadó üresség maradt utána.

A harmadik emeleti ajtó nyikordulása ébresztett fel nyomorult állapotomból. Peter Falus sietett lefelé, én pedig rémültem rohanni kez-
tem lefelé a melléklépcsőn, Falus utánam, hangos toporgó lépteivel. Eszembe jutott, hogy ő mindig lépcsőn járt. Ez volt számára a napi edzés, bár ettől függetlenül is mérhetetlenül kövér volt. Rohantam lefe-
lé, féltem, hogy megbotlom és elesem, aztán amint leértem a földszintre, beugrottam a liftbe, és felhajtottam, vissza a tetőre. Minek menekültem? Peter Falustól féltem? Vagy csak attól, hogy kizökkentene a Jancsitól szer-
zett kábulatból? Haragudtam Jancsira, mégis mintha legbelül örültem vol-
na, hogy berántott az egzotikus világába. Nem is a lyuk volt már a fontos, ha-
nem ő, hogy ő mit gondol róla, az a fullasztó aura, amit képes volt teremteni kö-
ré. Egy szót sem tudtam volna váltani Falussal. A tetőn mély levegőt vettem, fújtat-
tam egy-két percig. Egy pillanatra úgy éreztem, kilépek a testemből, majd nem sokkal
utána vissza. Hatalmas súllyal lepett meg a környezetem jelenléte: rádöbbsen hol va-
gyok. „A deperszonalizációs depresszió”, mondta Jancsi egy korábbi cigiszünet alkalmával,
„az első tünete annak, mikor beszippant a végtelen.” És akkor ezen jót neveltünk. „El ké-
ne érni Eggströmékét”, gondoltam, „vagy talán hagyni kéne az egészszet a francba.” Meg-
ráztam a fejem, hátha ez segít.

Mikor megnyugodtam, lesétáltam, visszaültem az asztalomhoz, és beleástam magam a munkába, hogy eleget tegyek Falus korábbi javaslatának.

Linda Hindenburg német származású kanadai paranoiakutató szerint a jelenség sem-
miképpen nem pszichiátriai úton megközelítendő fenoménként írandó körül. A paranoia
potenciálja mindenkiben benne van, mégpedig abban az értelemben, hogy két vagy több
dolog összekapcsolása mindenképpen egy tudat eredménye kell, hogy legyen. Ám szerin-
te a huszadik század második felében divatját élő jellegzetesen midcult jelenség a kommu-
nikációs csatornák elszaporodásával, a média technikai lehetőségeinek hiperbolikus fej-
lődésével, az eszközök és kütyük számának növekedésével, és a tágan értelmezett távköz-
lés egyre humánusabb formáival áll összefüggésben. Ez a „humánusabb forma”, ahogy ő
érti, annyit jelent, hogy maguk az eszközök egyre inkább elérik az embert, így nincs ar-

ra szükség, hogy az emberek maguk menjenek utánuk. „Már ott sem kell lennem, ahol igazából vagyok”, hangzik a híres hindenburgi mottó. Állítása szerint nem is létezne paranoia, ha az emberi kultúra áradó információtengerében nem sodródna egymás mellé megannyi feldolgozhatatlan adat. Az emberi agyat éppen csak újrarahuzalozza az internetes információkutatás multitaskingja, míg az még evolúciós értelemben képtelen utolérni az őt ingerlő technikai környezetet, rendszerezni, és érthető módon tárolni a beérkező adathalmazt, és tudást, ami hevenyészett összefüggések felállításához vezet. Annak részeges álma uralkodik a kortárs gondolkodásban, hogy minden mindennel összefügg. Ezt erősíti Hinderburg szerint a keleti filozófiák és vallások hasznosítható egzotikumként való betérése és gyors térnyerése a nyugati kultúrában, mely azonban, ahogy erre más szerzők is rámutattak, egy nagyobb folyamat, mégpedig az egymástól távoli kultúrák közötti metafizikai rendszerek, vallások, kisebb vagy komolyabb világmagyarázatok kicserélhetőségének következménye. Így juthat egy felületes, és tipikusan az online szabadenciklopédiákon nevelkedett félművelt nyugati polgár arra a megállapításra, hogy különböző vallások fiú-karakterei ugyanakkor az istennek a földi inkarnációiként érthetők. „A sokféleség óva int”, olvastam már egy stanfordi szerző esszéjében, „a sokaság meghátrálásra és bizalomra ad okot.” Arra gondoltam, talán bíznom kéne a jelentésben, a képekben, a bennük rejlő erőben. Lehet, hogy ez valóban egy vizuális szakértő dolga.

Falus elismerően elbiggyesztette a száját, majd bólogatott. Önbizalommal eltelve tértem vissza a munkámhoz.

Jancsi azonban napokig nem keresett a legutóbbi beszélgetésünk után, de nem zavartam őt én sem. „Mi a fenének hívott akkor telefonon”, kérdeztem Sybilletől, aki erre csak megvonta a vállát. Közben együtt figyeltük, ahogy Jancsi egyre inkább átlényegül, ahogy először az árnyéka tűnik el, aztán szépen lassan ő maga. Röhögünk rajta, de ezzel együtt a szomorúság is, akár a fehér zaj, ott duruzsolt a fülünkben. Jancsi már abbahagyta a tisztálkodást, szakállt növesztett, csimbókos, zsíros volt a haja, és valami fura fémes szag terjengett körülötte, ami nem volt bűdös, de közömbös sem: idegen volt. Úgy járt közöttünk, akár egy szellem. Aztán egyik nap, alig töltött el pár hetet az irodában, újból és valóságosan is eltűnt. „Nem gondolod, hogy fájdalmában nem akart tőled elköszönni, hogy valami bántotta, hogy esetleg készül valamire, mintha tudná, mi lesz”, kérdezte Sybille. „Tuti, hogy készül valamire”, válaszoltam, „és abban is biztos vagyok, hogy Jancsi számára semmi más nem létezik, mint a jövő, hogy nincs múlt, és kevés számára a jelen is, mert Jancsi sajátos viszonyt ápol az idővel, ami most mintha magába szippantotta volna őt.” Sybille nevetett. „Olyan vagy, mint ő, csak ő csinálja, míg te elmondod a dolgokat, körülírod, színezed. Ő a világot elemzi, te meg őt. Igazán kiegészítitek egymást. Akár egy nyomozópáros: ő Sherlock, te Watson.” Én pedig csak hallgattam Sybillet, aki meg engem elemzett, és valahol valaki, talán Peter Falus egy térfigyelőn hallva és látva, bennünket elemez: talán véget sem ér ez a kör. „Az elemzés végtelen ciklusai”, jut eszembe egy lehetséges riport címe, látom, ahogy elindul a történetes anyagi jelenségtől, egy pontszerű eseménytől egészen egy bizonytalan Teremtő paranoid kiértékeléséig.

Másnap újabb riport jelent meg az Eggström-anyag nyomán ugyanazon a portálon, mégpedig egy higgadt hangvételű összefoglaló elemzés a lehetséges magyarázatokról, illetve arról, hogy a helyiek, zárandoklattól tartva, a hatóság támogatását kérték, hogy lezárhassák a területet. „Biztosan amerikaiak”, szólt közbe Sybille. „Milyen területet”, kiáltott fel Alex, „tizenöt kilométerre van a legközelebbi falu Marianna Eggström szerint”. „Ezt jó, hogy mondd”, válaszoltam neki, „én sem értem.” Sybille legyintett, „halott ügy, szenzáció, a szokásos”, fűzte még hozzá, majd otthagyt minket.

A riport megtekintése után, Peter Falus váratlanul odalépett hozzám, „egy csomag várja az asztalán, kifejezetten a munkahelyére van címezve”, mondta, majd hosszasan az arcomba bámult. „Hibáztam”, folytatta, „drogtesztre kellett volna küldenem Johnnt, csak, ugye, a szűrőpróba”, mondta gondterhelten, sóhajtozva, „aki küldetésen van, nem lehet alávetni, gyanút fogna a HR-osztály, megkülönböztetés, kettős mérce, tudja maga, de ak-

kor is”. Kis szünet után fejezte be: „jó lett volna, mind-egy.” „Nem hinném, hogy Jancsi ilyesmivel élne”, válaszoltam, de erre már nem mondott semmit. Csücsörített jelentősegteljesen, megdörgölte a homlokát, majd megveregette a vállamat és otthagzott.

A csomag valóban az asztalomon várt. Akkora volt, hogy egy emberi fej bőven befért volna. Nehéz volt, és mikor kibontottam a dobozt egy kártyát találtam benne, amin az állt: *A mindenség legjobb helyén jár-tam. A világvégén.* Az üzenet alatt szürkés, homokszínű közúzalék. Mérhetetlen düh fogott el. Ez biztos Jancsi újabb tréfája. Valahol, ezek szerint a világvégén lógatja a lábát, ücsörög és unatkozik. A köddé válása is csak erről szól, kitalálja, és megrendezi önmaga eltűnését. Képes volna rá, mert arra is képes volt két évvel ezelőtt, hogy napokig visszatartsa a széket mindössze azért, hogy depressziós tünetekre hivatkozva két hét kényszerszabadságra küldesse magát, hogy aztán kutatásokat végezhesen egy elhagyott észak-amerikai indián temetőben, mely lehetőségéről, már akkor is, Max Eggström barátja informálta. Jancsi isten akar lenni, a semmiből akar valóságot fabrikálni. Újra belepillantottam a dobozba, a közúzalékra, a homokszínű törmelékre. Felkaptam a dobozt, a földhöz vágtam, majd végig rugdostam a folyóson egészen a Peter Falus irodájáig, aki erre behívott, majd rögtön két hét kényszerszabadságra küldött, azzal az utasítással, hogy lehetőleg nézzek sitcomokat, olvassak sportújságot és napi négy adag gyümölcsöt fogyasszak el. Arra kért, medítálgak, amennyit csak lehet, és felejtsem el Johnt.

Többet ezután gondolni sem mertem rá, hogy ez az újabb eltűnés esetleg egy hatalmas trükk része volna. Megfeledkeztem róla, ahogy mindenki más megfeledkezett a jamalfélszigeti fekete lyukról. Leadtam a munkát, Alex és Sybille megírták a jelentést, és ennyi volt. A bulvár által bekebelezett témát már nem sikerült kimosdatnunk. Aztán egészen addig nem is került elő az ügy, nem emésztett, és úgy véltem, bár sokkal inkább: reméltem, hogy többé nem találkozom vele, míg egyik este otthon a híradóban láttam, hogy újabb anyagok kerültek elő a kráterekkel kapcsolatban. Úgy éreztem magam, mint aki hosszú pihenés után, már elfelejtve, milyen is az, hogy miféle dinamikák lépnek olyankor működésbe, újból hozzájut kedvenc pszichoaktív szeréhez. Saját másságom döbbenetesen erős tapasztalatában merültem alá.

„Az északi-szibériai Jamal-félszigeten”, hangzott a riporter beszámolója, „melynek neve ironikus módon Világvége-félszigetet jelent, újabb, a hónapokkal ezelőttihez hasonló kráterek bukkantak fel.” Felálltam, megtöröltem a homlokomat, a bélműködésem a legmagasabb fokozatba kapcsol. Szerettem volna feltenni az önnön létemre irányuló kérdés leg súlyosabbikát, mely egyben az egyetemes igazság kérdése is. Felhívtam Peter Falust, aki alig két csörgés után, mint aki már a készüléken tartotta a kezét, fel is vette a telefont. „Hogyan maradhatott ez ki nekünk”, kérdeztem tőle, „miért nem tudtunk róla”, hebegtem izgatottan, ám ő rezignált nyugalommal válaszolt. „Kihagytak bennünket, vagy elmulasztottunk odafigyelni rá, nem tudom”, mondta. És itt félbeszakítottam a mondanivalóját. „Figyeli a híradót”, kérdeztem, „igen”, válaszolta, és akkor mindketten elhallgattunk, mert a hírekben egy férfiről számoltak be, aki áttörve a helyi erők által emelt kordonon, fejest ugrott az egyik ilyen lukba, és nem is akármelyikbe, hanem a legelsőbe. És ami rémisztő, „látja ezt”, kérdezi Falus, „ami legmegdöbbentőbb”, számol be közben a helyi tudósító, hogy a férfi nem került elő a lényegében zárt gödörből. Senki nem látta leérkezni az alig harminc méter mély talajra, „egyszerűen nyoma veszett”, mondta be a TV. „Látom”, válaszoltam a telefonba, ám ekkor csengettek, én pedig zavaromban azonnal az ajtóhoz siettem, a telefont pedig félretettem.

„Amit sokan nem tudtak, ám a kortárs elméleti fizika alapvetőként tart számon, hogy a fekete lyukak igazából végtelen tömegű testek, nem pedig lukak”, jutott eszembe a mondat egy pár nappal korábban olvasott cikkből, amíg a nappali közepétől a bejárati ajtó-

ig a gödörbe fejest ugró férfi következetességéről elmélkedtem. Már sehol sem tartottam, ameddig eljutottam, az is szétesett, sutba dobhattam bármilyen addigi ötletem. Ha ez volt Jancsi gyakorlatias célja, hogy jellemével elbizonytalanítsa a környezetében élő embereket, nyitottá téve így őket bármire, akkor elérte a hatását.

Szédültem, közben papírt írtam alá, hideg, darabos kézzel, a két fickó pedig egy hetvenszer hetvenes, feliratozatlan kartondobozt emelt át a küszöböm felett, majd letették a bejárati ajtó mögé. Becsuktam az ajtót. „Annyira színészes”, mondtam, amint a tévére pillantva láttam, ahogy újra meg újra levetítik az ugrást. „Világvége-félsziget”, mondtam hangosan, „ez valami vicc kell hogy legyen”. A világnak nincsen, nem lehet vége, hacsak nem azon a ponton, ahol a végét sejtik, önmagába ér, akár egy jó elmélet.

Úgy álltam ott, mint egy szellem, éreztem, hogy elhalványodom. Rosszul lettem, itt a deperszonalizáció, gondoltam: a másodperc törtrésze alatt döbbszem rá arra, hogy vagyok. Őszintén reméltem, hogy elájulok, vagy elalszom, eltűnök és vége szakad mindennek. Automatikusan behoztam a konyhából egy kést, amit aztán gondolkodás nélkül belevágtam a doboz tetejébe. A metszést követően fémes, idegen szag terjedt szét a nappaliban. Felismertem.

„Nem akarok újabb köveket, nem akarok törmeléket”, mondtam hangosan, elkeseredve, majd lerogytam a kanapé háta mögé. Nekidőltem a támlának. Megbűvölve bámultam a hetvenszer-hetvenes dobozt. Varázslatot éreztem, eredetiséget, eseményyszerűséget, mint ha egy történet elszenvetője volnék.

A bejárati ajtó melletti kisasztalon a bekapcsolt mobilkészülékben Peter Falus kiabált. Szavai elmosódtak, felerősödtek, majd átlényegültek, egy messzebbre, mélyebbre érkező elemi beszédet hallottam, egy kérdést, amint Jancsi megszólít: „Na, milyen érzés benne lenni?” ■ ■ ■

■ **Makai Máté:** 1986-ban született Veszprémben, jelenleg Szentendrén él. Kritikusként több lapban publikált, irodalom- és kultúraelmélettel is foglalkozik. Első prózakötete várhatóan idén jelenik meg.

mirázs

a pulpitusról elhajolva
nézi
mégsem érzékeli
az előtte láthatót

szülőanyja a belsőudvar
egyetlen fája mellé
temette el a köldökszinórt
hogy fiát a szülőföldhöz kösse

idő- és napátjárta bőrén
megül a szél
az üres
kilométernyi térben

a nyers levegőben
vétlen
ködfelhők borulnak
toronyházmagányára

a barlangi csendben
kérészélete
vakon foszlik semmivé

ha kéznél lenne
homokot szórna az ezernyi hangon
megszólaló szél szemébe

addig marad életben
amíg nevet

vándorbot

súlyos hajók terhétől
süpped be a tenger felszíne
látszik köröttük
Jézus lábnyoma

esőverte sirályok követik lépéseit
csipegetik a szemetet
és a talpa
felzavarta apró halakat

idővel a leghatalmasabb
hajó is eltűnik

utolsó esélyed
az eltévedt halász gyermekeinek
vízben felejtett hálója
Jézus derekán

Gyukics Gábor (Budapest, 1958): költő, műfordító. Legutóbbi kötete: *A Hermit Has no Plural*, Singing Bone Press, Columbia, SC, USA 2015.

Rámzuhant

Fuldoklás. Mellkasfájdalom.
A bal felkarom leszakad.
Folyik a víz az arcomon
a rámzuhant mennybolt alatt.

Az agyam tompa. Szédülök.
Látásom elhomályosul.
Színes foltok szemem előtt.
Pulzál az innen és a túl.

Fázom. Bennem van a hideg.
Állandósul a tompa zaj.
Izomrostonként reszketek.
Mozgásra képtelen a bal,

nem akaratlagos a jobb.
Afázia. Semmi se volt.

Leanderfa

Az árnyékmacska a tengerparton
kóborol. Meg-megszagol valamit.
Az éjszakai dagály hagyatéka:
ágak, hínár, bomló tengeri lények
szöveteinek maradványai.
Megáll. A tenger távolába szimatol.
Pupillája kitágul, figyel.
Megrázza a fejét, nekiiramodik,
felpattan a kőfalra, át az úton,
véreres sziklák, sovány föld, köves,
kiszáradt kertek közt ugrik, szalad,
nyúlt testtel kap a levegőbe,
a fényben néptelen sikátorokon át;
az oszlopok körül kanyarul egyet-egyet,
aztán a téren a leanderfa alatt,
a félárnyékban lekuporodik,
fejét a mancsaira hajtva.
A láthatatlan nap a zeniten jár.
Forró por, kabócák és kakukkfűszag,
észrevétlen reszket a levegő.
Ő csukott szemmel néz magába.
Hallgatja kinn-benn azt az ólom-csendet.
Lélegzik. (Valaki zokog.)
A fára csap. Riadtan keveregnek
szirmok, levelek, csillagok.

Varázsének

a nagy sziget öblében
szemközt a kis szigettel
a homok rózsaszínű
a mészkődarabokból
szárazon rakott kertfal
tetején fügekaktusz
áll őrt a messzeségbe
a kertben a gyümölcsfák
lábánál a kakukkfű
halványlilát virágozik
méheknek dönögése
a gránátalma fák
virág a füge érik
a vörösokker földön
néhol átüt a sziklák
csontozata gyökér-ín
ezeréves olajfa
babércserje-ligetben
följebb a pínéakon
monstrum kabócazúgás
a márványos verandán
a napsütés s az árnyék
lassacskán mozgolódik
a macska félig alszik
a szőlőtőnek dülve
a lusta délutánban
a szív is félig ébren
átölelsz átölellek
az ajkad fügeédes
és gránátalma színű
a mellkasodon arcom
a ciklikus öröklét
egy pillanatnyi fénye
bőröd aranyán játszik
hullámok tánca minden
a nagy sziget ölében
reggel jáde a tenger
napközben krizokolla
estére borszínű lesz

Helyzetjelentés

nagyon szeretsz
nagyon szeretlek
egyedül itt az őszi éjszakában
mindig veled vagyok
mindig velem vagy
a tücskök ideje ez az idő
bennem és benned
lassú végtelen
a test hőforrás vak mélységei
egymásban lebeg öröklét idő
a múltó és a véghetetlen
a tenger és hullámai
egyedül itt az őszi éjszakában
tücskök
veled vagyok
nagyon szeretlek

Imre Flóra (Budapest, 1961): költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Még tart a könnyűség* (válogatott és új versek, Parnasszus, 2014).

Otthon töltött időnk jelentős része

Száraz és porhanyós hegygerincek között, egy pasztellszínű városkában él Horváth Emőke. Nem, nem erdélyi. Viszont panellakást bérelünk, és azon vitatkozunk reggeli közben, hogy a szomszéd ház tetejéből kiálló antennaállványon csücsülő madár lehet-e jégmadár, vagy nem.

– Olyan kis tömzsi, és hosszú, hegyes a csőre, szerintem jégmadár – issza ki a kávéját Emőke.

– Nem lehet jégmadár, mert az a hideget szereti. Meg ha van is itt a tavaknál valahol, minek jönne be a városba? – legyintek egy lekváros kenyérrel.

A madárnak csak a szürke kontúrjai látszanak, a színéből semmi. Nem tollázkodik, nem tornáztatja a szárnyait, nem nyitogatja a csőrét, csak ül nyugodtan, és figyel. A szél néha megrezegteti az antennarudat – vele együtt a madár is lendül néhány centimétert az egyik és a másik oldalra. Megreggelizünk, Emő eltakarodik munkába, és mivel nekem szabadnapom van, elmegyek bevásárolni. Tulajdonképpen minden nap szabadnapom van, úgyhogy tulajdonképpen minden nap elmegyek bevásárolni. A kínálat ugyanakkor reménytelen: a paradicsom sosem piros, a saláta mindig jég. Színvonalasak viszont a sajtok, van néhány elviselhető keleti mártás, akad finom csoki és kávé, a kenyérért viszont csak egy helyen vagyok hajlandó pénzt adni. A délutánt a számítógép előtt töltöm, állásajánlatok ügyében telefonálgatok. Este hat felé csapódik az ajtó, Emőke érkezik.

– Mi van, Emő, hazazavartak?

– Marha éhes vagyok, van még hal?

– Van.

Beülök hozzá a konyhába beszélgetni, elmondja, mi volt a ruhaboltban, ahol persze semmi nem volt ma sem. Nem is értjük, minek ide egy ilyen ruhabolt, egy apró ruhabutik, amikor mindenki a szomszéd utca elején levő háromemeletes áruházban vásárol, fillérékért. Olyan olcsó, hogy felpróbálni sem érdemes. Hazaviszed, ami kell, aztán ha nem ül a méret, jó lesz a macska alá, vagy majd belehízol. Olcsó a textil, mint a levegő, és bizony jó ruhák vannak. Mi meg tényleg nem férünk el, úgyhogy bevezettünk egy szabályt: ha valami újat veszünk, egy régit kidobunk. Nemhogy többé-kevésbé, de semennyire sem működik, bár még csak egy hónapja kezdtük. Nem tűnik soknak, de ha azt vesszük, hogy két hónapja vagyunk itt, akkor a városban tartózkodásunknak a fele. A városról, ha már itt tartunk,

ugyanazt gondoljuk, mint a butikról. Nem értjük, kinek juthatott eszébe, hogy kisvárost építsen, éppen ide, miközben néhány kilométerre innen van egy nagy. A semminek nem-hogy a közepén, hanem a legszélén, ahonnan már lezuhanni sem lehet, mert nincs hová.

– Jól látom, hogy megint ott a jégmadár? – kérdezi egy hűtőajtó-csapódás után Emő.

Elhúzzom a függönyt az én felelem, és tényleg ismét ül valami az antennán, ráadásul tényleg hasonlít a reggeli madárhoz.

– Szerintem ez ugyanaz, megint visszarepült ide.

– Vagy el sem repült azóta. Hol a hal? Eszek belőle én is kicsit.

– Megettem tegnap, nem vettél?

– Nem.

– Hülye.

Igen, a halak is jók a környéken, ami talán nem olyan nagy eredmény, hiszen ez még-is csak egy partvidék. Mindamellet nem vagyunk nagy halfogyasztók. Emőke ugyan hente többször eszi, én inkább csak megveszem, és közben látom, hogy viszonylag gazdag a kínálat, ez pedig megnyugtat. Ha én is sok halat ennék, ettől biztosan elégedett lennék. És ha bármikor úgy döntök, hogy sok halat fogok enni, elégedetten vághatok neki a do-lognak, mert itt tényleg, de tényleg sok a hal. Depresszió elleni vérsztartalékom a halevés kilátásba helyezése. Ha már nagyon elegendem lesz mindenből, úgy döntök, jöhetnek a halak, velük a boldogság. Aki halakkal tölti életét, nem panaszkodik. Minket meg elkap egyszer a depresszió, ha tényleg nem lesz semmi munka. Szervi elváltozásaim vannak már a sok telefonbeszélgetéstől, amelyek során ugyanazokat a szavakat ismételtetjük. A hirdetések olvasgatásától, amelyekben szintén ugyanazok a mondatok szerepelnek. Küldjek életraj-zot, mindenhol ezt mondják. Mit tudtok meg belőle, faszt? – kérdezem, miután erőlte-tett vidámsággal elbúcsúzik, és lerakom a telefont. A lányoknak sem könnyebb, de őket legalább felveszik takarítani. Mert ha egy lány nem ért semmihez, takarítani talán csak képes, ha már eljött ideig, gondolhatja a unatkozó humánerőforrás-szakember az íróasz-tal mögött. Vagy legalább meg lehet baszni, ha úgy alakul. Mert takarítani mindenhol kell. Ahogy baszni is.

Fél négykor izzadva ébrednek, bőrömre tapad a paplan. Kime-gyek a konyhába inni, elhúzzom a függönyt, szemben hány ablak világít, tud-e aludni a la-kosság. Minden ablak sötét, kivéve persze a szakadt fehér rolós a narancssárga ház jobb ol-dalán. Az aszfalt és a házak betonja visszasugározza a hőt, még szürkületben is látni lehet, ahogyan rezegnek a levegőmolekulák, egyenletesen közeledve tulajdon forráspontjukhoz. Teljesen véletlenül veszem észre, hogy az antennarúdon megint ül egy madár. A lámpák fénye olyan magasra már csak a fényszennyezés kötélhágcsóin kapaszkodik fel, de a tár-gyak kontúrjai így is kivehetők. Ott ül egy majdnem ugyan olyan tömzsi, hosszú csőrű madár, ugyanabba az irányba fordulva. Itt lakik ez, vagy mi? Reggel újságolom Emőnek a fejleményeket. Azzal válaszol, hogy ne hívjam Emőnek, mert most épp nem tetszik neki.

– De hisz ha az Erikákat becézhetik Erinek, az Ildikókat Ildinek, a Mónikákat Móni-nak, az Emőke miért nem lehet Emő?

– Azért, mert olyan, mint ha azt mondanád, hogy emlő. Arról pedig mindenkinek az emlősök jutnak eszébe.

– Hiszen az ember is emlős.

– Hiszen akkor se hívjál Emőnek, légy szíves.

– Na, oké, de a madárról mi a véleményed? Nézzél ki, ott van most is.

– Tényleg. És ugyanúgy ül megint. Biztosan figyel valamit.

Bevásárlás után vettem egy távcsövet, egy kis madárle-ső 8×21-est. Elhúzzom a függönyt, kihajolok az ablakon. Sárgás-kékes tollazata jól látszik. Tényleg egy jégmadár. Hasa, mint a hulló avar, háta, mint a csillogó víztükör. A szeme nyit-va, a csőre szinte kulcsra zárva, mint egy kiszolgált fekete szabóolló, mered a tájba. Test-tartása hosszantartóan szilárd. Odamumifikálódott. Vagy alussza a maga kis amerikai ál-

mát. Vagy beépített számítógépes kamera van a fejébe szerelve. Azzal figyelik a környéket a hatóságok. Hiszen ahhoz elég lenne egy apró műanyag dobozkát akasztani a csőre, senki nem kérdezné, mi lehet az. A jégmadár viszont feltűnő, főleg itt, ahol nincsenek jégmadarak. És nem a sivatag miatt, hanem mert a jégmadár az egész amerikai kontinensről hiányzik. Azóta minden nap nézzük, és állandóan ott van. Ilyen nem létezhet, hogy egy madár ennyit üljön mozdulatlanul. Nem műmadárról van szó, mert a távcsővel jól látszik, ahogy a tollait néha borzolja a szél. Talán kitömött.

Emőkével sokszor csak úgy ülünk és nézzük, les-sük, figyeljük, mert ki tudja, talán épp a következő pillanatban rúgja el magát a rúdtól, hogy veszélyes zuhanással kihúzzon a víz tükörlapja alól egy boldog halivadékot. Veszélyes zuhanással, mégis olyan lazán, mint ahogy a vietnami árus rántja ki egy csuklómozdulattal a pult alól a nejlonzacskót, amibe a megvásárolt filléres alsóneműt hazavisszük. Függőleges pontossággal, amilyenlél kihúzzuk az evőeszközt a menzán a többi közül. Nézzük a madarat ebédnél, figyeljük vacsora közben. Éjszakai pisilés-vízivás alkalmával, és a reggeli pakolásnál. Már nem tudok benyúlni a hűtőbe anélkül, hogy oda ne fordítsam a fejem. Ott van, még mindig ott van, nyugtázom a garatomban egy hümmögéssel. Bámuljuk strandpapucsban, bámuljuk kockás ingben, alsónadrágban és fürdőköpenyben, alvotrikóban és meztelenül. Kék farmerben és fehér blúzban is bámuljuk, állva, támaszkodva és kihúzott háttal ülve, hogy ne ferdüljön a gerinc. Talán elkapjuk a pillanatot, amikor gondol egyet és nekiindul. Vagy csak ásításra nyitja fekete, ollószzerű csőrét. Vagy megzavarodva rárabol egy munkáskezek cipelte tükörlapra, amiben felülről nézve az ég kékje tükröződik. Tudja, hogy nincs benne boldog halivadék, mégis megkockáztat egy merítést, a két munkás pedig inkább oldalra vetődik, mert mindenki hallott már a tükörré raboló jégmadarakról. A lap ilyenkor porszilánkokra törik, a jégmadár pedig a talajba csapódás előtt elkezd verdesni a szárnyaival, hogy a lefelé szálló tükörporban lassan felemelkedjen. Hasa, mint a hulló avar, háta, mint a csillogó víztükör. A két rakodómunkás kiértékeli az eseményt, majd miután hazamentek, megfürödtek, megborotválkoztak, a másnapra összehívott sajtótájékoztatón bejelentik, hogy megalapítják a Tükörporban Repülő Jégmadár Követőinek Egyházát. De minket Emőkével nem ez érdekel, mi csak a madarat nézzük. Szorongunk, hogy elmulasztjuk a nagy pillanatot. Ha észrevétlenül elillanna, talán elpazarolt időnek éreznénk a bámulással töltött órákat. Olyan ez, mint amikor a lottónyemény az egekbe szökik, és már azok sem bírják ki, hogy ne adjanak fel szelvényt, akiket soha nem érdekelt a szerencsejáték.

Valaki egy szeles áprilisi napon kimászott a közeli ablakból, és felerősített az antennacsőre egy kitömött jégmadarat. Odakötözte dróttal a lábát, hogy ne mozdítsa el a szél. Ami hülyeség, mert egy dróttal odakötözött madár nem maradhatna sokáig a rúdon, legfeljebb lógva, ugyanis már nem lehet rákényszeríteni, hogy kapaszkodjon a lábaival, így ha a drót meg is tartja, akkor is ledől. Egyetlenegy esetben lehetne kivitelezni ezt a mutatványt, ha a madarat a vízszintes antennacsőre erősített, nagyjából tíz centiméteres, függőleges vaspálcára szúrnánk. Akkor ott maradna, ugyanakkor tartásából nyilvánvalóan veszítene. Megfigyelés közben pedig felfigyelnénk arra, hogy a madár tartásában van valami természetellenes. Mint aki karót nyelt, úgy nézne ki az a madár, még hozzá pontosan azért, mert felszúrták egy vaspálcára, hogy el ne mozduljon.

Egy hétig nem történt semmi, úgyhogy beláttuk: legjobb lesz, ha elkezdünk félni. Mert az mégsem lehet normális, hogy napokig ül egy csövön egy madár, és nem megy sehova. Oda kell menni, és le kell szedni, jelentem ki reggel Emőnek. Becsöngetek valamelyik lakóhoz, megbeszélem vele, hogy zavar a madár, engedjen fel a tetőre. Testközelből talán meg tudjuk oldani a helyzetet. Vagy rájövünk valamire. Vagy elrepül. Vagy leverem egy bottal, mint a diót. Nem fog kijönni senki, mondja Emőke. Nem fognak szóba állni veled, és nem fognak felengedni a tetőre. Nem fognak felengedni a tetőre. Nem fognak, mert nem fognak. Én azért becsöngettem a sárga házba, elsőként Russellékhez,

akik nem vették a kaputelefont. A Hill családhoz is becsöngettem, meg Southwickékhez is, legalább annyit mondjanak, hogy hagyjam békén a madarukat meg az antennájukat, mert ők nagyon jól tudják, miért néz ki ez az egész most úgy, ahogy kinéz. De mivel magánterület van, meg demokrácia, meg Bill of Rights, meg Bill Clinton, meg Thomas Jefferson, meg Massey Ferguson, ezért tartsam tiszteletben a döntésüket, és keressék valami mást, amin aggodalmaskodhatnak a barátnőmmel. De ők sem hajoltak ki az ablakon. Volt még vagy öt név a csengősoron, Kelly és Green azok közül, amelyeket el tudtam olvasni. Hozzájuk inkább nem csöngettem be. Úgy egészében rosszul kezdtem érezni magam. Nem jó, hogy én most itt vagyok, ez jutott eszembe. Emő persze előre megmondta. Nem hittem neki, idejöttem feleslegesen. Időt pazaroltam, makacs önfejűséget tanúsítottam, ugyanakkor fáradságot nem kímélve megpróbáltam lerángatni a vizes lepedőt a titokról.

Muszáj beszélmem valakivel erről a madárról, talán leszólítok egy járókelőt. A helyiek biztosan többet tudnak erről az egészről. El is kezdtem keresni a megfelelő utcarészt, ahonnan a kiszemelt illetőnek a jelenséget megmutathatom. De nem találtam meg, mert az utcáról egyáltalán nem látszik az antenna. Valamilyik háztömb mindig eltakarja. Nem tudom megmutatni nekik. A lakásba mégsem fogok senkit hívni, mert azt fogja hinni, hogy ki akarom metélni a belső szerveit. Inkább csak ülök, várom, hogy Emő becsapja az ajtót, és elmondja, mi volt a boltban. Hátam a szék karjának támasztva, lábaim a radiátoron, kortyolom a tejeskávét, szívom a cigit. Szemen a távcső, a kis tömzsi, narancssárga-kék színű madár pedig továbbra is ül az antenapálcán behúzott nyakkal, ollószerű csőrrel mered a tájba, a tollát pedig időnként megborzolja a szél. Hasa mint a hulló avar, feje és háta csillogó víztükrök. Nem vagyok képes rászánni magam, hogy az állásajánlatokkal foglalkozzam. Igazából már beszélni sem szeretnék erről senkivel. Hatkor megjön Emő, mellém húzza a széket, lába a radiátorra, ketten nézzük a madarat, hisz ketten minden könnyebb. A madár szeme nyitva, tisztán látszik a távcsőben, amikor a fáradtan visszanéző nap sugarai még egyszer megvilágítják. Próbálom kiolvasni a tekintetéből, mire gondolhat. Talán arra, hogy „...megint kevés a hal, nincs értelme röpködni a tenger fölött.” Vagy azt, hogy „... mindenki szopja be, tövig.”

Otthon töltött időnk jelentős része továbbra is a madár megfigyelésével telik. ■ ■ ■

■ ■ ■
Veres István (1984): Kéménden született, jelenleg Pozsonyban él. Könyvei a Kalligramnál: *Galvánelemek és akkumlátorok* (2011), *Dandaranda – Szerelem, biztonság, kutyák* (2013).

A TÖRZS NYELVJÁRÁSA

Hálasan köszönöm levelét, melyben azt javasolta, hogy járuljak hozzá egy írással az Ön tiszteletére készülő tanulmánygyűjteményhez. Nem volt kétségem afelől, hogy az Ön műveinek fordításával szolgálatot tettem mindkettőnk kultúrájának, de hízelgő számomra az a gondolat, miszerint a fordításról alkotott általános nézeteim is érdeklődésre tarthatnak számot. Boldoggá tenne, ha az Ön által olyannyira kiérdemelt hommage-hoz ily módon hozzájárulhatnék, s nem pusztán a kiváltság miatt, hogy egy ilyen nagy jelentőségű vállalkozás tevékeny részese lehetek, hanem azért is, mert a rám bízott téma alapvető fontosságú. Minél tovább élek – minél tovább írok –, annál erősebb lesz bennem a meggyőződés, hogy a fordítás minden írás paradigmája, mintája. Másképp fogalmazva: a fordítás mutatja meg legnyilvánvalóbban az átalakítás iránti vágyat, ami ott rejtőzik minden olyan tettben, melynek köze van a legkivételesebb emberi adottsághoz, a beszédhez. Nyilvánvalóan nem azt akarom ezzel mondani, hogy a fordítás – legalábbis nem abban a formájában, ahogyan én gyakorlom – felülmúlná az írás más formáit. Éppen ellenkezőleg: a szerénysége teszi oly hasznossá. De, noha lényegileg óriási különbség van közte és az igazi írás (mint az öné) között, ez a különbség csak fokozati. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy amennyiben az igazi írás az egyfajta fordítás, akkor a szöveg, amelyből dolgozik, végtelenül kemény kihívás: nem kevesebb, mint maga a világegyetem.

A körülmények szerencsés összejátszása folytán – csak nálunk gyöngébb intellektusok neveznék ezt véletlennek – amikor Ön a levelét írta nekem, én éppen azon dolgoztam, hogy radikálisan kiterjesszem fordítói tudásomat, egy amennyire alkalmas, annyira váratlanul felbukkant módon.

Tíz napra tértem vissza a Fitchwinder Egyetemre, hogy folytassam a baktriai polémiával kapcsolatos kutatásaimat. Öreg barátunk, Maxine Moon kisasszony még mindig a helyi könyvtárban dolgozik; ő hívta fel a figyelmemet arra a meglepő szövegre, amely ott tartózkodásom hátralévő részében teljesen lefoglalt. A szöveg nem baktriai nyelven volt, nem Baktriáról szólt: valójában teljesen ki is verte a fejemből a baktriaiakat. Hanem, bármi meglepő, pagolak nyelven íródott, egy kis, Új-Guinea északi részén élő törzs nyelvén; és egy bizonyos Ernest Botheryby írta át (áldás reá!) egy ausztrál kulturális antropológiai folyóiratban megjelent cikk számára. A címe – amit talán Dr. Botheryby adott – *Kalo*

Gap Pagolak volt, ami annyit tesz: „Pagolak varázslatos átalakítása”. Moon kisasszony, helyesen, úgy vélte, „ez esetleg érdekelhet” engem. A szöveg, mint mondta, beszámoló volt arról, milyen módszerrel fordítják le a pagolak nyelven beszélő törzs tagjai a nyelvüket a szomszédaik nyelvjárásaira. Ami különösen figyelemreméltó volt ebben a módszerben, az az, hogy miközben olyan fordítást hozott létre, melyet az idegen hallgatók meg tudtak érteni és elfogadtak, el is titkolta előlük minden kijelentés eredeti értelmét.

Megértheti, hogy nekem ennyi is elég volt ahhoz, hogy többet is meg akarjak tudni a dologról. Sikeresen fordítani úgy, hogy az ember nem tárja föl a jelentést – mi lehetne ennél nagyobb paradoxon? Mi lehetne ennél megfelelőbb? (Van-e bármi, ami paradoxabb a fordítás aktusánál?) Ráakadtam a furmányos Moon kisasszony horgára. Még jobban felajzotta az izgalmamat azzal a megjegyzéssel, hogy a pagolakot általában egyszerű nyelvnek tartják, olyan nyelvtani szerkezetekkel, melyeket én is hamarosan megtanulhatok, és segédkezet nyújtott két pagolak szótár – az egyik angol, a másik holland volt – beszerzésével is.

Moon kisasszonynak igaza volt: a nyelv, mint látni fogják, elég könnyen elsajátítható, és én hosszú órákat töltöttem vele. Olyan jól haladtam, hogy joggal reménykedhettem benne, hogy a hét végére képes leszek a Kalo Gap Pagolak angol fordítását elkészíteni. (Mondanom sem kell, hogy Ön élvezhette volna e vállalkozás gyümölcsét elsőként.) De minden nyelv több, mint a szabályrendszere, és a pagolak legbensőbb lényegében volt valami, aminek a legelnagyoltabb fordítása is meghaladta a képességeimet.

(A szótárakról kiderült, hogy hasznavehetetlenek. Kereskedők számára készítették őket, és csak önkényes, kereskedelmi hasznuk volt. Persze a probléma egyébként sem a szövegben található szavakból fakadt.)

Amikor valamelyest megismertem a szöveget, ami a törzs *abaniká*jának, vagyis „fő-szófőnökének” egyik élőszóban elhangzott beszéde volt, feltettem magamnak a kérdést, hogy vajon Dr. Botherby miért nem adott saját maga fordítást a szövegből cikke részeként. Nagyon alaposan végezte el a munka többi részét: kommentárja tömve volt hasznos információkkal; láthatóan nagy gondot fordított rá, hogy pontosan írja át a beszélő szavait. Vajon neki is nehézségei akadtak a szöveg angolra fordításával? Minél jobban megértettem a Kalo Gap Pagolakot, annál nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy Dr. Botherbynek, akár csak nekem, nem volt más választása, mint érintetlenül hagyni az *abanika* beszédét. De hát, végső soron, meglepő-e az, hogy egy nyelv ellenáll a fordítás közönséges eljárásainak, amikor képes a legkülönlegesebbekre? Mi lehetne annál csodálatosabb, mint egy módszer, mely lehetővé teszi, hogy a szavakat kívülállóknak „megértsék”, anélkül, hogy e szavak lényegét elárulná? Igaz, az *abanika* azt állította, hogy ez a módszer csak az ő hatalmában van; de lassan rájöttem, milyen abszurd dolog, hogy ki akarja sajátítani ezt a tudást. Hiszen nem csak az *abanika*hoz hasonlóknak volt hatalma fölötte, hanem a törzs legutolsó tagjának is. A módszer nem függött egyéni döntéstől; alapvető része volt magának a nyelvnek. Egy pagolak-beszélő sem tudott megszabadulni tőle. Senki sem tudta kikerülni, aki megpróbált behatolni a pagolak rejtelseibe.

Pár nap alatt képes lettem tökéletesen megérteni, mit mondott az *abanika*, és tökéletesen képtelen arra, hogy más szavakkal megismételjem, akár angolul, akár franciául, vagy akár középbaktriaul. Az *abanika* szövege *maga volt* a nyelv átalakításának az a folyamata, *amelyről*, reményeim szerint, *szólt*. Nem beszámoló volt az eljárásról, hanem maga az eljárás. És hogyan lehetne lefordítani egy eljárást? Nemcsak a szavakat kell visszaadnod, hanem a szóközöket is – olyan, mint pillanatfelvételt készíteni a verdeső szárnyak alatti láthatatlan levegőről. Lehetetlenség. Nem lehet egyebet tenni, mint leírni, javasolni, rögzíteni a benyomásokat és hatásokat. Ezt tette meg Dr. Botherby antropológus kollégái számára. És ez a legtöbb, amit én nyújthatok Önnek.

Az *abanika* szavai az elejétől a végéig arról szólnak, hogyan kell összerakni a *kalo gap*-ot, átírányítani a nyelvet idegen fülek felé olyan módon, hogy az eredmény világos is legyen és el is törölje a fordítás megszokott létokát: a lényegi tartalom közlését. Ön és én tudhatjuk, hogy az ilyesfajta kommunikáció a legjobb esetben is hipotetikus, sőt, talán lehetetlen; hogy a fordítás éppen arra lehet jó, hogy elűzze azt az illúziót, hogy lényegi tartalom egyáltalán létezik – de mi vezette ezt az elszigetelt új-guineai törzset egy ilyen felfedezéshez? Miért számít ez?

A kérdésem szónoki: az *abanika* csak hogyanokról beszél, miértokról nem. Hadd ismer-
tessem meg néhány szakkifejezésével. Az *abanika* által végrehajtott hermetikus átalakítás-
hoz a *nalaman* szó kapcsolódik. Pontosabban a *nalaman* az átalakítás végeredménye, míg
az eredmény elérésének eszköze a *namele*. Ahogy látja, vagy inkább hallja, ahhoz, hogy
„namele” „nalamanná” váljon, a fonémák átrendezésére van szükség. Itt van az „átváltoz-
tatás varázslatának” első példája, az egyik legegyszerűbb formájában. Az ezeket a változ-
tatásokat jelölő szavak (*kalo gap*) néha a *namele*-re, néha a *nalaman*-ra vonatkoznak, attól
függően, hogy vajon az eszközökre vagy a célra utalnak.

Na, már most, ha a *kalo gap* akarva-akaratlanul megtestesül a pagolakul beszélés ak-
tusában, akkor az embernek ezt meg kell tanulnia tudatosítani magában. A fiatal fiúkat
erre a tudatosságra tanítják a férfivá válás beavatási folyamata, azaz a *nuselek* során. Dr.
Botherby, aki átesett a beavatási szertartáson (*nanmana*), s így hiteles feljegyzést tudott róla
készíteni, azt mondja, a fájdalom és a nélkülözés teszi a beavatásra várókat különösen be-
fogadóvá, így tudják hamar elsajátítani a *namele*-t. A tanítás magva (*afanu*) a *sitokap utu*
sisi. Ez a mondat olyan érzetet kelt, hozzátetve, mint „visszahelyezni a szavakat a (sa-
ját) tojásukba”: ami illik is ide, mert miután az ifjak kiemelkednek az *afanu*-ból a *sitokap*
utu sisi-n keresztül a *nuselek*-be és a vele együtt járó privilégiumokba, a *ton wusi*-ba és az
aban metse-be, azt állítják, kiemelkednek a fiúkorból (vagy inkább fiú-létből), mintha ten-
geri madarak kelnének ki egy tyúktojásból (*utopani inul ekasese nuselek ne sami sisinam*) –
ó, édes Istenem, hisz ez nem is azt jelenti –, de azt vajon ki tudja-e találni, hogy a *tokkele*
(nem „szavak”, *azok* a szavak) hogyan térnek vissza a *sisi*-jükbe, hogy aztán váratlan, felis-
merhetetlen formákban merüljenek fel újra?

A *sitokap utu sisi*-nek – és ez nem lesz meglepetés sem az ókori misztériumok, sem a ka-
bala, sem a modern nyelvtudomány ismerői számára –, tehát a *sitokap utu sisi*-nek *sutu*-
ra van szüksége (ezt nem hívhatja halálnak – esetleg haldoklásnak, a haldoklás folyama-
tának...), *narakaviri*-re (mint a tűz, mint az égés – tűz-mint-égés) és *kot*-ra (ez nem csak
s-rt jelent, hanem a trópusokon az ürülékből nyüzsgöve előrajzó életet, vagy az ilyen ha-
tást okozó szavakat. A crux a *narakaviri*. Az *abanika* ezt fülsüketítő egyértelműséggel je-
lenti ki, amikor újra és újra azt kiáltja: *nuselek ka namele nanmana nalaman nanasiluvo*
narakaviri. Természetesen ekkor egyben egy mágikus szójátékot is gyárt: mágikus annyí-
ban, hogy bájoalásszerűen ismétli a *na* kezdő szótagot, és játékos is, mert azonosítja a fia-
tal férfi beavatását (*nanmana*) a nyelv éppen zajló átalakításával (*namele*). *Narakaviri ne*
se eleman megint csak a tűzként-égő elsődleges szerepét jelöli, de ez persze nem jelenti azt,
hogy megfélemedznének a *sutu*-ról és a *kot*-ról. (Példák: *umanisi suta kalsaviri nekkolim*,
illetve *tutu kot, kot kotavan*). De a *narakaviri* pillanata mindennél több: számunkra, Ön
és én, az író és a fordító számára is mindennél többet. *Nusu tese alukan*, mondhatná er-
re Ön (de ők ezt nem mondanák, *nalamanul* legalábbis, mert az *alukan* idegen szó, a je-
lentése „arany”).

No már most, kedves kollégám és társam, kérem, figyelje meg alaposan ezt a két rövid
pagolak nyelvű szövegrészletet. Mindkettő a *narakaviri*-re, a *namele* e kritikus pontjára vo-
natkozik. Az első beindítja az oda felvezető utat (*pakanu*), a második pedig az onnan le-
vezető utat (*plot*). Ön képes behatolni ebbe a két részletbe. Amit javasolok, az nem éssze-
rű és nem is ésszerűtlen. Hatoljon csak bele ebbe a két részletbe. Nincs szüksége több tu-
dásra. A tudása megfelel a feladat nehézségének. Ez egy *feladat*: mint minden megfelelő-
en megoldott feladat, ez is megvilágosodáshoz vezet. Haladjon (ahogy én is tettem) az el-
ső részlettől az utolsóig, váljék testi metamorfózisává annak, amit ez a mozgás inspirál, és
akkor sikeresen végrehajtotta a nagy zuhanást az Ön *afanu*-jába. Akkor majd együtt sé-
tálhatunk a *nuselek* fényében.

Ami ehhez az Ön részéről szükséges, az a figyelem. Teljes odafigyelésre van szükség. Sőt,
többre: úgy ki kell terjesztenie a figyelmét, hogy a teljes kitárulkozás viselkedésformájává
legyen, mintha kész lenne akár a halálra is, egy még ismeretlen, de hatalmas, már és még
ismeretlen cél tudatában. Ne gondolkodjék: ne foglalkozzon semmivel: legyen!

Először is, *pakanu*:

„*Amak esodupelu mukesa dap alemok use dup ulemaka.*” (Ismételje meg háromszor!)

Majd végül, *plot*:

„Amak esudupelu moke sadapalemuk use dup olemaka.” (Ezt úgyszintén!)

Baráti figyelmeztetések: ne törődjön az *amak*-kal, ami konvencionális nyitó *lan*; a *dup*-pal megint ne, ami csak arra hívja fel a figyelmet, hogy egy kifejezés majdnem *nalaman*. *Mukesa dap alemok* magában foglalja, poliszémikus kontextusban, a „mint egy korsót, dugaszold be a nőt” (é. a nő száját) közmondást, míg a *moke sadapalemuk* sok minden egyéb mellett egy népdalra is utal, amelyben „a féktelen [férj] visszavonul-a-vaginából”. (A nők-ről úgy vélekednek, hogy természetesen hozzák létre a *namele*-t, a nyelvvel együtt; de nyilván, talán mondanom sem kell, ők sem rendelkeznek hatalommal fölötte, nem birtokolják a *nalaman*-t.) Ehhez hasonlóan, ahol az *use ulemeka* magában foglalja a „felégetni a régi mezőket” jelentést, az *use olemaka* annyit tesz, hogy „új halat égetni (é. főzni)”.

Mélyedjen bele a szövegrészletekbe még egyszer. Látja, milyen gyönyörű ez az egész? Milyen fényes *narakaviri* színezi be a hajnali eget? Fénylőbb, mint bármelyik *ulemaka*! És most milyen ragyogó és világos kell hogy legyen az, hogy a *namele* soha sincs elmagyarázva, vagy a *nalaman* megértve! Hallgasson ide: *awa nuselek kot tak nalaman namele Pagolak*! Megígérem, ellopom magának azt a könyvet, pontosan ugyanabból a könyvtárból, bassza meg Moon kisasszony, ha már nem engedi, hogy lefénymásoljam. Csak Magáért teszem – mit meg nem tennék Magáért? És még mielőtt megosztaná a szavak összességét, Ön is – hisz ön is *abanika*, *abanika esolunava* – részesülhet az én *tunagámból* (öröm-amiképp-örömmé-válik), a legteljesebb *nasavuloniputitupinoluvasanomból*, ahogy a születés-szóbefoglalás működik, amikor az *alemok* előhossa *tupinohit*, ami egy napon majd elér a *nuselek*hez. Egy ilyen huszonegy karátos *alukan* a mi saját *namelénk* és *nalamanunk* számára – szavak a szavakba, szétszórt cserepek feltámadása a gáttalan felfrissülés teljességében! És megígérem, azonnal visszatérek az Ön Festschriftje számára készülő alkotásomhoz, amint ezt a levelet postára adtam. Addig is, *nasavuloniputitupinoluvasan*! És engedje meg, hogy kihasználva e különleges alkalmat, hadd tegyek hozzá még néhány utolsó szót, mely elmém és szívem teljességéből szól, csodálattal, odaadással, szeretettel: Amak kalo gap eleman nama la n'kat tokkele sunawa setan amnan umanisi sutu pakotisovulisanan unafat up lenumo kona kafe avanu lo se akina ba nasavuloniputitupinoluvasan (!!) *abanika esolunava efaka nok omunel put afanu nanasiluvo sitokap utu sisi namu nanmana tes awa nuselek kot tak nalaman namele Pagolak kama* – ■ ■ ■

Seláf Levente fordítása

Harry Mathews (1930, New York City) amerikai író, költő, esszéista, műfordító, az Oulipo tagja. Az amerikai irodalmi és művészeti élet egyik meghatározó alakja. Angolul és franciául ír, Georges Perec több művét fordította le angolra. A Mathews-féle algoritmus létrehozója.

Seláf Levente (1974) irodalomtörténész, műfordító. Budapesten él.

„Csak ez egy munkámmal

Arany János és a *Toldi szerelme*¹

igazán tartoztam.”

A *Toldi estéje* befejezése után Aranynak hamarosán (sőt, szinte rögtön) szembe kellett néznie egy olyan igénnyel, amely nem elégedett meg a Toldi köré épített epikus költészet addigi, két részből álló feldolgozásával. Ezt a legplasztikusabb Petőfi egyik levele képviselte, amelyben a következő reflexiók olvashatók Arany korábbi, terveiről szóló fejtegetésére: „Mi a mennydörgő mennykő jutott eszedbe, azt mondanod, hogy Toldi estéje utósó munkád? öcsém, a te fejedben még igen sok van, és ha magad szép szerével mind azt ki nem bocsátod, majd kiverem én, ne félj, akár bunkós bottal akár kalapáccsal, a mit választasz. Nekem pedig affélét többé ne írsz, mert mind azon leveleidet, melyekben illyesmik lesznek, fölbontatlanul küldöm vissza. Legelőször is kapj bele ismét Toldiba; ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen. Annak meg kell lennie, ha háromszor halsz is bele. Olvaszd egy nagyserű egészszé. Hogy a história nem szolgál adatokkal, ez nem baj, sőt még jó, mert szabadabban költethsz. Hurczold keresztül a magán és nyilvános élet minden viszonyain. Ha így bevégezd Toldit, Homer és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velök.”²

Ezeknek a soroknak igen komoly jelentőséget lehet tulajdonítani. Hiszen, amikor Arany a *Toldi szerelméhez* utósózt írt, éppen ebből az – ekkor még publikálatlan, az ő hagyatékában őrzött³ – levélből idézett, ugyan nem szó szerint, de jól azonosítható tar-

talmi pontossággal, s kifejezetten és kiemelten utalva is Petőfire: „Barátaim azonban – első mindjárt Petőfi, ki a Toldi Estéjét már ismerte kéziratban – váltig unszoltak, hogy »ha a fejét és lábát megcsináltam, írjam meg a derekát is«”⁴ Persze, emellett számon lehet tartani egyéb nógatásokat is,⁵ ám minden bizonnyal Petőfi idézett szavai jelenthették az igazi, feladatkijelölő ösztönzést. Különös, hogy 1853-ban Tompa szinte szó szerint Petőfi korábbi levelének a szavaival biztatja Aranyt – ez azt sejteti, hogy a levél bizonyos részei már korán kiléphettek a magánlevél státuszából, s szélesebb körben ismertté váltak: „Gyorsan megjelent Toldi 2-ik kiadása; ha olly csínosan mint gyorsan, és a mint Toldi érdemli: úgy »jól vagyon a dolog«. Hanem az nem jól vagyon hogy Toldi *derekával* még most is csak úgy sehogy se bíztatsz; Ha már a feje és lába készen van, török-szakad meg kell lenni a derekának is.”⁶ Arany mindenesetre a Gyulainak szóló életrajzi levelében többek biztatását emlegeti, azaz mintegy kollektív igényt jelenít meg: „E művet [ti. a Toldi estéjét – Sz. M.] Pesten, egy írói bizalmas körben, hol a jeles ítéző, a veterán Szemere Pál is jelen volt, még 1848-ban, felolvastván, szóba jött, milly czélszerű lenne a hős *férfi korából* is dolgozva egy epost, az egészet trilogiává alakítani.”⁷ Azt, amire aztán a *Toldi szerelme* végén Arany külön is utalt, mégis inkább Petőfi szavaival azonosíthatjuk: „Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.”⁸ Annál is inkább, mert Petőfi levelében több olyan mozzanat is felfedezhető, amelyre Arany

láthatólag reflektált (vagy a művével, vagy az előszóval), s amelyek valódi dilemmákat jelenthettek az alkotói folyamat során.

Az egyik ilyen utalás éppen arra vonatkozott, hogy Arany a *Toldi estéjével* egy olyan lehetőséget teremtett meg, amely a Toldi Miklóst a középpontba állító szövegek révén egy nagy, epikus egységet hozhat létre. Vagyis Petőfi nem érzékelte (vagy nem akarta érzékelni) a *Toldi estéje* ellenpont jellegét, s határozottan egy másik típusú felépítés mellett érvelt: a trilógiává bővítést szorgalmazta. Ami viszont értelemszerűen magába foglalta azt, hogy az elkészülő új résznek úgy kell összekötnie a szemléletileg, poétikailag igencsak eltérő két részt, hogy így egy „nagyszerű egész” jöjjön létre. Minden bizonnyal éppen ez lett aztán Arany egyik legnagyobb dilemmája, különösen, hogy ő ezt úgy akarta megoldani, hogy nem dolgozza át a már megjelent két részt, hanem csupán beilleszt közéjük egy harmadikat. S aztán ennek az új résznek kell önmagában megteremtenie a vágyott (és Petőfitől sugallt) egységes olvasás lehetőségét is.⁹

A másik nehézséget Petőfi szinte elbagatellizálja: ez a fölhasználható mondai, epikus hagyományok szegénységére vonatkozik. Petőfi ezt inkább a művészi invenció nagy ösztönzőjének tekinti – ám Arany számára ez is megszenvedett dilemmákat jelent majd. Leveleiben is többször utal rá, s belekerül a *Toldi szerelme* utószavába is. Arany számára ugyanis fontos előfeltétel lenne a közösségi hagyomány megléte és ismerete, s ezért nem is csupán a feladat előli húzódozás leplezésére szolgálnak az ezt a helyzetet megvilágító panaszok. Ezért is tanulságos a Petőfinek írott válasz, amely kifejezetten az ott fölvetett megoldási lehetőségekre reflektál: „A mi mármost Toldi uram derekát illeti: tanácsodat köszönettel veszem, s meg próbálok eszmélni felette. Annyi világos hogy onnan nem olly könnyű beszélymesét venni. Tudniillik, én nem tulajdon értelemben vett *epost*, hanem ugynevezett költői beszélyt irok, mellynek cselekvénnyel, szerintem, drámai. Drámai a föllépés, drámai, sőt ha sokat nem mondok, tragikus a lelépés; ezekből lehetett (drámai menettű) beszélyt ütni össze: de mit vegyek az élet közepéről, hogy drámai legyen? Költsek, azt mondod. Majd meglátom. Meglátom, tudok-e repülni az Illosvai Péter diák szárnyai nélkül. Ha lehet, teszem, de ha nem lehet, elhagyom, mert nálam *főleg* a compositióban van a poesis, ha t.i. van; és ha a compositiót már előre gyöngének sejtem, sohasem vesztegetem rá a mindennapi költészet tarka szalagbokrait.”¹⁰ Aranynak a kompozícióval kapcsolatos nehézségei itt látványosan összefonódnak a műfaj kérdésével is: a költő úgy érzékeli, a kezénél lévő mondai anyag nem elegendő arra, hogy abból egy eposz kirajzolódhasson, s ilyenformán az elbeszélő költemény más lehetőségeit kell megcélloznia a Toldi köré épülő művel. A műfaj kérdése nem

lényegtelen kérdés, hiszen Arany felfogásában éppen ez az egyik legfontosabb alakítója a mű poétikai karakterének: ez határozza meg, mi kerülhet bele a történetbe, s mi az, ami nem illik bele. A *Toldi szerelme* jellegét pedig jelentősen alakítja, hogy Arany a verses regény műfaji eszményéhez közelítette művét – ennek jelentőségére a későbbiekben még visszatérek. Sokat mondó, hogy Arany saját céljait a drámaiság megvalósításával írja körül: alighanem legfőbb kompozíciós nehézségei éppen abból fakadtak, hogyan tud egy önmagában is drámai magot kialakítani Toldi férfikorának eseményeiből, ráadásul olyat, amely illik mind az ifjúkori, mind az öregkori állapotról már készen álló történetvariánsaihoz.

Ha innen próbáljuk megérteni a *Toldi szerelme* alakulástörténetét, akkor még beszédesebb lehet a két korábbi, fennmaradt s önmagában is publikált verzió léte. Így ugyanis már nem egyszerűen arról van szó, hogy Arany a fantáziáját nem érzi elegendőnek egy költői elbeszélés kitöltéséhez (hiszen más esetben, például a *Bolond Istók* megírásakor, egyáltalán nem fékeztek ilyen megfontolások). Persze lehet idézni a levelezésből olyan vallomásokat, amelyek erről a nehézségről vallanak. Gyulai Pálnak például így írt: „Hol az anyag? A gazdag mondanakör? a mythologia? Csináljunk! Köszönöm szépen. Ezt csinálni nem lehet, az csinálódik. Nem tudom, benn van-e az aesthetica szótárában e terminus: »eposzi hitel« de én annyira érzem ennek hatalmát, hogy történeti, vagy mondai alap nélkül nem vagyok képes alakítani; talán nincs inventióm, phantasiám: elég az hozzá, hogy nekem, ha építeni akarok, téglá kell és mész. Ezért pihen olly hosszasan Toldi II; Illosvai magamra hagyott, s én egyik légvárat a másik fölé rakom, de egyikkel sem vagyok megelégedve, mert nem bigyeszthetek motót a szakaszok fölibe, mint pap a textust, mintha mondanám: »higgyetek, ne nekem, hanem az *írásnak*; mert meg van írva anno ez s ez, hogy »bika rugaszkodik etc.«”¹¹ A költői invenciónak a történeti forrásokat áthidaló szerepéről Arany inkább a kételyeit fogalmazta meg, ahogyan ez egy, Toldy Ferencnek írott levelében szerepel: „Mínthogy én a Toldi mondanak azon részéből, mi Ilosvaiban meg nincs, igen keveset ismerek, kénytelen valék jobbadán a pusztá képzeletből meritni, s ezt Lajos korabeli történeti háttérre fektetni. De hasonlíthatatlanul többet érne, ha magából a mondanakörből vehetném az anyagot: annál fogva bizalmas tisztelettel fölkérem a Tekintetes urat, sziveskedjék részemre mind az 1746-ki kiadású Ilosvaiban hiányzó verseket (ha ugyan ezekben volna valami a dologra tartozó) mind pedig az *egész Toldi mondat*, teljes kiterjedésében, leiratni, hogy tervemet, ha még lehetséges, ahhoz idomíthassam.”¹² Csakhogy ezek a részletek olyan, persze nem lényegtelen nehézségekről beszélnek, amelyek a műfajelméleti megfon-

tolások és különösen a drámaiság megjelenítése szempontjából szinte mellékesek.

Arany háromszor futott neki a feladatnak: a két korábbi, befejezetlen változat még a *Daliás idők* címet viselte. Fönnmaradásuk és létük nagyon érdekes következtetéseket tesz lehetővé a költő alkotómódszeréről s azokról a kompozíciós nehézségekről, amelyekkel szembe kellett néznie. Hiszen e töredékek tanúsága szerint Aranynak igazán komoly nehézséget a mű elkezdése és a cselekvényt megalapozó lélektani motiváció kialakítása jelentette: a *Daliás idők* mindkét kidolgozása ugyanis a tervezett mű elejétől indul, s tart egy bizonyos pontig, amelyen Arany nem tudott túljutni – de ezen belül mindkét szöveg teljesnek és kidolgozottnak hat. Mi volt hát az a bizonyos pont, ahol a költő ismételt megakadt, s ami miatt újra kellett kezdenie a legelejétől a munkát?

Úgy tűnik, Arany annak lélektani motivációjával és kompozíciós megoldásával viaskodott, hogy Toldi Miklós szerelme miért nem tud kiteljesedni, amikor egyébként minden amellet szól, hogy a kapcsolatot kölcsönös vonzalomra épül, és boldog szerelmet ígér. Voltaképpen ez az elem ugyanis a magva annak a drámaiságnak, amely a férfi Toldi megrajzolásában a legfőbb kihívás. Ezért aztán végképp nem arról van szó, hogy Aranyt a *Toldi* azon versszaka fékezte volna, amely hősenek magányosságáról szolt – még ha a *Toldi szerelme* előszavában erre is utal.¹³ Hiszen ezt természetesen könnyen át lehetett volna írni akár utólag is, különösen úgy, hogy voltaképpen csak két szó kicseréléséről lett volna szó, ha komolyan vesszük Arany előszavának idézetét, ahol a *Toldi* ominózus előszavából csak két szót kurzivált – csakhogy ettől, persze, még nem oldódott volna meg a mű legfőbb kompozíciós nehézsége. Az tudniillik, hogy miért nem sikerül a harmonikus élet annak, aki egész életét a hírnév megszerzésének és a hősi élet megélésének szentelte.

A *Toldi szerelme* – annak immár végső verziója – úgy oldotta meg a mű nyitójelenetének poétikai dilemmáját, hogy itt Arany szorosan felidézte Vörösmarty *Szép Ilonka* című költeményének szerkezetét és világfelfogását, s ezen az intertextuális kapcsolaton keresztül tudta végre érzékeltetni a tragikumnak a mindent átható jelenlétét.¹⁴ Arany ugyanis miközben – híven a Toldi-téma történeti indexéhez – I. (Nagy) Lajos köré építette a nyitójelenetet, megőrizte Vörösmarty művéből az uralkodó áruhás bolyongását éppúgy, mint a házigazda Rozgonyi-család belső rokoni viszonyait is. Hiszen éppúgy apáról és lányáról van itt szó, mint Vörösmartynál. Ez a párhuzamosság azonban olyasmit készítene elő, amire a *Toldi szerelme* kompozíciója szempontjából nincs szükség: hiszen itt nem a „kedves ismeretlen” és a fiatal lány kölcsönös vonzalmának felélése irányába kell vezetnie, hanem Rozgonyi Piroskának a – szövegben szereplőként addig még

csak fel sem bukkanó – Toldi Miklós iránti szerelméhez. Arany a fabula mesteri alakításával képes elérni, hogy Piroska fokozatosan erősödő érzelmi érdeklődését átvigye a Csuta Györgyként bemutatkozó királyról az egyelőre csak névként létező Toldira, s ugyanakkor a királyt is megóvja az érzelmi csapodárság vádjától (mint ahogy, nem mellékesen, Piroskát is a kacérság lehetőségétől), ezért innen eltűnik a Lajos és a lány közötti csók mozzanata. Igaz, ez aligha független attól a megoldástól, hogy Lajos – váratlan meglepetésképpen – egy kispecséttel hitelesített magánoklevélben fiúsítja az öröklés szempontjából Piroskát, s ezáltal jogilag mintegy meg is szünteti a lány női mivoltát. Hiszen, amikor hajnalban elhagyja a vendéglátó házat, Piroska már jogilag nem lány, hanem fiú – legalábbis az ő számára, aki ekkor már újra királyi identitáshoz talál vissza.

A *Daliás idők* első kidolgozásában már alapjaiban készen van ez a szerkezet. Ám itt a lánya kezéért vívott lovagi tornát még Rozgonyi saját ötletéből hirdeti meg, s Piroskának semmi előzetes képe nincsen Toldiról – akkor látja meg, amikor a férfi harcba száll érte és legyőzi a cseh Holubárt, aki pedig Piroska kezét már elnyerte. Ezután pedig Toldi és Piroska eljegyzése is megtörténik, s a házasságot az késlelteti, hogy a férfi háborúba vonul Itáliába, hogy ezzel feledtesse az őt száműző királynál azt a vétket, hogy Holubárt nem lovagi párviadalban győzte le és ölte meg. Itt Toldi nem követ el tragikus mulasztást Piroska ellen, ketjük szerelmét – noha Toldi elemi, fékezhetetlen indulata kétségtelenül szerepet játszik ebben – a nápolyi hadjárat eseményei látszanak megszakítani. Mivel ennek a változatnak nincs meg a vége, persze, ezt csak hipotetikusán lehet megállapítani – de az bizonyos,

hogy az elkészült részben semmi más erő nem látszik akadályozni Miklós és Piroska szerelmét, amely már a gyűrűs eljegyzésig és Toldi anyjának Rozgonyiéknál tett látogatásáig is eljut.

Ez a megoldás láthatólag nem elégítette ki Aranyt. A második változatban az első ének nem változott, tehát az expozíció – az álruhás király vándorlásával – ugyanaz maradt, mint volt. Van azonban jelentős új elem a későbbiekben: itt az ünnepi lovagi tornán – amely éppúgy az apa, az öreg Rozgonyi ötlete, mint a korábbi kidolgozásban – Toldi fölajánlja Tar Lőrincnek, hogy az ő páncéljában fog vívni. Ez azonban csupán átlátható, tréfás gesztus marad. Toldi az utolsó küzdelemben, amikor meglátja Piroskát, elfeledkezik magáról, és öntudatlanul leleplezi magát (ennek a módja az lesz, amit majd a *Toldi szerelmében* látnunk teljesen kiépülve, csak más kicsengéssel, hogy míg korábban a balkezes Tar Lőrinc páncéljában bal kézzel vív, ekkor öntudatlanul a jobb kezét kezdi el használni). Ilyenformán a helycsere mindenki számára világos lesz, s a király Piroska gyűrűjét és kezét Toldinak ítéli – azaz itt sem áll semmi a boldogságuk útjába, amelyet az első látásra létrejövő, kölcsönös szerelem alapoz meg. Kettejük boldogságát itt is Endre megölésének híre és a kezdődő nápolyi hadjárat zavarja meg. Tar Lőrinc pedig megkapja Toldi unokahúgának a kezét – tehát az ő sorsa sem lesz boldogtalanság.

Ezt a változatot sem tudta Arany folytatni, s így jutott el a *Toldi szerelmé* végső változatához, amely számos ponton folytatta a korábbi kidolgozások egyes ötleteit, ám egészében új motivációt épített ki.

Láthatólag tehát a változtatások során Arany ragaszkodott ahhoz a sematikához, amely az álruhában az országot járó király képzetéhez kapcsolódik – s amelyben az e funkcióban gyakoribb Mátyás király variálódhat más uralkodókkal, mint Aranytól is, ahol Lajos veszi

át ezt a szerepet.¹⁵ Viszont a *Toldi szerelmében* ennek a motivikus és szerkezeti beépítése vált a korábbiakhoz képest sokkal erőteljesebbé. A *Szép Ilonka* szituációjának a felismerhetősége ilyen módon a végső változatban lényeges előreutaló funkciót kap: előkészíti a címben már jelzett szerelemnek – Toldi Miklós szerelmének – egyetlenségét és holtig tartó mivoltát éppúgy, mint beteljesületlenségét: a Vörösmartyn keresztül felidézett mítoszi struktúra, az Ámor – Psyché mítosz¹⁶ az elbeszélő költemény fabuláris szintjének lényeges elemeként mutatja föl a keresés (quest) folyamatát, annak kudarcos, célra irányultsága ellenére is célját vesztő jellegét. S hozzájárul a *Toldi estéje* egyik lényeges motívumának a kiteljesedéséhez: hiszen így egyértelművé válik, hogy Piroska szerelmi tragédiájának végső oka éppen a király volt, aki maga is csak úgy tud emancipálódni anyja zsarnoki tekintélye alól, ha elfogadja helyettesítő áldozatul a boszniai király lányának, Örsikének a szerelmét, akinek vonzalmát a lány helyett Piroska levele nyilatkoztatja ki.¹⁷

A *Toldi szerelmében* az átöltözéseknek és az álöltözeteknek szerepe kulcsszerepet játszik: az identitás kérdését állítja a középpontba. Ennek a felbukkanása itt persze nem előzmények nélküli, csak most sokkal erősebben érvényesül, mint korábban – noha bizonyos elemek vannak itt továbbfejlesztve, hiszen Toldi konfliktusa az első részben azzal indul, hogy másnak (parasztinak) látszik, s nem annak (úrnak), ami valójában lenne. Csakhogy a *Toldi szerelmében* végső soron egy ilyen játék – a király közemberként való megjelenése – egy több emberre kiható, nagy tragédia elindítójává válik, s onnan már nem lehetséges a világrend harmóniájának a helyreállítása sem, ami pedig a *Toldiban* – egy próbatételes kalandorozat végén – még sikerülhetett. Hiszen ennek lesz az egyik következménye Toldi kezdetben tréfásnak és súlytalanak ható játéka, hogy a Piroska kezéért folytatott hadijátékon Tar Lőrincnek s Tar Lőrinc páncéljában lép a küzdőtérre. Márpedig ez a mozzanat válik a megtévesztés ösbűnévé, s a leginkább azért, mert Toldi a bajvívás során Piroska szemében már lelepleződik: a jobbkezes Toldi megpróbál a balkezes Tar Lőrincet imitálva bal kézzel harcolni, de öntudatlanul is használja egy pillanatra a jobb kezét, s ezt Piroska rögtön észreveszi.

De midőn jobb kézzel bajnoka egy perczig
Odakap rúdjához: neki megösmerszik:
Bizonyos! bizonyos! – visszalöke fátylát –
Oh, a vak szerelem mindeneken átlát.¹⁸

A lelepleződésnek ez a lehetősége – mint láttuk – a *Daliás idők* második kidolgozásában már készen állt. Ám Arany figyelemre méltó módon építette tovább ezt az ötletét, amely rendkívül leleményesen oldotta meg a páncélba öltözés legfőbb dilemmáját, tudniil-

lik azt, hogy a lovagi páncél teljesen elfedi a személy azonosítható identitását. Emlékezhetünk, ez volt Toldi Miklós szerencséje is a *Toldiban*: mivel a páncélban nem lehetett felismerni, s a lovagság külső azonosító elemei (a címerpajzs és a sisakdísz) sem voltak ismerősek, illetve ezeket nem vette igénybe, úgy léphetett fel a viadalon, hogy rejtve maradt az a tény, ki is ő. S ami ezzel egyenértékű volt ez esetben: rejtve maradt az is, hogy nem is rendelkezik felhatalmazással a küzdelemre, nincs is lovagga ütte.

Erre a helyzetre a *Toldi szerelme* egy másik pontján is reflektált Arany. Hiszen az ifjabb Bence Toldi mellé kerülése magának Toldi Miklósnak a *Toldiban* ábrázolt vitézzé válását parodizálja: gondoljunk apjára, az öreg Bencére, amikor a „paraszttá” válni nem akaró, inkább elsőkö fiúról beszél, vagy éppen arra, hogy Anikó egy kiskéssel lovagga üti, és Tolditól levett páncélzatba öltözteti föl játszótársát.¹⁹ Ez a jelenetsor már a *Daliás idők* első kidolgozásában megjelent, s benne maradt a *Toldi szerelmében* is: a *Toldit* idéző, parodisztikus jellegét mutatja, hogy a *Toldi szerelmében* a hányt-vetett lovagi öltözetben megjelenő Bence jellemzése a „mutatófa”-hasonlattal van érzékeltetve,²⁰ egyértelműen rájátszva a *Toldi* híres nyitójelenetére, ahol a petrencével utat mutató Toldi hasonlatképpen a narrátori közlés révén az ugyanazon fogalomkörbe tartozó „tilalomfa” szóval jellemeztetik.²¹ Visszaütaló, önironikus alakzatként ez is a három, Toldival kapcsolatos mű belső koherenciáját erősítette meg, s arra hívja föl a figyelmet, hogy az ironia nem idegen a *Toldi szerelmének* a szemléletétől sem, azaz ez nem csupán a *Toldi estjében* ragadható meg.

Az átöltözések sorozata azonban nem ér itt véget. A király prágai hadicsínye ugyanis éppen a magyar harcosok átöltöztetésének cselére épül, s ebben kulcs szerepe van Toldinak, aki a király inasának van öltöztetve. Toldi unokahúga, Anikó férfiruhába öltözik, hogy nagybátyját követhesse titokban a nápolyi hadjáratba, s így ismerkedik meg a Kobzossal, aki saját kilétét, Zách-leszármazotti mivoltát elrejtve mutatja magát egyszerű énekesnek. Toldi maga is álruhát ölt, nemcsak mint katoná, hanem mint szerzetes is. S a példák akár még folytathatók is.

Az átöltözések révén elrejtett identitás mellett a mű másik fontos vonulata az egymásba fonódó sorsok révén megteremtett párhuzamosságok és behelyettesíthetőségek finom hálózata.²² Ennek az eljárásnak az eredete is a nagy gonddal és több változat után kialakított nyitójelenetekben rejtezik, s alapját a *Szép Ilonka*-parafrázis adja: az álruhában megérkező király a Rozgonyi-házban mintegy Toldi helyettesítőjeként viselkedik, nem magának akarja megszerezni Piroskát, hanem neki – s ezt folytatja szinte öntudatlanul Toldi is, amikor a lovagi tornán Tar Lőrincnek játssza át a lányt. Ettől kezdve Tar Lőrinc, aki egyébként Toldi

mellett olyasféle szatellit-szerepet tölt be, mint amilyet Toldi a király mellett, éppen Toldit helyettesíti. A király pedig a halálra készülő Piroska kezéből kapja meg Örzsikét, ahogyan ezt már érintettem. Toldi hazaérkeztekor unokahúga, Anikó úgy cicázik a nagybátyjával, mintha el akarná csábítani – ilyenformán majd Toldi helyére fog lépni az ő fegyvernökeként feltűnő Kobzos, aki nemcsak elveszi feleségül Anikót, hanem megkapja a Toldi nevet, s ezzel a gyermektelen és nőtlen Toldi helyére is lép. Lajost és a vele Itáliában találkozó Colát az is összeköti, hogy mindketten a testvérük megbosszulását kívánják elérni. S mivel a nápolyi hadjárat kiváltó oka Endre meggyilkolása, különösen fontos lesz a történetben az Anjouházhhoz kötődő vérbűn emléke, amelyet a király anyja, Erzsébet testesít meg, s amely a Zách-família gyökeres kiirtásának rémisztő történetében ölt testet. S amely a Zách-leszármazott Kobzos révén Toldi családjának a sorsába is beleszővődik. Endre halála ilyenformán Zách Felicián egykori átkának kései beteljesüléseként is olvasható – ennek a benyomásnak az elmélyítéséhez nagyban hozzájárul az a betétként funkcionáló ballada, amelyet Arany önálló versként is publikált (*Zách Klára*), noha ez a *Toldi szerelme* nem mindegyik versbetéte esetén volt szokása. Az ettől való megszabadulást pedig Lajos számára egyrészt a férfiként való emancipálódás szolgáltatja (Örzsike szerelme révén), másrészt a megbocsátás és megbékélés műveként a Kobzosnak való megkegyelmezés. S mindkét elem Toldi történetéhez köthető: az előző Piroska révén történhet meg, a másik pedig szintén Toldival függ össze, s a Kobzos társadalmi visszafogadása az Anikóval való házasság és ilyenformán a Toldi-családba való teljes beépülés révén történhet meg. Ezekben az állandóan átalakuló és újraépülő viszonylatokban lesz igazán funkcionális Arany műfajelméleti dilemmája is. Ehhez a bonyolult és állandó áttűnéseket tartalmazó cselekményhez ugyanis nem volt alkalmas az eposz műfaja. Aranynak újra kellett gondolnia a verses epika lehetőségeit – s a kivezető utat a verses regény lehetőségei kínálták föl.²³ Ami azt is jelentette, hogy Arany erősen megnövelte a narrátor szerepét a mű narrációjában, azaz mintegy belülről helyezte és a történet megformálásának, mi több, létrejöttének szubjektív részesévé tette. Ez jelentősen eltért a Toldi-trilógia két addigi részének narratológiai stratégiájától – mondhatni, amit a *Toldiban* az Előhang töltött be, az itt a mű egészének organikus részévé vált. Ennek emblematisztikus szöveg helye a Hatodik ének kezdete, amely a Piroska név említéséhez a narrátor személyes tragédiáját kapcsolja hozzá²⁴ – Arany saját fájdalma, lányának, Juliskának a halála és unokájának a neve válik itt a mű elemévé. Ennek a résznek azonban elsősorban nem az a funkciója, hogy mindezzel a vonatkozó rész keletkezési idejét meghatározzuk vagy éppen az életrehívó ihlet

rejtelseibe belelássunk, s ahhoz mintegy kézenfekvő és egyszerű kulcsot találunk: ezen a ponton a *Toldi szerelmének* – úgy is, mint a történelemtől szóló verses elbeszélésnek – a megszületés történeti indexétől el nem választható jellegére látunk rá. Vagyis a szöveg motiváltsága bizonyul ezáltal az addiginál sokkal bonyolultabbnak: a szöveget elmondó, megteremtő narrátor mintegy saját magában fedezi fel a kimondott szónak a hatalmát és mélyebb, determináló igazságát. Toldi élete és históriája éppen ezért nem egyszerűen csak múltidézésé válik, hanem olyan teremtmény erejű folyamattá, amelynek a jelenbe érő relevanciája van, vagy éppen fordítva, a látszólag múltbeli történet nem valamely lezárt eseményt képes felidézni, hanem aktív módon szólhat bele a mindenkori jelen eseményeibe. A másik idetartozó megoldás a Kilencedik énekben figyelhető meg, ahol földidéződik Karlsbad alapításának mondája, olyan módon, hogy ebbe a történetet létrehozó költő személyes sorsa szövődik bele, szétválaszthatatlannak mutatván a szöveg által megteremtett és az azon kívüli világot.

Ott, honnan a szarvas lezuhant a mélybe,
S hol a fürdő épült a forrás fölébe,
Ötszáz évvel utóbb – vagy igen, már többel,
Sokat ábrándozott egy beteg ősz ember;
Megáldotta vizét nagy jótéteményért,
Ha nem új életért, új élet-reményért,
S ha valaha célhoz bír jutni az ének:
Köszöni e forrás csuda hév vizének.²⁵

Ez a poétikai megoldás valószínűleg joggal köthető Arany Byron-élményéhez.²⁶ S ezek után lehet igazán sokatmondó a *Toldi szerelme* zárata is, amely éppen az ilyen típusú narráció lehetőségeit beteljesítve, a mű hőst és a mű létrehozóját közelíti egymáshoz, sőt, éppen összevegyíti. Hiszen, ahogy már említettem, a Toldi-család azért nem hal ki, mert egy szubsztitúció révén – amely egyébként jogi eljárásaként csak megismétli Lajos királynak a Rozgonyi Piroska érdekében tenni kívánt, de ott kudarcot vallott jócselekedetét – az Anikót feleségül vevő kobzos válik Toldivá.²⁷ S az ilyen módon folytatódó Toldi-családot vezeti el a narrátor egészen saját magáig, s olvasztja egybe a Toldi leszármazását és a saját eredettörténetét, amely az egész Toldi-trilógia megalkotásának is a legfőbb felhalmazottsága lehet. Hiszen így szubjektív hitelű költeménnyé válik az elbeszélő költemény egész, három darabból kiépülő koncepciója is – s persze ilyenformán a cselekvény erős sugallatú, predesztinációszerű meghatározottsága is olyan teleológiává lehet, amely egészen a mába (a mű létrehozásának jelenidejébe) vezet. Az utolsó előtti versszak nagyvonalú és látszólag kissé rejtélyes utalása, amely a középkori magyar történelem és a korajúrkori erdélyi események egybeölelésével

(a királyra, majd a fejedelemre tett célzással)²⁸ éppúgy az Arany-családban megtalált folytatásról árulkodik, mint a Nagyfalura és Szalontára vonatkozó sorokkal.

Ami úgy is történt: gyarapodott névvel
Háromszáz esztendőn át mindenik évvel,
Nem is hagyta Miklóst homályba borulni
A *Nagyfalusi és Szalontai Toldi*.

Szolgálta királyát, – majd a fejedelmet,
Kinek én ezt írák tört címere mellett,
Zárt sisakon s pajszon kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.²⁹

Azaz a mű végére szinte szétválaszthatatlanul egybevegyül a mű tárgya és alanya, s szubjektív átértelmezését kapjuk meg voltaképpen az egész Toldi-trilógiának. S innen nézvést külön jelentősége lesz az utolsó strófának. Érdemes ezt is idézni.

Egyéb dolgairól hű Toldi Miklósnak
Nem érzem magamat énekekkel adósnak,
Könyvbe sem olvastam, nem is tudakoztam;
Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.

DALIÁS IDŐKről mit még barna hajjal
Kezdtém s félbe' hagyék küzdve kórral, bajjal,
Most mikor agg lettem, hajam is fehérül:
Ímhol a bús ének TOLDI SZERELMÉül.³⁰

Ezekben a sorokban nemcsak a nagy tartozás lerovása jelenik meg, hanem ezzel együtt a befejezés tágabb értelme is: a narrátor ugyanis nem csupán saját munkájától búcsúzik, hanem általában mindentől, ami a költészethez köti. Ebben a gesztusban pedig újra felrémlik egy epikai hagyomány is: voltaképpen a vergiliusi költő-modell tér itt vissza Aranynál, az életen át folytatott, s így voltaképpen az élet munkájával létrehozott nagy mű képe révén. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen – noha a mű formailag már nem Vergilius hősepikájának szerkezeti megoldását követi, s nem szabályos eposz – számos vergiliusi reminiscenciáját őriz.³¹ Azzal pedig, hogy itt, a búcsúzás gesztusában a *Daliás idők* cím éppúgy megjelenik kezdetként, mint ahogy a *Toldi szerelme* végpontként, az elbeszélő költemény korábbi, egyébként publikált formában elérhető változatai is beleíródnak az életműbe. Azaz nem elhagyott variánsokként tételeződik, hanem az életmű szerves részeként – mintegy azon út fontos állomásaként, amely végülis elvezetett a befejezett alkotáshoz. Ilyenformán persze a bennünk megjelenített, a végső kidolgozáshoz képest csupán előkészületnek tűnő, már emlegetett változatok is inkább alternatív lehetőségeknek minősíthetők. Azok is, együtt a *Toldi szerelmével*, Toldi Miklós és a narrátor egymásba érő, egymást kölcsönösen értelmező sorsát rajzolják ki.

- 1 Részlet egy készülő monográfiából. A tanulmány az OTKA támogatásával (K 108.503) készült (témavezető: Korompay H. János).
- 2 Petőfi Arany Jánosnak, Pest, 1848. ápr. 18. = Arany János levelezése (1828–1851), s. a. r. Sáfrán Györgyi – Bisztray Gyula – Sándor István, Bp., Akadémiai, 1975 (Arany János Összes Művei XV. kötet) [a továbbiakban: AJÖM XV.], 198.
- 3 A levél Arany László hagyatékából került be az MTA Kézirattárába, tehát nyilván Arany hagyatékában őrizték. Először pedig csak 1888–1889-ben jelent meg, az Arany László gondozta levelezéskiadás első kötetében. Vö. AJÖM XV. 623.
- 4 A Toldi szerelméből származó idézetek forrása a következő kiadás: Arany János összes költeményei, II. kötet, s. a. r. és a jegyzeteket írta Szilágyi Márton, Bp., Osiris, 2003 (Osiris Klasszikusok) [a továbbiakban: Arany 2003.]. Itt: 254.
- 5 Ezekről (pl. Toldy Ferenc szavairól) lásd összefoglalólag Dobás Kata, „Oh, ha ecsetem most méltó lenne rátok”: Az aranykor képzete Arany János *Toldi szerelme* című művében, It, 91. évf. (2010), 3. szám, 375.
- 6 Tompa Mihály Aranyanak, Hanva, 1853. nov. 28. = Arany János levelezése (1852–1856), s. a. r. Sáfrán Györgyi – Bisztray Gyula – Sándor István, Bp., Akadémiai, 1982 (Arany János Összes Művei XVI. kötet) [a továbbiakban: AJÖM XVI.], 347. Kiemelés az eredetiben.
- 7 Arany Gyulai Pálnak, Nagykőrös, 1855. jún. 7. = AJÖM XVI. 563. Kiemelés az eredetiben.
- 8 Arany 2003. 582.
- 9 Szili József elemzése érvel a leginkább a Toldi-trilógia ilyen egységes felfogása mellett: Szili József, Arany János: Toldi (trilógia), Bp., Akkord, 1999 (Talentum műelemzések).
- 10 Arany Petőfi Sándornak, Szalonta, 1848. ápr. 22. = AJÖM XV. 200–201.
- 11 Arany Gyulai Pálnak, Nagykőrös, 1854. jan. 21. = AJÖM XVI. 382–383. Kiemelés az eredetiben. A levélrészlet értelmezésére lásd Dávidházi Péter, Hunyt mesterünk: Arany János kritikai öröksége, Bp., Argumentum, 1992, 165–183.
- 12 Arany Toldy Ferencnek, [Nagyszalonta, 1851. ápr. 3.] = AJÖM XV. 353. Kiemelés az eredetiben.
- 13 „De akadály volt saját Toldim már megjelent I. része, mely szerint: »Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek; / Nem is lőn asszonnyal *tartós* barátsága; / Azután sem lépett *soha* házasságra.«” Arany 2003. 254. A két kiemelt szót maga Arany kurziválta, de csak ebben az előszóban, mert eredeti helyükön, a *Toldi*-ban nincsenek kiemelve.
- 14 A *Szép Ilonka* tárgyátörténeti értelmezéséről lásd Sándor István, A „Szép Ilonka” tárgyátörténete, EphK, 1937, 221–241.; valamint újabban: Margócsy István, A király mulat: Fejedelmi csábítás a magyar romantikában, 2000 [Kétezer], 2004, szeptember, 56–72.
- 15 Ezt Baróti Dezső foglalta össze: Baróti Dezső, Szép Ilonka = Uő., Árnýkban és fény: Irodalmi tanulmányok, Bp., Gondolat, 1980, 283–284.
- 16 Erre lásd Szilágyi Márton, Szövegek párbeszéde a Vörösmarty-életműben = Uő., Határpontok, Bp., Ráció, 2007, 204–206.
- 17 Vö. Szörényi László, „Kinek én ezt írást *tört* címe mellett”? Lajos daliünnepe = Uő., „Álmaim is voltak, voltak...”: Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról, Bp., Akadémiai, 2004, 214.
- 18 Arany 2003. 277.
- 19 Vö. Arany 2003. 292–293.
- 20 „Megáll a keményen, mint egy mutatófa”, Arany 2003. 294.
- 21 „Azt hinné az ember: élő tilalomfa”, Arany 2003. 10.
- 22 Erre vonatkozásra felhívja a figyelmet számos példával: Szörényi László i. m. 210–211.
- 23 A kérdéssel szülő jelentős műfajmonográfia (Imre László, A magyar verses regény, Bp., Akadémiai, 1990 [Irodalomtörténeti Könyvtár 39.]) nem tartja számon a *Toldi szerelmét* verses regényként – egyébként nyilván joggal, bár ezeknek a kapcsolatoknak az érzékeltetése nyilván nem lett volna kárára a gondolatmenetnek.
- 24 Vö. Arany 2003. 366–368.
- 25 Arany 2003. 472.
- 26 Erre felhívja a figyelmet: Dobás Kata i. m. 388–389.
- 27 Erre lásd Szörényi László i. m. 214.
- 28 Szörényi László teljes joggal figyelmeztet arra: a sor értelme – a „tört címer”-re tett utalással – az, hogy a Rákóczi-ház, amelynek a Toldi a szolgálatában álltak, s akiknek egyik fejedelmi tagjától (II. Rákóczi Györgytől) az Arany-család elnyerte az (utóbb kétségbe vont) nemesítést, kihalt. Vö. Szörényi László i. m. 203.
- 29 Arany 2003. 581–582.
- 30 Arany 2003. 582.
- 31 Erről részletesebben Szörényi László i. m.

Berény Róbert

IGNOTUS-portréi

1 Berény Róbertnek, mai ismereteink szerint, három portréja van Ignó Ignó Hugóról: egy szénrajz (ezzel most nem foglalkozunk), egy tollrajz és egy festmény. A tollrajz lappang, de szerencsére annak idején (1912) közölte a Nyugat, s a rajz a mai technikával már nagyon jó minőségben reprodukálható. A festmény, amely szintén reprodukálva van (pl. Barki 2015: 34.), fizikai valójában is megmaradt s ma is hozzáférhető: jelenleg (2015) a Kiesbach Galéria tulajdona. A két utóbbi portré irodalomtörténeti jelentősége több körülményből fakad. Mindekelőtt: Berény és Ignó Ignó viszonya nem a festő és a megrendelő szokásos, formális viszonya volt, mögötte bensőséges (s ami abból adódik: a modellnek a szokványosnál sokkal mélyebb ismerete) húzódtott meg. A két portré születésekor már barátok és elvtársak, de úgy is mondhatnánk: szektatársak voltak, mindketten az épp csak bontakozni kezdő magyarországi pszichoanalitikus mozgalom legszűkebb, csupán néhány emberből álló belső köréhez tartoztak, belső barátságban magával Sigmund Freud magyar „helytartójával”, Ferenczi Sándorral. Ez, megtéve azzal, hogy mindketten alkotóművészek (festő, illetve költő) is voltak, akik a másik személyiségét a művész és a lélekelemző együttes, fokozott érzékenységgel fogták föl, az összetartozásnak egy olyan légkörével vette körül őket, amely egy lélekelemzésben is jártas művész számára egészen kedvező megismerési és alkotási helyzetet teremtett. Ha valaki csakugyan ismerhette Ignó Ignót, s ezt az ismeretét áttételesen, a vizualitás egyszerre elrejtő és kifejező „nyelvén” teljes öszinte-

séggel közölhette is, akkor az Berény volt. Az ő Ignó Ignó-portréi nyilvánvalóan nem csak impressziókat, de az elemző empátia eredményeit is rögzítették. A képeken tehát valami olyasmi is kimondva van Ignó Ignóról, amelyet a maga összetettségében csak nagyon kevés kortárs ismerhetett, s amely az irodalomtörténész számára is még sok újat ígér.

A kérdés, amelyre ez az írás választ keres, így nem is lehet más: milyennek látta (s láttatja velünk) Ignó Ignót Berény?

A válasz természetesen nem szűkíthető le a lélektani magyarázatra, ennél a probléma összetettebb, de nem is maradhat meg az életrajzi összefüggések zárt körében. S valamiképpen (kompetenciájának korlátait elismerve is) az irodalomtörténésznek a művészettörténet lehetséges szempontjait is akceptálnia kell. A válasznak csakis mint komplex válasznak lehet létjogosultsága. A konvenciókhoz való „okos” igazodásnak nem sok értelme és haszna lenne.

2 A tollrajz, a rajta olvasható keltezés szerint, 1912 novemberében keletkezett (valószínűleg – bár a művész a napot nem adja meg – egy ülésben). A festmény, a szakirodalom (Barki 2015: 34.) szerint, 1912-ben. (Jelzése, balra lent: „Ignó Ignóról Berény 1912 Bpest”.) A két portré tehát időben nagyjából egy periódus terméke, összetartoznak, nagyjából ugyanazt a személyiségképet rögzítik és mutatják be. Időrendben mégis melyik

a korábbi? A festmény keletkezésének közelebbi időpontja nem ismert, az évszám elvileg lehetővé teszi, hogy 1912 januárjától decemberéig bármelyik hónap termékeként határozzuk meg, noha a megfestés nyilvánvalóan nem vett igénybe egy egész évet. A relatív kronológia azonban elég nagy valószínűséggel meghatározható. A tollrajz bal felső sarkában jól olvasható Berény rájegyzése: „Fejtanulmány / a Nyugatnak. / Budapest 1912. XI. / Berény Róbert”. Ebben nemcsak a megadott időpont, de az önminősítés („fejtanulmány”) is érdekes. Az, hogy Ignotus nevét nem említi a rájegyzés, még lehet a szituáció eredménye: a rajzot nyilván a Nyugat főszerkesztője, azaz maga Ignotus kérte a művésztől, Ignotusnak pedig alighanem volt annyi stílusérzéke, hogy saját lapjában ne akarjon direkt önkultuszt, ne akarja a figyelem közvetlen önmagára irányulását. A rajz „fejtanulmányként” való megnevezése azonban árulkodó: a „tanulmány”, tudjuk, a művészi gyakorlat szerint megelőzi a kidolgozást, a rajz a nagy méretű (esetünkben: 69, 8x52 cm-es) festményt. Az olajportré tehát időben a rajz után (esetleg azzal párhuzamosan), de még valamikor 1912 novemberében keletkezett. (Hogy nem később, az bizonyos: a festmény ki volt állítva a Nyolcak III. tárlatán, 1912 novemberében és decemberében, *Arckép* címmel. Ez volt a 10. tétel.)

A minket érdeklő történeti és életrajzi szituáció tehát 1912-ben, közelebbről az év vége felé lelhető fel.

3 Ignotus életében 1912 fontos, sok mindent meghatározó, de nem könnyű év volt. Elromlóban volt s már vége felé tartott házassága Steinberger Jankával, gyerekei anyjával. A Nyugat, amelynek indulásától vezére volt, Hatvany Lajos kiválásával egyre inkább finanszírozási szempontból is jórészt az ő „okosságától” és gyakorlatiasságától függött (ami nem kis munkát jelentett számára). Ugyanakkor – bár költőként egyre ritkábban tudott megszólalni, mert erejét és idejét magába szippantották „kötelező” s mindenképpen teljesítendő feladatai – világról való felfogása elmélyült, orientációja mind jobban a Freud lélekelemzési elméletével való megismerkedés hatása alá került. Ezzel fölfogása antropológiai dimenziója, amely eleve végletesen ellentétes pólusokat fogott egybe, tudatosabb és világosabb szerkezetű lett. Végso soron tehát egy élet- és pályaforduló közelébe ért.

S érdekes mód mindez az átalakulás akár Berény Róberttel való kapcsolata történeteként is előadható.

Berény 1911-ben tért haza Franciaországból, ahol maga is az *up to date* modernizmus elkötelezettje lett, s itthon mindjárt berobbant a magyar művészeti életbe (Barki 2010, Barki 2015). A Nyolcak II. kiállításán,

1911 tavaszán már nagy kollekcióval szerepelt, s képei, valamint a botrányra és hadakozásra kész művészeti közélet (nem teljesen spontán) reakciói szinte egy csapásra ismert művészé tették. A Nyugat is fölfigyelt rá, maga Ignotus is *A Nyolcak esete* címmel már május 16-án cikkben reflektált a művészeti élet friss skandalumára. „A Nyolcak esetében az a legmulatságosabb”, írta, „hogy mulatnak rajtuk. Égszakadás, földindulás (ferde fák és dülöngélő emberek), a fejemen egy koppanás, szaladj te is, pajtás. Cigányságnak tekintik munkájukat, a rendetlenség s a szervezetlenség kihirdetésének még olyanok is sokan, kiknek számára ezek a képek nem némák s mondanak valamit.” (Ignotus 1911.) Hogy Ignotus reflektált a művészeti élet legújabb botrányára, az előélete ismeretében teljességgel természetes – ez is annak a „szabadságharcnak” volt a része, amelyre, az irodalmi hadakozások során oly sokszor hivatkozott, s amelyet csakugyan mindig is elsőrendű fontosságúnak tartott. De cikke nemcsak ennyi volt, nem állt meg az afirmatív gesztusnál. A Nyolcakat, s mindazt, amit törekvéseik jelentettek, integrálni akarta abba a kulturális légkörbe, amelyet, sikeres harcai révén, az irodalmi élet már megteremtett. Ez szépen kiderül abból, hogy – sokakat talán mehökkentve s tárgyilag nem is teljesen pontosan – a Nyolcakat a „szinte már meg is érkezett”, új akadémikusság” kontextusában értelmezte. A Nyolcak ilyen kontextualizálása akár megőrzés is lehetett volna, Ignotusnál azonban, mint jellemzéséből kiderül, ez az elfogadtatás (s megértetés) eszköze volt. „A kereső szem fölött, mely e képekből kinéz, már alakulóban van a szigorúan ívelt szemöldök. Egyensúly az adalékok között. Kompozíció s ezen belül titkos szimmetria. Formák – uralkodóan, mindent a maguk kifejeztetésének szolgálatába rogyasztó formák. Elgondolások, sőt elméletek, eltökélten valóra váltva. Tudás – úgyis mint szándék, úgyis mint ismeret, úgyis mint mind ezeknek testet adni tudás. Valahány ilyen francia és magyar kristályfestő és formakereső: dobogó léptekkel mennek az architektúra felé.” (Ignotus 1911.) Bizonyos, Ignotus, „szokása” szerint, itt is valami lényegeset vett észre (s hangosított ki), de az elsődleges az integráló gesztus. S ez nemcsak kikövetkeztethető – a Nyugatnak ugyanabban a számában (1911. 10. sz.) volt egy másik cikke is, *Az irodalmiság ellen* címmel (Ignotus 1911b.). Ebben, ő, az irodalmár, az irodalom túlhatalma ellen lép föl – a többi tudásterület autonómiája érdekében. „Meg kell adni”, írta, „hogy amily megváltó hatása volt nálunk a, gondolom, szerencsésen eldőlt irodalmi szabadságharcnak minden művészi szabadságra s a művészek jogainak, a közönség kötelességeinek elismertetésére, annyira rá is feküdt az irodalom sok mindenre, aminek nem ura s ami maga is valami. Kritika, mely az írói mesterség felfogásai szerint ítélt meg színházat, képet, zenét: elmélkedés, mely az

esztéta göggyével türelmetlen az élet iránt: betű, mely megfelelkezik arról, hogy ő csak egy tartományban, az irodalomban szuverén a l'art pour l'art kegyelméből, egyebütt azonban tolmács, aki húzza meg magát és gesztus és líra nélkül azt tessék előadnia, amit rábíztak: mondom, mindez s mindezzel a könyvmoly-ság veszedelme fenyegette egy darabig intellektualitásunkat” (Ignotus 1911b.). Ő azonban mindezen túl akart lépni. S egyebek közt a vizuális kultúra külön jogait is biztosítandónak vélte. (Utóbb, amikor tulajdonjogilag is az ő kezébe került a Nyugat, ez a szándéka szerkesztői gyakorlatként is megmutatkozott.)

Ignotus és Berény más-más nemzedék tagja volt. Ignotus 1869-ben, Berény csaknem két évtizeddel később, 1887-ben született. Az új dolgokra fogékony Ignotus tájékozódóképessége és a sokoldalú érdeklődését (festészet, zene, írás) egyaránt érvényesíteni vágyó Berény ambíciója azonban mégis egymásra talált. Ebben minden bizonnyal szerepe volt a magyar művészeti élet szerkezetének és intézményrendszerének (melyben az egyik kulcspozíciót Ignotus foglalta el), s a tudásterületek természetes szövegségkereső ösztönének is. A közvetítő médium azonban alighanem egy, mindkettőjük számára új s egyben új perspektívákat is megnyitó valóságmagyarázat volt: a pszichoanalízis. Ennek az egymásra találásnak a részletei (egyelőre?) homályba vesznek, az azonban bizonyos, hogy e történetnek volt egy harmadik szereplője, a Freud-követő Ferenczi Sándor, aki mindkettőjük számára az autentikus „freudizmust” testesítette meg, s akivel hármasban e tan terjedésének centrumát alkották.

A három, nagyon különböző ember együttműködéséről több elbeszélő forrás is beszámol. Maga Ignotus, Ferencziről írott nekrológiájában, 1933-ban így adta elő a történeteket: „Ferenczi [...] nagy volt abban, mint találja meg a tudomány számára hasznosítható megpendítéseket a laikusok beszélgetéseiben, s mint nyerje meg a laikusokat tudománya szolgálatának. Kicsiben és részletben övele való barátságom formájában élhettem én is tulajdonképpen át, ami nagyban és földtekényi széthullásmában a pszichoanalízis terjedésének s diadalának története lett: a teremő tudós s a figyelő intellektuálisok közt való kontaktust. A Ferenczi első írásainak megjelente után ő, a freudista, s én, a nyugatos, napról napra összejötünk a Nyolcak kiállításán szintén akkor feltűnt festőnek, Berény Róbertnek városmajori műtermében s kertjében s velünk még Doktor Halle, egy bécsi gyáros és kémikus s a fiatal Doktor Radó, ki akkor jogász volt, de aztán orvos lett s ma Amerikának egyik első analitikusa. Reggelbe nyúló délutánokon s este-ken át vitattuk meg a Ferenczi elképesztő megfigyeléseit s következtetéseit, együtt az Einstein relativitásával, mely ugyanazon napokban kólintotta fejbe a világot – s másnap már másképp gondolkodtunk, mint

ahogy előtte való nap gondolkodtunk volt.” (Ignotus 1933: 5., kötetben: Ignotus 2010: 117–118.) Ugyanerről, 1924-ben, tehát majdnem egy évtizeddel korábban, a Nyugat Ignotus-számában Ferenczi is beszélt: „de sok minden elmúlt abból”, írta, „ami minket régi barátságunk idején körülvelt. Hová lett a zöld pázsit, amelyen elheveredve hallgattam mindig kész, mindig a mélybe vágó ítéleteidet, jóslásaidat mindenről és mindenkiről, amikért én csak az én ifjúian lelkes kutatásvágyam némely eredményét adhattam cserébe. Hol vannak azok az idők, a háborúelőtti Ferencz József-korszak boldog, eseménytelen évei, amelyekben lehetséges volt, hogy meglett emberek életében egy költemény, egy találó szó, egy tudományos gondolat felvillanása a szenzáció megrázó erejével hasson.” Majd, a nosztalgikus hangot tárgyiasabbra cserélve, Ignotus „megértő” szerepét középpontba állítva, egyebek közt így írt róla és közös dolgaikról: „te lettél számomra az a fórum, amelynek a véleményét szinte vak bizonyossággal döntőnek fogadhattam el és te lettél az a finom reagens, amellyel ötleteim értékét próbára tehettem, miután meggyőződtem róla, hogy ami neked tetszik, az egészen rossz nem lehet, s amire te az orrod elfintorítod, ott valami hibának is kell lenni. Így aztán te és egy fiatal piktör barátunk, Berény Róbert, számomra valóságos intézményt jelentettek és könnyen elviselhetővé tettétek az egyetemi, akadémiai és egyéb tudományos társaságokból való kizártságot.” (Ferenczi 1924: 713. és 714.) A két elbeszélésből nemcsak Berény, Ferenczi és Ignotus közös eszmecseréinek ténye dokumentálódik, de az is, a helyszín a városmajori Berény-villa és (jó időben) a villa kertje volt. Az összejárások kezdete azonban egyikben sincs pontosan meghatározva. A kronológiai utalások szóródnak. A nyugatosság emlegetése 1908, a Ferenczi „freudistaságára” való utalás 1909, a nyolcak (Berény feltűnését eredményező) kiállításának időhatározóként való fölemlítése 1911 tavasza utánra teszi a kezdeteket. Amennyiben elfogadjuk, hogy az összejövetel helyszíne a Berény-villa volt, s természetesen maga a házigazda festőművész is jelen volt, akkor a kezdeteket mindenképpen 1911 tavasza utánra kell helyezni. Mikor volt az első ilyen hármas összejövétel, ezt az összefüggést szem előtt tartva sem tudjuk pontosan megmondani. Csak sejthető, hogy alighanem 1911 nyarán, amikor a jó idő már lehetővé tette a kertben való heverészést. A kezdetek pontos datálásánál azonban szempontunkból fontosabb az a tény, hogy a találkozások 1912-ben már rendszerezettek voltak. Ennek jónéhány, egymást kiegészítő és erősítő közvetett bizonyítéka is van.

Mindenekelőtt: 1912-ben Berény már szignifikáns mértékben jelen volt a Nyugatban – még hozzá többféle szerepkörben is. Április 1-én zenekritikusként, ekkor *Az U. M. Z. E március 22-i hangversenyén* cím-

mel zenekritikát közölt. Július 1-én képzőművészeti kritikusként szólalt meg, ekkor *A velencei magyar ház* címmel írt kritikát. Október 16-án *Rézkarca* című rézkarcra jelent meg a lapban, november 16-án pedig Ignotusról készített tollrajza *Fejtanulmány a Nyugatnak* címmel. Azaz nemcsak másodlagos, bár sokoldalúságát demonstráló kritikákkal, de „eredeti” mestersége termékeivel, művészként is bebocsáttatott a Nyugatba. S nemcsak ő tűnik föl a lapban a szereplők közül. A Nyugat július 1-ével tulajdonjogilag is Ignotus kezébe került (vö. Ignotus 1912: 1.), ekkortól egy személyben főszerkesztő és laptulajdonos lett. S július 1-én nemcsak Berény, de Ferenczi Sándor (1912) is írással jelentkezett a Nyugatban (méghezózá pszichanalitikus tanulmánnyal). Augusztus 1-én Berény újdonsült feleségének, Somló Léninek testvére, Somló Lili (aki már ekkor is, vagy alig valamivel később Ignotus kedvese volt, majd 1916-tól felesége is lett) egy portréval debütált. Somló Lili nem volt elsőrendű grafikus (Rockenbauer Zoltán [2014: 155.] egyenesen „műkedvelőnek” mondja), jelenlétét tehát elsősorban nem kvalitása, hanem egyéb szempont magyarázza. Elsősorban nyilván az Ignotusszal való bensőséges, vagy éppen akkor bensőségesé váló viszonya, valamint az, hogy „kéznél volt”, s így megrajzolta azt a Halász Imre-portrét, amire a főszerkesztőnek szük-

sége volt. A Berény-villa network-építő szerepét, ha lehetséges, még ennél is plasztikusabban rajzolja ki egy további szereplő föltűnése a Nyugatban. Augusztus 16-án a Ferenczi-nekrológban emlegetett (s echte irodalmárnak aligha nevezhető) Dr. Halle Valter is fölbukkant a lapban, *Dopping* című tanulmányával. (Nem kétséges, hogy ő a Berény-villában folytatott eszmecsere nélkül aligha lett volna valaha is a Nyugat szerzője.) S mindezek után már nem is meglepő, hogy szeptember 1-én újabb Somló Lili-rajzot közölt a Nyugat – ezúttal Szép Ernőről. (E rajz, s ezt a művészettörténeti sznobizmusnak ellentmondva érdeemes leszögezni, a maga realisztikus zsánerében nem is rossz. Egy fej, egy arc autentikus megragadása egyáltalán nem könnyű – sok nagy művésznak soha nem is sikerül. A szerkesztői döntés tehát egyáltalán nem igazolhatatlan.)

A történet része még (bár a portrék felől nézve már csak *post festa*) két figyelemre méltó momentum. Az egyik a november 16-i számban közölt Nyolcak-kritika, Felvinczi Takács Zoltán (1912) írása, amely természetesen a szerző preferenciáit és értékítéleteit mutatja, ám aligha a főszerkesztő szándékai ellenére, s hosszan foglalkozik Berény kiállítási anyagával is, és hangsúlyosan szól az Ignotus-portréről is. Ez a cikk (*Négyen a nyolcak közül*. [Felvinczi Takács 1912]), a Nyugat presztí-

zse révén, nyilvánvalóan jól tett Berény művészi hírnevének, erősítette tekintélyét, a művészeti közéletben elfoglalt pozícióját. Ám anélkül, hogy Felvinczi Takács intellektuális önállóságát egy pillanatra is megkérdőjeleznénk, nem lehet elhárítani a gyanút, hogy a szerző szándéktalanul is, szinte reflexszerűen, igazodott szerkesztője könnyen kikövetkeztethető felfogásához, s igyekezett azzal összhangban megfogalmazni saját álláspontját. Ennyiben tehát, nyugodtan mondhatjuk, Berénynek megtérült az Ignotushoz fűződő barátsága.

A másik ide is tartozó momentum Ignotus magánéletébe, személyes vonzalmainak alakulástörténetébe világít bele – de ez is egyértelműen a Berény-villához s Berény környezetéhez köthető. A Nyugat 1912. december 16-i számában ugyanis megjelent egy novellisztikus „rajz” Ignotus tollából, *Ki maga?* címmel, a szöveget „Hangulat”-ként határozva meg. Nem „igazi”, „szabályos” novella ez (Ignotus 1912b), inkább csak fikcióba – fiktív formába – visszahúzódó személyes benyomások szubjektív rögzítése, lelki önmegfigyelés, ám semmiképpen nem cikk. A művészként ekkor már ritkán megszólaló Ignotus irodalminak szánt megnyilatkozása ez, írói – művészi – gesztus. A szöveg azonban, ha figyelmesen olvassuk és ismerjük Ignotus életrajzát is, alig-alig leplezett személyes vallomásként, életrajzi dokumentumként is olvastatja magát. A művészet, mondta sokszor a szerző, az „igazat hazudja”, s ebben az írásban is ez az összefüggés érhető tetten. A szöveg az öregedő férfinak egy fiatal nő iránti születő vonzalmát írja le, *in statu nascendi* – nem is lehet kétséges, hogy itt Ignotusnak Somló Lili iránti ébredő vonzalma íródik le, mintegy önmaga számára is tudatosítva azt.

A lelki összehangolódás e története, a leírás bizonyos utalásából következtetve, a Berény-villa társasági légkörébe helyezi bele a szereplőket. Ott kialakuló „románc” volt ez tehát, a férfi által – nyilván célirányosan, a dolog komolyságát önmaga és mások előtt is leplezve – csupán „hangulatnak” minősítve. A történet, s nem utolsósorban a történet publikálása, nyilvánosságra hozása azonban messzemenően befolyásolta Ignotus életét. A szöveget felesége, Janka asszony alighanem *nem* a szerzői intenció szerint, „irodalomként”, hanem (teljes joggal) referenciális szöveggként olvasta, s amit olvasott, az világossá tette számára házasságuk kiürülését. A házasság válsága ezzel nemcsak elmélyült, de hosszas botrányos jelenetekbe torkollott, amely utóbb (1913-ban) nyílt szakításba, különélésbe, majd (1914-ben) válásba futott ki. Az természetesen nincs minden jelentés nélkül, hogy Somló Lilit Ignotus csak jóval később, 1916-ban vette feleségül s ez a második házassága sem bizonyult sikertörténetnek, ám tény: addigi otthonából, a Báthory utca 3-ból az affér miatt már 1913-ban elköltözött. (1914 januárjában, amikor közjegyzői okiratban rögzítették

feleségével kapcsolatos anyagi kötelezettségeit, lakcíme már ez volt: Városmajor u. 64.)

4 Ignotus és Ferenczi számára Berény értelem-szerűen mint festőművész volt elsősorban érdekes, tekintélye művészi teljesítményéből fakadt. De a barátság nem szűkíthető le erre az egyetlen, bár valóban fontos összefüggésre. Berény mint a kor fölmerülő problémái iránt különösen érzékeny, sokféle, már-már professzionális szinten megnyilvánuló érdeklődéssel bíró, elméletek iránt is fogékony alkotó, maga is a valóságértelmezés egy látens, ám műveiben megfogható markáns paradigmáját képviselte. Ennek a többé-kevésbé rendszerszerű valóságértelmezésnek egyik összetevője bizonyosan a pszichoanalízis volt, de nem tudható, mennyire ösztönös s mennyire, teoretikusan is tudatosult formában. Művészetében mindez „csak” közvetve, színekké, formákká, konstrukciókká áttéve jelent meg. Egy mindenesetre bizonyos, számára a pszichoanalízis, festészetéből következtetve, nem az impressziókat élesítő és felerősítő eszközként, hanem a *modern én antropológiájaként* létezett. Embermagyarázatként.

Ez, egyébektől, Ignotus-portréiból is kitetszik. S ennek fölismerése nemcsak Ignotus megismerése és megértése szempontjából teszi érdekessé a két portrét, de magának az alkotónak az eddigieknél mélyebb megismerése szempontjából is. Márpedig egy olyan, elméletektől is vezérelt alkotó, mint Berény, csak részben magyarázható a művészettörténeti elemzések konvencionális eszközeivel.

Sajnos, a két Ignotus-portré részletekbe menő, érdemi elemzésével még a „hagyományos” értelmezési keretek közt is adós a művészettörténet-írás. Igazából inkább csak odavetett utalások, semmint elmélyült elemzések állnak rendelkezésünkre. És saját értelmezésünkhöz legföljebb egy-két mondatnyi megjegyzést lehet idézni belőlük. Rockenbauer Zoltán (2014) például mindössze ennyit tart érdemesnek leszögezni. „Berény Róbert Ignotusról rajzolt hagyományos, illetve a futuristákra emlékeztető dinamikus vonalakból szerkesztett portrét is – ez utóbbi a Nyugatban is napvilágot látott. E vázlatrajz alapján készült festmény[e] – amely a Nyolcak harmadik kiállításán több kritikus elismerését kivívta – azonban már sokkal visszafogottabbra, realiztikusabbra sikerült.” (Rockenbauer 2014: 157–158.) Majd, talán erre a festményre is vonatkozik a folytatás egyik félmondata: „Berény, ha kellett, a polgári szalonok stílusában is tudott festeni” (Rockenbauer 2014: 158.). Helytállóak-e ezek az utalások vagy sem, majd nem mellékes, hiszen meglehetősen szűkre fogott, pusztán a mintakövetésre figyelő megjegyzések ezek. A portrékról keveset mondanak.

Lényegesen pozitívabb kontextusú, ám még szükségesebb (a különben Berény-specialista) Barki Gergely (2015) megjegyzése, aki az Ignótus-portrét Berénynek az alighanem leginkább akceptált portréjával, a Bartók-portréval hozza összefüggésbe: „Ebben az időszakban, egészen pontosan 1913 áprilisában készült el az 1912-ben Ignótusról festett arckép expresszívítását tovább fokozó, diabolikus Bartók-portré is, mely nem csupán az életmű egyik legfontosabb darabja, de az egyetemes kultúrtörténet kiemelkedő alkotásának is tekinthető.” (Barki 2015: 40.) Rangos összevetés ez, s hogy Barki komolyan gondolta, mi sem mutatja jobban, minthogy könyvében a két portré (mindkettő egész oldalas reprodukcióban) egymás mellé van szerkesztve egy oldalpáron (Barki 2015: 34–35.). Nálá tehát az Ignótus-portré voltaképpen a Bartók-portré közvetlen előzménye, mondhatnánk „főpróbája”. Részletekbe azonban ő sem megy.

A tollrajz és az olajportré szemügyre vételét érdemes külön-külön elvégezni. A két munka összetartozik, de mégsem azonos jellegű.

A tollrajz, amelynek pontos méretét sem ismerjük, s csak sejtethető, hogy egy eleve reprodukálásra szánt, viszonylag kis méretű vázlatrajz, a fekete és a fehér kontrasztjában mozog. Színek nincsenek, a színekben rejlő lehetőségek itt nem álltak a művész rendelkezésére. Mindent a fekete vonalakra (s a háttérül szolgáló) fehér papírlap kontrasztjára bíz. Ez automatikusan az ábrázolás bizonyos redukciójával, leegyszerűsítésével jár. A vonalak azonban nem a hagyományos, realisztikus portrérajzolás vonalhasználatát követik. Nem részletezők, ugyanakkor – mondjuk, a kevés vonallal dolgozó karikatúra-portrékhoz viszonyítva – föltűnő sűrűséget mutatnak, s deformatív hatásúak. A portré nem „szép”, s nem is valami külső jellegzetességet emel ki. A vonalak nem kis hányada valamiképpen segédvonal, többlet, valaminek az érzékeltetését, kifejezését szolgálja. Kontúrok vannak (enélkül a fej karaktere nem lenne visszaadható), de ezeket a kontúrokat a segédvonalak át- meg átrajzolják, komplikálják. Mindez együtt ad egy fejet, s egy mögöttes, közvetlenül általában nem látható, csak sejtethető, kikövetkeztethető személyiségstruktúrát. Mindkettő lényeges, bár más és más mértékben. Külsőleg a száj görbülete, a széles negroid orr, a tanácstalanul, már-már zavartan figyelő szemek, a homlok geometrikus szerkezete kirajzol egy karaktert, amely többé-kevésbé megfeleltethető más ábrázolásokkal. Fényképrealizmusnak azonban semmiképpen nem megy el (a fejnek például igazában füle sincs, bár, esetleg, nagy jóindulattal, a bal fül, ha akarom, „odalátható”). A segédvonalak (nyilván ez egyik – szándékolt – funkciójuk) dekonstruálják a fejet, vagy legalábbis a naturális, természetelvű fejjábrázolást. A képzművészeti értelemben vett modernséget, vizuális újítást ez a dekonstrukció teremti meg (Rockenbauer ezt látta

„futurisztikusnak”). A „kusza” segédvonalaknak azonban nem ez az egyedüli, s nem is a legfontosabb szerepe. A maguk módján épp ezek a vonalak érzékeltetik a személyiség antinomikus és bonyolult szerkezetét is. Rövidre zárnánk persze az értelmezést, ha a segédvonalaknak ebben a bonyolult hálózatában a személyiségben megjelenő kaoszt fedoznánk föl, de ez az értelmezés nem lenne teljesen alaptalan. A személyiséget, amelyet az Ignótus-portréban Berény tudatosan és/vagy ösztönösen láttat, valami szerkezeti (azaz nem felületi, hanem lényegi) antinómia jellemzi. Ignótus, Berény átiratában, ellentmondások közt egzisztáló, s már megkeseredett ember, ellentmondások szabdalta személyiség. Nem idealizál, inkább leleplez, föltár, de elismeri – mert hangsúlyozza – az én (megjelenített) keserűségét, ha tetszik, fegyelmezett illúzióvesztettségét. A mögöttes személyiségstruktúrának ez a vizuális kivetítése nem, vagy csak nagyon kis részben vizuálisan érzékelhető benyomások, „impressziók” rögzítése – az ábrázolás elméletfüggő. A pszichoanalitikus elmélet előfeltevései és „felismerései”, valamint, értelemszerűen, a közös diskurzusok tapasztalatai keresik itt vizuális kifejeződésük lehetőségeit. „Tanulmány” ez, a szó átvitt, mélyebb értelmében is.

A másik portré, a festmény, értelemszerűen más jellegű, mint a tollrajz. A (relative) nagy méret (69,8x52 cm), a részletes kidolgozottság, a színekkel való operálás (amely felváltja a pusztá vonalakat) egészen más művészi lehetőségeket rejtettek magukban. Berény számára, tudjuk, a színhasználat például rendkívül fontos volt, ezt már egykori kritikusa, Felvinczi Takács Zoltán (1912) is éppúgy fölelegette róla szólva, mint mai monográfusa, Barki Gergely (2015). Előbbi, éppen az Ignótus-portrét is bemutató kiállítás kapcsán így írt erről: „Kompozícióinak elemei erős, mély tűzű színek. A koloritot annyira elsőrendű tényezőnek tartja, hogy a festés technikai tökéletesítésére is vállalkozott. A festék, amit használ, saját találmánya.” (Felvinczi Takács 1912.) Ugyanezt, részletezőbben, a mai művészettörténész is említendőnek tartja: „Színfokozással kapcsolatos kísérleteiben [...] egyenesen odáig ment, hogy saját festéket készített. Az általa kikísérletezett festékekkel olyan hatást akart elérni, hogy az egyes rétegek fedő tulajdonságuk mellett szinte üvegesen áttetszők legyenek. Ehhez gyorsan száradó anyagra volt szüksége, hogy az egymásra helyezett színrétegek a festés során ne keveredjenek, hanem egymást transzparensszen átfedve víziószerű hatást keltenek. Ez az eljárás határozott dinamikát kölcsönzött ekkori kompozícióinak.” (Barki 2015: 39.) Nyilvánvaló tehát, hogy az olajportré esetében, a fekete-fehér tollrajzhoz képest, már csak emiatt is egészen másféle alkotással kell számolnunk.

A kortárs, már csak a modellre, saját lapja főszerkesztőjére való tekintettel is, külön kiemelte a kiállí-

tás anyagából az Ignotus-portrét, s viszonylag részletezően írt róla. „Az arcképek közül”, írta, „Ignotusé emelkedik ki, mint megragadó művészeti jelenség. A festmény egész szellemén érezhető, hogy Kokoschka inspirációja megtermékenyítőleg hatott a mi művészi felfogására, a jó képmás azonban, még ha egészen sablonos, akkor is egyéni alkotás.” (Felvinczi Takács 1912.) A záró félmondat szempontunkból fontos, mert mintha előre válaszolna Rockenbauer vádjára. Bizonyos „konvencionalitást” ugyanis a mai, s elsősorban a művészeti minták követésére figyelő, azt számonkérő művészettörténéssel szemben természetesnek, sőt törvényszerűnek tartott. Ahogy írta: „Az emberi fej az a művészeti motívum, amelyik legkevésbé igényel egyéni hozzájárulást. Az arcvonásokban lelhető fel az ember értelmi képe. A fej annyira abszolút emberi, hogy antropomorfizálására gondolni annyi volna, mint arra törekedni, hogy az aranyat aranyabbá tegyük. Az artiztikum növelése itt csak hangsúlyozás és kivonatolás által érhető el.” (Felvinczi Takács 1912.) A két álláspont, a Felvinczi Takácsé és a Rockenbaueré közötti ellentét nyilvánvaló. A kortárs a mai művészettörténészhez képest egy tradicionális, mondhatnánk, konzervatív álláspontot képvisel. E vita eldöntése azonban nem annyira evidens, mint amennyire a mai, konjunkturális művészetértelmezés erős pozícióiból következne. Mert lehet, hogy az izmusok logikája csakugyan erősebb dekonstrukciót igényelt volna Berénytől, az a kép azonban nem Ignotus-portré, hanem – Ignotus ürügyén – egy teljességgel absztrakt elmélet demonstrálása lett volna. Akkor pedig az Ignotus-megismerés szempontjából teljességgel indifferens lett volna. „Csak” a művészettörténet illetékesége alá tartozna, s a művészet eszközeivel egy nagy mentális kiüresedési folyamatot demonstrálna. Berény döntése azonban, bármi készítette is erre, ezt elkerülte.

Az alapdilemmát természetesen már a Nyugat kritikusa is érzékelte, a maga módján tematizálta is. „Az Ignotus-arcképen a művészeti lehetőségek egyáltalában nem maradtak kihasználatlanul, de azért úgy érzem, hogy a festőnek több pszichológiai megfigyelése lehetett, mint amennyit artiztikusan fel tudott volna fogni. A kép azonban mégsem azt az embert ábrázolja, ki munka közben a művész előtt pózolt, hanem azt, ki a legmélyebb benyomások emlékeként gondolatban jelent meg előtte.” Majd sietett leszögezni: „ez az emlékezeti kép hitelesebb a legtárgyilagosabb delineációnál” (Felvinczi Takács 1912.). Azaz, a természetelvű ábrázolás és a szélső modernista dekonstrukció között egy sajátos kompromisszum mellett tett hitet. Mintegy igazolta Berény részben technikai szempontú művészeti kompromisszumát.

Annyi mindettől függetlenül leszögezhető: az olajkép Berény Ignotus-értelmezésének bizonyos metamorfózisáról árulkodik – ezt emelte ki, kritikailag,

már Rockenbauer utalása is. A kérdés itt az, ebből az átalakulásból mi írható a médiumváltásnak (olajkép vs tollrajz), s mi az alkotói megközelítés módosulásának számlájára? Bizonyos, a tollrajz – a fehér alapon élesen kirajzolódó fekete vonalak révén – viszonylag sarkos, lényegyet kiemelő „fogalmazást” diktált, ehhez képest viszont a színek fölrakása, egymáshoz kapcsolódása ezt a fekete-fehér, kontrasztos realitást szükségképpen s szinte automatikusan „meglágyítja”. A festmény úgynevezett „kidolgozottsága” (amely a vázlatrajzhoz képest megint szembeötlő, s részletekben való gazdagságként jelenik meg), szintén automatikus (és természetes!) módosulásként értelmezhető. Azaz a médiumváltás mindenképpen módosulásokat vont maga után. (Ismeretes, egyebek mellett ebben az összefüggésben gyökerezik az a furcsa tapasztalat is, hogy a gyűjtők, meglepő mód, általában lényegesen többre tartják a festményeket, mint a rajzokat, jóllehet az alkotói kvalitás sokszor inkább rajzban, s nem festményben ölt testet.) Mindez azonban még nem meríti ki teljesen a különbségeket. Egyértelmű, hogy esetünkben a festmény (részben persze a kidolgozottságból következően is) „realisztikusabb”, mint a segédvonalakkal „komplikáltta” tett rajz. Nemcsak a fej, de a háttér is, sőt az egész kompozíció összehatásában nemcsak részletesebb, de a „láthatóhoz” is jobban igazodik, „reálisabb”, az egymás mellé rakott színek (mint kontinuum) pedig a felületet természetes módon töltik ki. A személyiség szerkezete így óhatatlanul rejtettebb, nehezebben fölismerhető, de persze „természetesebb”. A festmény egészében már-már a „hagyományos” látáskonvencióhoz igazodik. S ez nyilvánvalóan nem volt, nem lehetett független a művész alkotói szándékaitól, tudatos intencióitól.

Hogy ez Berény „engedménye” volt-e a „polgári” ízlésnek, esetleg az Ignotus megjövendőlte „klassziczálódásnak” akart megfelelni, nem könnyen eldönthető. De szempontunkból nem is igazán fontos, ennek mérlegelése nagyrészt a művészettörténet érdekkörébe tartozik. Számunkra csak az a fontos, hogy Ignotus személyiségképletét, ha rejtettebben is, mint a rajz, a festmény is megmutatja. Berény érzékenysége, empátiája itt is érvényesült, és festői kvalitásai lehetővé tették számára egy olyan bonyolult és ellentmondásos személyiség vizuális megjelenítését is, mint amilyen az Ignotusé volt. Így a festményről is leolvasható ez a képlet.

A kérdés csak az: mi az, ami e személyiségtörténeti képletet kikövetkeztethetővé teszi?

Az egyik, amire építhetünk, maga a fej, amely a természetelvűség és a színek együttes kontextusában értelmezhetővé, „leolvashatóvá” válik. A másik a kép egészének színstruktúrája, hálózata, amely – ha áttételesen is – egyféle mentális erőteret, légkört is kialakít, s ez a légkör nemcsak, hogy nem független a megjeleni-

tett személyiségtől, de – persze csak közvetve – annak színekben kifejeződő lenyomata. Ha a megfestett fejet vesszük szemügyre, néhány dolog azonnal kiderül. Mindenekelőtt, a megfestett fej és a rajzolt fej (követve a modelltől kialakult szubjektív, festői víziót) azonos szerkezetű. Ami a rajzon szignifikáns, itt is megjelenik, még hozzá lényegét tekintve azonos kompozícióban. A száj árulkodó görbülete, a széles, negroid orr, az értelmezésre felhívó tekintet, a homlok geometrikus szerkezete itt is megvan. S amit a rajzon a segédvonalak hálózata alakított ki, azt itt a kevésbé direkt, de mindenképpen expresszív színek, a sötét tónusok pótolják. A sötét arc bőr persze antropológiai adottságként is fölfogható (s részben nyilván az is, olyan momentum, amellyel a festőnek élnie kellett a karakter megjelenítése érdekében), de a jelek szerint nemcsak az: egyféle lélektani jelzés is. A személyiségképzet, ha a színek hangulati értékét, sugallatát is figyelembe vesszük, a festményen sem lágyabb vagy harmonikusabb, mint a rajzon. Idealizálásnak vagy akár csak szépítésnek, fölstilizálásnak itt sincs nyoma. Az arcon mégis átderengő melegebb színek, amelyeknek összehatása a képen uralkodó sötétebb tónusokból így kiugrik, s magára vonja a figyelmet, csak ellenpontozza, de nem hatálytalanítja a kép egészének hangu-

latát. A képfelület nagy részét elfoglaló sötét tónusok (zöld, kékeszöld, barna, sőt sötétbarna) dominanciája az egész személyiségre rávetül, s meghatározza értelmezhetőségét. Nem kétséges, hogy Berény, aki – mint már Felvinczi Takács is észrevette – oly fontosnak tekintette képein a színeket, e festményén is jórészt a színekre bízta Ignatius személyiségképzetének kifejezését.

Érdekes, hogy a Bartók-portréval összehasonlítva (amely pedig valamivel kisebb méretű), a képfelület egészen belül, arányaiban a fej érzékelhetően kisebb, mint a Bartók-portré feje, és a sötétebb és a melegebb tónusok relatív aránya is az Ignatius-portrén megy át erősebben a sötét felé. Ez, s ennek kimondása talán még nem zárja rövidre a festmény értelmezését, nem zárja bele azt az absztrakt pszichologizálás ketrecébe – egyféle jelzés. Nem Ignatius személyiségének negatív indexe ez, nem az ember, a barát valamiféle megbélyegzése – általánosabban fogalmazva: nem pszichologizáló megmértetés. Sokkal inkább a modern én antropológiájának kivetítése, a modernitás személyiségmeghatározó szerepének – közvetett, színekké transzformált – vizuális megjelenítése. Ha a képfelület egészét színfoltok halmazára redukáljuk, s e színfoltok egymáshoz viszonyított rendjére, egymással folytatott összjátékukra figyelünk, a színek-

nek ebben a hullámszásában észre kell vennünk a modern én kiszolgáltatottságát. A kontextus, a viszonyok, amelyben az én egzisztál, erősebbek, mint az én. S bár a portré Ignotusa a készenléiben lévő én megjelenítése, ez az én nem a diadalmaskodó, hanem a megfeszített küzdelemre kényszerített én.

A Bartók-portré Bartókja ehhez képest valami többlet lehetőség megtestesítője, valami nagyobb emberi lehetőség világlik ki belőle. (Bár szorongatottsága semmivel sem kisebb.)

5 Elméletileg sem érdektelen kérdés, a portré, ez a speciális vizuális forma mennyire ad releváns információt az ábrázoltról? Hogy a külsőt, történeti korok és művészeti paradigmák szerint különböző mértékben ugyan, de valamennyire meg tudja jeleníteni, az evidens. Ez voltaképpen már a portré definíciójából is következik. Az a lelki mögöttes azonban, amelyik *van*, de a külső, látható, megfigyelhető felszín mögé rejtőzik, már bonyolultabb problémát jelent. Még az ebből a szempontból legpontosabb és legkifejezőbb portré esetében is a „mögöttes” föltárulása nem automatikus, a képet mindig le kell „fordítani” a szavak nyelvére. A látvány keltette gazdag, de jellegéből adódóan amorf benyomás, mint vizuálisan érzékelt impressziók halmaza csak a nyelv értelmezői hatalma révén válik megértetté. Ez a nyelvi átalakulás azonban csakis tartalmi re-

dukció lehet, a vizuálisan érzékelhető látvány gazdagságából csak a „lényegét” (vagy a lényegnek vélt esetlegesét) vonja ki. Ennyiben a jó portré, mint minden kép, kimeríthetetlen, újabb s újabb értelmezésre ad lehetőséget. Ez a gazdagságból kivont ismeret azonban mindig „puha” ismeret, nincs s nem is lehet véglegesen rögzített, szilárd alakja. Időben, a megújuló értelmezések rohamában szükségképpen módosul. Mindaz tehát, amit Berény rajza és festménye alapján megtudunk Ignotusról (vagy amit Ignotusról „belelátunk” e portrékba), az egyszerre valós és fiktív. Az, ami csakugyan van, s az, amit az értelmezés elkerülhetetlen szubjektivitása szükségképpen belevetít. Segíthet megismerni (megérteni) Ignotust – külsejét is, s egyébként „láthatatlan”, csak kikövetkeztethető személyiségét is, de ez a kép révén nyert ismeret mindig megőriz valami lényegi bizonytalanságot: az értelmezés lezárhatatlanságát, ha tetszik, nyitottságát. Mindig ellenőrzésre és korrekcióra szorul, sőt felhív a korrekcióra. Az új, nézőpontjában, szempontjaiban stb. más elemzés pedig mindig új, s többé-kevésbé más ismeretet eredményez. A végleges rögzíthetőség elvileg is hiányzik belőle, s ez a szükségképpen rögzíthetetlen olyan adottság, amely semmiképpen, a legélesebb elméjű, legpontosabb analízissel sem szüntethető meg.

A képi ábrázolás kimeríthetetlenége azonban lehetőség is. A megújuló kérdésirányok szerinti, újra s újra megismételhető kérdés lehetőségének fönntartója. A kép, a jó kép rögzített valósága ugyanis túléli az értelmezés kísérleteit. ■ ■ ■

IRODALOM

- Barki Gergely 2010 : Berény Róbert. = *A Nyolcak*. Kiállítási katalógus. Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. Pécs: Janus Pannonius Múzeum, 140–199.
- Barki Gergely 2015 : *Berény Róbert*. Bp.: Kossuth Kiadó, Magyar Nemzeti Galéria (A magyar festészet mesterei)
- Berény Róbert 1912 : Az U. M. Z. E. március 22-i hangversenyén. *Nyugat*, 7. sz.
- Berény Róbert 1912b : A velencei magyar ház. *Nyugat*, 13. sz. 73.
- Felvinczi Takács Zoltán 1912 : Négyen a nyolcak közül. Glosszák egy modern művészeti kiállításhoz. *Nyugat*, 22. sz. 763–768.
- Ferenczi Sándor 1912 : Schopenhauernek Goethehez írt egy levele, pszichoanalitice nézve. *Nyugat*, 13. sz. 43–49.
- Ferenczi Sándor 1924 : Ignotus – a megértő. *Nyugat*, 23. sz. 713–714.

- Halle Valter 1912 : Dopping. *Nyugat*, 16. sz. 233–239.
- Ignotus (Hugó) 1911 : A Nyolcak esete. *Nyugat*, 10. sz.
- Ignotus (Hugó) 1911b : Az irodalmiság ellen. *Nyugat*, 10. sz.
- Ignotus (Hugó) 1912 : A Nyugat olvasóihoz. *Nyugat*, 13. sz. 1–3.
- Ignotus (Hugó) 1912b : Ki maga? Hangulat. *Nyugat*, 24. sz. 945–947.
- Ignotus (Hugó) 1933 : Búcsúztató. *Magyar Hírlap*, május 28. 5.
- Ignotus Hugó 2010 : *Túl az óFerenczián*. Válogatás Ignotus pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból. Összeáll., a lábjegyzeteket, az elő- és utószót írta Hárs György Péter. Bp.: Múlt és Jövő Könyvkiadó (Múlt és jövő pszichológia)
- Rockenbauer Zoltán 2014 : *Apacs művészet*. Adyismus a festészetben és a kubista Bartók (1900–1919). Bp.: Noran Libro

Lengyel András (Békéscsaba, 1950. ápr. 2.) irodalomtörténész, Szegeden él. Kutatási területe a 20. sz-i magyar irodalom- és művelődéstörténet, időnként visszanyúlva a 19. sz. végéhez is. Megközelítésére a filológiai és gondolkodástörténeti szempontok kombinálása jellemző. Számos könyv szerzője, legújabb kötete (marginalitástörténeti tárgyú írásai egy gyűjteménye) ősszel jelent meg. Déry-, Tömörkény- és Komlós Aladár-díjas. Újabban Ignotus Hugó életművét kutatja, de elsősorban ma is József Attila-kutató (akit persze pályája során sok másféle alkotó is foglalkoztatott, Kosztolányitól Németh Andorón át Cholnoky Viktorig). A Szeged-kutatásban is letette névjegyét.

ÁRTATLAN TEKINTET

Mindig nehéz feladatot jelent a kritikusnak, ha nem egyetlen könyvről, hanem csokorba kapott művekről kell írnia, még akkor is, ha ezek a kötetek egyetlen szerző ugyanabban az évben megjelent művei, s különösen, ha az egyik kötet novellákat tartalmaz, amelyek maguk is százféle tekervényes történetet mesélnek el. Ha pedig a két mű annyira egymástól távoli dolgokról beszél, mint itt a novellák és a versek, hogy még véletlenül sem találhat kapcsolódási pontokat, akkor csak egyetlen dolog lendítheti át az olvasót a nehézségeken: a szerző tehetsége. Toroczkay András minden írása, legyen az vers, novella, akár pedig még a kritikáit is ide vehetjük, erről árulkodik. A tehetségnek nincs objektív mérése, ezért kár is lenne tovább ezen rágódni, tekintsük mindazt, amiből az olvasó számára egyértelműen kitapinthatóvá válik a művek mögötti hiteles személyiség, amelyből egyszerre, bármilyen furcsán hangzik, kettő is jelen van, hiszen a versek világa és a novellák anyaga között alig lehetséges közvetlen kapcsolatot felfedezni, mint ha nem ugyanaz a kéz dolgozott volna a megmunkálásukon, és különösen nem ugyanaz az agy.

A novelláskötet lazán összekapcsolódó regényként is olvasható, hiszen a helyszín nagyjából Kotordpata, ez az Alföld közepén található kisváros, és a hősei időnként vissza-visszatérnek vagy megidéződnek az egymást követő elbeszélések lapjain. Különösebb kutakodások nélkül egyértelmű, hogy a város Kisújszállás, ahol Toroczkay felnőtt, s amely egykoron az *Úri muri* helyszíne lehetett, hiszen Móricz is itt, a nagybátyja igazgatta gimnáziumban diákoskodott. Az is egyértelműsíti a helyszínt, hogy a második világháborúban lebombázott zsinagóga épülete helyén, ahogy több novellájában említi, később ábécé, könyvesbolt lett. Maga a Toroczkay-család (református iskolaigazgató ősökkel) vala-

Toroczkay András:
Búcsú Éhestől
Magvető kiadó, 2015.

Toroczkay András:
A labirintusból haza
Jak, Prae.Hu, 2015

mint a szülők házassága (református apa, kommunista anya) ma is elevenen élő legenda a városban. A pontosabb helyszíni ismeretek később fontos adalékul szolgálhatnak még a Toroczkay-életmű kutatóinak, hiszen az első verseskötetében a fiatalon elhunyt édesanya emlékének ajánlja.

Ami azonban ennél sokkal fontosabb, ez az epikus tér, ahol a különös színekkel megrajzolt figuráit mozgatja, egészen sajátos levegőjű, különös flórával-faunával rendelkező szigete a magyar prózának, ahol Tár Sándor világlátásának nyomait fedezhetjük fel, a sok harsány társadalmi csökkenés, a koldusok, a kurvák, a macsók, a kisvárosi rosszfűk, Rambók, maffiózók, nyomorékok, törpék olyan töménységben vannak jelen e falak között, hogy akár a kárpátjai Berniczky Éva novelláira is utalhatnánk. Sajátossága még Toroczkay prózájának egy bizonyos fokú könnyedség, amit akár annak is betudhatunk, hogy lényegében akármiről ír, mindig maximálisan elbűvöli az olvasóját. Néha az az érzésünk, hogy történeteket sem kell kitalálnia, hiszen maga a stílus, vagy a hely olyan izgalmas, hogy elveszünk storyk nélkül is. A *Sajti* című elbeszélésben annyi van csak ábrázolva, hogy néhány fiatal egy városszéli kocsmába kirándul, és ott tölt néhány órát, miközben a zenegép számait hallgatja. A végén a kocsmáros megkéri Miklóst, a főhőst, hogy tolják haza a határban ragadt Suzukiját, miközben megkérdi Sajtit, hogy válaszolnia kellett volna-e a gimnáziumi szerelmének a levelére, amelyben a kapcsolat újra való felme-

legítésére tesz utalást. „Már az furcsa, hogy ők ketten a határban egy kocsit tolnak. Sosem beszélgettek ezelőtt, és ezután se fognak.” (24.) A távolság és a helyzet abszurditása arra figyelmezteti a novella olvasóját, hogy igazából egy lélekben élő lények vagyunk, és a másnak feltett kérdéseink egyben a válaszaink is a saját életproblémáinkra.

Ugyancsak hasonlóan minimalista a cselekmény szempontjából az *Angéla és a Weltraum*. Az utóbbi egy mozi, ahol a szereplők az alkalmazottak, és azon kívül, hogy nem csinálnak semmit, nem is történik az égvilágon semmi. Vagyis mindenki ül a maga helyén, a pénztáros, a jegyszédő, a mozigépész, az igazgató, a biztonsági őr. Már aki nek jut hely, mert egy székkal mintha kevesebb lenne. De egyébként minden rendben megy. Míg bent a legdögösebb filmekről félájult nézők követik a transzparens dramaturgiával felkent cselekményt, a személyzet oda-künn egy egész kisszerű hierarchia szerint mozoghat. A kötetben Angéla többszörös fénytörésben felsejlő alakja most éppen rettenetesen vallásos az új mozi-takarító férje hatására. Az igazgató szeret regélni a régi szép időről, a mozigépész egy rémalak, de lehet vele beszélgetni. Például Kristóf, a pénztáros neki vallja be, hogy a fiúkat szereti, amiből nem lesz ügy, mert lényegében senkit semmi nem érdekel. Kaszás úr viszont, a város bolondja minden nap megkérdezi: Mi megy? Film, jön rá a válasz. „De legalább röhögcsíges?”

Az egyik kedvencem a kötetben *A verekedés*. A főhős nagyon régen vágyik rá, hogy végre valakit jól összever-

jen. Pechjére a kocsmá mellett autójával megálló városi rendőrbe, Rambóba köt bele, aki egészen a mezőig megfuttatja a kocsjával araszolva, majd amikor már a köpni-nyelni nem tud, maga mellé ülteti és elmeséli neki életének legnagyobb bánatát, hogy szerelmes Henibe, a város Faszpörgettyűnek csúfolt törpe kurvájába. És bármilyen módon próbálja jobb útra téríteni a lányt, a rossz vére ellenáll a jónak. „Egyszer meg fogja látni magában azt a Henit, akit én látok benne.” – mondja a novella végén a kormányon zokogó Rambó – „És akkor nem fogja senki Faszpörgettyűnek hívni többet.” (110.)

Itt tovább is kell lépni, mert Toroczky nem csak az efféle kistörténetekben erős, határozott lépéseket tesz a nagyobb formák felé, ahol már Fehér Béla, Cserna Szabó által preferált szövevényes történetek is felsejlenek. Az a hihetetlen könnyedség, szinte bántóan elegáns elbeszélésmód semmiképpen nem hitelteleníti a novellákat. *A Sистерgő Főnix tündöklése és bukása* már egy egész kisvárosi társaság, tucatnyi figura sorsát ábrázolja egy amatőr együttes tagjaiként. A zene egyébként is közel áll szerzőnkhez, hiszen számtalan formációban zenélt már, és mint a vele készült interjúkból megtudhatjuk, életének egyik fontos része a könnyűzene. A kisvárosi zenekar Berta néni és Bandi bácsi szerelméből nőtt ki. Itt aztán az eddig megismert figurák egyre nagyobb teret követelnek maguknak. Minden szereplő hoz magával egy sorsot, egy követhetetlenül messze kigyózó történetet. Berta néni első, svéd szerelme végletesen meghatározza a kettőjük féltékenységgel teli kapcsolatát. Ahogy Kedves Csaba, gimnáziumi igazgató féloldalmi belépője is egy Csehov-novella tömörségével ábrázol. A mindig részegen hazatérő úriember egyik reggel meglátja, hogy a konyhája csupa vér és húsfat. A felmenői aztán felvilágosítják, hogy az éjszaka során disznótort rendezett, s ennek a maradványait láthatja a falakon, az edényeken. „Kedves Csabának voltak ilyen áramszünetei (...)”, ha a Szürke Lóba ment. Néha levágott egy disznót, ha nagyon részeg volt (...). Ha pedig csak spicces, akkor rendszerint egy kisebb állattal, mondjuk egy gyöngytyúkkal vagy ka-

kassal lett kevesebb.” „A felesége rendszeresen kiírta a spájzban a dolgokra, hogy Csaba, ez zsír, ne idd meg. Vagy ez liszt, és ugyanaz. Hiába veszedkedett utána az igazgató úr, hogy hát megiszom én a lisztet Ancsa?, Ancsa ilyenkor csak annyit mondott: Megiszod, Csaba.” (126.) Hogy a zenekar többi tagjáról már ne is ejtsünk szót, csak talán még annyit, hogy két kínainak az volt a mániája, „hogy mindenképp ők akarták befejezni a darabokat, Bandi bácsit az örületbe kergették vele. Már senki nem játszott, de ők még mindig tust fújtak.” (128.)

Úgy tűnik, hogy egy szemfüles megfigyelő, egy igazán tehetséges stilisztá számára maga a világ, akár szűkösségében, botrányosan amorf alakjában befejezhetetlen. A dolgok éppen csak elkezdődnek, és éppen a legfontosabb fordulatokat látjuk, de amikor eltűnnek ezek a szereplők a sarkon túl, akkor folytatódik az ő igazi történetük, amikor az író már nem képes követni őket, mégis meg van győződve róla, hogy alapvetően nem tévedhetett a felvázolt skiccben. Fényes példa erre *Mészáros Desiré, a gladiátor* története. Itt már valóságos vadnyugati történetbe bonyolódnak a kisvárosi szereplők. Vannak maffiózók, bérverők, védő-őrző orángutánok, pornóban dolgozó hivatásosok, mintha már az eddig érezhetően otthonos szagot is felválná egy nagyvilági illat. A párbeszédék zseniálisak, Toroczky ebben is kitűnő. A ketrecharcos Desirétől kérde a rettenthetetlen alvilági főnök, Kankalin bácsi: „Mondd csak, te Dezső. Miért viselsz állandóan bőrt? (...) A bőrről könnyebb lemosni a vért.” (206.) Ez aztán megteremti annak a lehetőségét, hogy a poros és szomorú kisvárosban is legalább olyan eseménydús történetek essenek meg, mint a hollywoodi filmekben. Itt bizonyára átlép már a szerző egy bizonyos határt, amelyben a magyar valóság nem képes felszívni a képzeletét, de lehetséges, hogy nem a valósággal van baj, csak az írói képzeletével. Mindez leginkább Pynchon történeteivel rokon.

Eddig nem ejtettünk szót a novelaciklus hősről, Éhes Miklósról, aki pedig a legtöbb írás mélyén ott settenkedik, néha előlép, máskor erőszakosan a háttérbe marad. Sejtethetően ő az

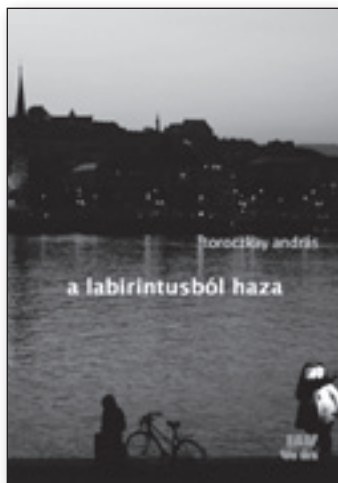
elbeszélés rossz szelleme, egy Mefisztó, legalábbis egy kellemetlen és kellemetlenkedő figura, akitől az elbeszélés névtelen hőse igyekszik magát leválasztani. Néha csak annyira távoli, mint a tegnapi kocsmázás során bennünk ragadt önmagunk. Majd kialszuszuk, megbűnhődünk miatta, de semmiképpen nem szeretnénk, ha eluralná a személyiségünket. A kötet utolsó darabja erről a rosszabbik énéről mesél (*Éhes és a világ*). A pazar felvezetéssel megírt novella hőse itt megkettőződik. A kollégiumi környezetben játszódó történet gonosza Éhes Miklós, akitől az elbeszélő ösztönösen óvja magát, ám még inkább vonzódik is aljas kis bűneihez. Annnyira közel vannak egymáshoz, hogy még a novellatémáik is közösek. Lényegében egymást írják, de a győztes kétségtelen Toroczky András lesz, Éhes Miklós eltűnik a messzeiségben. Utoljára egy portugál tengerparti telefonfülkéből jelentkezik, elmeséli, hogy bélyeget nyalt, kifosztották, utolsó fémpénzeivel beszél még hozzá, mintha az óceán túlsópartjára törekedne, olyan érzése van az olvasónak, ahol az efféle Centaurira is jellemző történetek őshonosak, de már nem idegenek a mi szűkös viszonyaink között sem, mióta, Láncki András szerint, a gazdaságpolitikánk lényege a korrupció.

A versek világa tökéletesen más, mint már említettem. Alig lehet közös témát találni, az egyik elbeszélésében említi, hogy a kórházmúzeum számára bábokat öntő kisiparosnál dolgozott, és egy egész ciklus szentelődik ennek a már önmagában is abszurd tevékenységnek a bemutatására. *A zöldfülű* című versében pedig a novellák egyik fontos helyszínét a mozi említi meg: „Mikor jegyszédő voltam, számtalanszor / végighallgattam a folyosón, egyszer pedig / végig is ültem, amikor egy örült nőt kellett / megfigyelnem.” Egy nagyon tömör, roppant ösztönös verskifejezési móddal él, amikor a mindennapi tevékenységeit egyszerre képes a valóság és a virtualitás világa között lebegtetni. Eltűnik a humor harsánysága, legfeljebb ironikus vagy groteszk hang kerül a helyére, és egy pompásan megalkotott versbeszéd, amely inkább a szabad vers felé közelít, de olyan természetességgel olvasható, mintha egyfolytában lüktetnének mögötte a met-

rumok. Mindig valamilyen kettősség jelzi, hogy az előbb kiemelt ösztönöség akár nagyfokú tudatosság, kidolgozottság is lehet, annak mindenféle kimódolt kínja nélkül. A mihez tartás végett elég, ha a kötet első verséből indulunk ki (*Üllői úti kód*), amely az első pillantásra akár csöndes utalás is lehetne Kosztolányira, hiszen később még a fák is megjelennek. De a vers rögtön egy örök időkre az olvasó agyába bevésődő felütéssel kezd: „Mint-ha mindig kód borulna az Üllői útra, / alatta mintha mindig tél borulna rá, / mintha valaki itt hagyott volna minket...” És ez csak egy szerény kezdet, mert a következő sorokban már Eliot örökérvényű képei idéződnek meg (*Prufrock szerelmes éneke*): „a pinceablakokból gomolygó / ködben, a kipufogókból, a szájakból / a lesózott járdára szálló füstben. / A kirakatüvegen túl néma boltok, / amiket nem értesz, néma boltok...” A felsorolások esetlegessége, a halmazként képződött dolgok különös mindennapisága egészen elbűvölő és lírai. Az egyik legszebb költői beszéd, amit mostanság olvastam. És ebben az átláthatatlan és ítélet nélküli kupacban egyszer csak feltűnik egy biciklista. Egy élő lom. „Sapkában, / sálban, bundában. Alatta kopott melegítőt, / hamis edzőcipőt visel. Festett szőke / haja már kinőtt a sapka alól, erős sminkje / van és látod rajta, bolond...” Nos, ez megrendítő. A mozgás által lesz láthatóvá, válik ki a kupacból, de nem gyorsabban, nem lassabban, mint a szemlélő, aki gyalogosan halad, és aki ugyan el tudná hagyni az Üllői út bonctermei, pszichiátriai, radiológiai intézetei által sértő, őt felbontani akaró környezetet, ám a bolond nő cipeli mellette, lerázhatatlanul jelenvalóvá érleli a rontást. Mintha az üldöző ebben az esetben csak a környezet és a város bomlásának megtestesülése lenne: Ahány élő, annyi halandó.

Az első ciklus, amely abban a bizonyos emberöntödében játszódik, mintegy felerősíti és a valós alapjától meg is fosztja az efféle látásmódot. A kétféle szemlélet egymást egészíti ki, és egymást tagadja. Lehetségesen valóságos egy ilyen műhely, ahol kisipari módszerekkel készítenek a betegség különböző stádiumait, testi roncsoló-

dásait bemutató preparátumokat. Különös fröccsöntők, akik Barby babák helyett a fájdalomtól eltorzult arcokat mintáznak. Mindezt azonban a virtuális világából fokozatosan a valósághoz való lassú közelítésként ábrázolja, mintha ezek a bábok képesek lennének a saját tudatukra ébredni. Helyet követelnének maguknak a valóságos valóságban: „de félek, testet / növesztenek maguknak az éjszaka / közepén, majd ritka járatokra ülnek / és a há-

zunkig utaznak.” (*Anyagpocskolás*) Ez az oda-vissza játék uralja az első rész, a *Viaszéveink vége* versbeszédét. Mert nemcsak a bábok képesek a valós világba való belépésre, de a külvilág figurái is lassan formázható testekké lesznek, egy kissé talán Nemes Z. Mario boncolós líráját megidézve: „Gondolatban lassan belenyúlok a hirdetéseket / aluljárókban, forgalmas helyeken kéretlenül / kínálók szemébe is, szétfeszítem az arcukat, / a hüvelykujjammal szét húzom a szemüregüket, / mintha pannotikumi bábuk lennének, mintha / forró viaszarcuk lenne...” (*Korom*). Ez a vers egyébként is egy nagyhatású, József Attilára hajazó sorral indul: „Mint forgalmas út menti házak fala, / kor-mos a lelkem, főleg az alja.”

Ezek a különféle foglalkozásokat már szinte epikus könnyedséggel elbeszélő ciklusok jelzik, hogy anyagi megfontolásokból is vándorolni indul a költő, folyton foglalkozásokat vált, a testöntéstől eltávolodva kertész lesz, majd Walesben vállal néhány hónapos feketemosogatói állást, különös tapasztalatokra tesz szert, és nem állítanám,

hogy ezek sokszereplős, a vendégmunkások mindennapjait bemutató rész nem lenne minden szempontból izgalmas, feszes, de kevesebb anyag adódik a kettős világlátásának a költői rögzítésére. Két egymásra felelő motívumot említenék, az előbbi még az első ciklus piliszkysen tömör, költőnkre nem annyira jellemző egzakt kép: „Imbolygó kapaszkodók villamoson. / Akasztott emberek erős szélben. / Hideg húrok erős kanyarokban.” (*Túl éles*) Az erre felelő költőileg releváns valóságdarab, már a konyhai munkás mindennapos tapasztalatát emeli föl a költőiség közegebe: „Hideg halak hasában a / kés. Egy idő után megszokom.” (*Levegő*)

A kötet harmadik, talán a legfontosabb része szintén élettrajzi ihletésű. Mint a vele készült riportból kiderül, ez a sok mostoha foglalkozást üzőtt ifjú másfél évig volt a budavári labirintus pénztárosa (manapság szemeteskoscival járja a várost), s ez megint egy olyan önmagában is a hihetőnél eleve-nebb képzeteket ébreszt az olvasóban: Egy labirintus, még ha csak biztonságos bejárást is kínál a kalandra éhezőknek, sokkal mélyebb, szélesebb jelentésnyalábbal bír. Az ókortól kezdve, a mitológiák történeteiben, vagy akár a legkülönbébb kaland- és romantikus regényekben bizonyos egzisztenciális próbát jelent a beletévedtek számára, nem feledkezve meg Kafkáról sem. Nemcsak a kikutatlan idegenség, a külső világ veszélyekkel teli próbájaként, hanem az egyén képességeit, sőt a szubjektum magában való megtévedésének jelképe, ahol éppen a maga megtalálása és nehézségeken való túlemlelkedés teszi lehetetlenné a szabadulást. De Toroczky a tökéletesen tárgyyszerű világban is megtalálja azokat a félrevezető és félreérthető tapasztalatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy a labirintusba lépők megkérdőjelezzék a hely kínálta bizalmat, a kívülről magukkal cipelt otthonosságot. Ez, bárhogyan is élük meg az oda turistaként betérők, mégis csak egy a saját túlbiztosított egzisztenciájukat megkérdőjelező, magukat csak konzervként hurcolható tér, ahol a lényük sokrétű kibontása esetlegesen akadályokba ütközik. A félelem szubjektív viszonyát, akár történelmi tapasztalatok miatt is képtelenek vagyunk relativizálni.

Vagyis a félelem is árucikké válhat. „Hiába is mondtam nekik, mint mindenkinek (...), hogy nem baj, ha fél. Mindannyian / félünk.” (*Látogatók*)

Lehet-e különbséget tenni a megfizetett félelem és az egzisztenciálisan minket fenyegető, születésünk és élettapasztalatunk kínálta közötti félelem között? A labirintus belénk van kódolva, csak akkor jövünk zavarba, ha egy külvilági labirintusban kell eltévednünk. A kétféle labirintus miként kapcsolódik össze? Tandorival szólva, hihető-e a labirintus kiegyenesítése, vagy jobb kihátrálni az efféle egzisztenciális csapdákkal teli kalandokból? „Azán, mikor bent vannak, végül úgyis / ugyanolyan nyelven félnek, ugyanolyan / nyelven tévednek el.” (*Felcsérelhetőek.*) De ez a labirintus történelem is. Itt húzták meg magukat a budai lakosok a második világháború ostromakor, itt éltek mindennapi életüket, itt haltak meg, tehát a bejárhatóvá tett alagútszisztem bizonyos értelemben a történelem kibontása is. „Vagy az öregek, akik taknyos korukról / mesélték, hogy itt minden este volt egy / temetés. Amikor itt éltek több ezren / a második világháború idején, és lóhúst / ettek, a fejtetőig erő romok és hullahegyek / közül bányászták ki a lótetemeteket.” (*Ami ott marad*) A ciklus zárásaként a költő bölcsen felfüggeszti a kapcsolatot az idegenforgalmi látványosságként szolgáló budavári labirintussal: „Úgy tervezem, soha nem térek vissza, / miközben, hogy kijutott-e már belőle az ember egyáltalán, / abban sem lehet biztos soha.” (*Visszatérés.*) Ugyanakkor, mintha képtelen lenne elszakadni annak a képzetétől. A *Hazafelé a labirintusból* című utolsó ciklus újra megidézi az Üllői úton kerékpározót: „Ahogy teste / tekeredik, mint egy barlangjárat...” (*Biztos ismered azt a nőt*). Pedig az út ebben az utolsó részben az elérhető boldogság felé vezet. Olyan könnyed és szeszélyes, mintha azt is kérdeznék: Létezik-e egyáltalán ártatlan tekintet, ha már mindent megismertél ezen a világon? ■ ■ ■

■ **Sántha József**, 1954, Karcag. ELTE BTK, Kritikakötete: *Talányaink összessége* (Műút könyvek, 2011) Novelláskötete: *A téglgyűlölő* (Tiszatáj könyvek, 2015.)

SZAKÁL KATA

HAZUGSÁGOK HÁLÓJÁBAN

Idén áprilistól végre a magyar olvasók is megismerhetik Umberto Eco 2015-ös, sajnos végérvényesen utolsó regényét, a *Mutatványszámot*, mely az idei Könyvfesztiválra jelent meg az Európa Kiadó gondozásában, Eco örökös fordítója, Barna Imre tolmácsolásában. Habár volt szerencsém eredeti nyelven olvasni a könyvet, mégis most, amikor a könyvesboltban kézbe vettem a csupán 200 oldalas művet, valami végleges, lezáruló érzés fogott el. A lezártágon kívül kijelenthetjük azt is, hogy Umberto Eco azon kevés olasz írók egyike, akinek összes regénye olvasható magyarul. *A rózsza neve*, *A Foucault-inga*, *A tegnapi szigete*, *Baudolino*, *Loana királynő titokzatos tüze* és *A prágai temető* mellett kicsit kakukktójának tűnhet ez a regény, nem csupán a már említett terjedelme miatt, hanem tartalmát tekintve is.

Más stílusú történelmi regényt kapunk kézhez, mint például *A rózsza neve* vagy akár *A prágai temető*, ezért a rutinos Eco-olvasó először némileg csalódott lehet, hiszen nem olyan színporkázóan bemutatva kerülnek elő a történelmi események, mint az eddigiekben. Azonban a megszokott érzés itt is felbukkan: az író regényeinek olvasásához lexikonok és enciklopédiák kellenének, miközben az olvasó mégis azzal vigasztalja/áltatja magát, hogy Eco a regény olvasása közben „megtanítja” majd a hiányzó ismeretekre. A mű ilyen tekintetben is egyedülálló: a *Mutatványszám* Umberto Eco talán legolaszosabb regénye; és nem csupán a helyszín miatt. Hiszen míg valószínűleg a cselekményét a középkori vagy akár a XIX. századi történelemből merítő regényeinek olvasásához mind az olasz, mind a világ bármely országának olvasója hasonló háttérismeretek birtokában áll neki, addig a közelmúlt olasz eseményeit tárgyaló *Mutatványszám* esetében sokkal felkészületlenebb

Umberto Eco: *Mutatványszám*
Európa Kiadó, 2015
Fordította Barna Imre

egy nem anyanyelvi befogadó. Feltehetően ez a regény teljesen másképpen szól az eredeti, olasz közegben, hiszen, még ha a tájékozott olvasó tud is valamit Mussoliniról, a hidegháborúról, a stay-behind műveletekről, a Vörös Brigádokról, az olasz terrorizmusról, vagy akár Aldo Moróról, ezek hatását és traumáját csak az olasz befogadó érezheti át a maga teljességében.

A regény jelenére, vagyis az 1992-es évre ez még inkább igaz. Arra az évre, amely a Berlusconi-korszak előjátékának tekinthető, és amely a „Tangentopoli” (szó szerint kenőpénzváros), a híres kenőpénz-botrány, illetve a „Mani pulite”, a részben ehhez tartozó ügyészégi vizsgálat sorozat kezdete volt. A regény helye és ideje jól behatárolható: Milánóban, a „Tangentopolis” elsőként érintő városban játszódik, 1992. június 6-11. között, pár hónappal a „Mani pulite” első vizsgálata után, mely Mario Chiesa ellen zajlott politikai megvesztegetésben való részvétel miatt.

Ezalatt a pár nap alatt az elbeszélő, Colonna a lakásába bezárkózva eleveníti fel magában az elmúlt hónap történéseit. Az események egyrészt a kilencvenes évek olasz valóságát vázolják fel egy lapalapító manipulátoron és a nemlétező lap szerkesztőin keresztül, másrészt pedig az egyik újságíró, Braggadocio nyomozása révén bontakozik ki egy összeesküvés-elmélet, amely a Mussolini-diktatúra és az olasz társadalom azt követő évtizedeit meghatározó, véres terrorcselekményekben, merényletekben kicsúcsosodó szélsőjobb- és szélsőbaloldali szembenállás hátterére ad magyarázatot.

Eco utolsó regénye nem csupán a tartalom és a terjedelem miatt rendhagyó, hanem azért is, mert a megszokottól eltérően ebben a könyvben minden szereplő, köztük az elbeszélő is, sőt, az összeesküvés-elméleteket gyártó Braggadocio is vesztes, lecsúszott. Ők azonban úgy gondolják, többet tudnak a világról, mint azok, akik sikersek benne: „A lúzerek, akárcsak az autodidakták, mindig sokkal többet tudnak, mint a győztesek: aki győzni akar, az ne totójjázzon a mindentudással, elég, ha egy valamit tud, a műveltség a lúzerek fényűzése. Az tud többet, akinek nem mennek jól a dolgai.” (16.) Colonna elmúlt ötven éves, nem fejezte be az egyetemet, fordításból, kisebb szerkesztésekből vagy akár árnyékiróságból él. Éppen ezért kéri fel Simei, a főszerkesztő, hogy a most induló, valószínűleg soha meg nem jelenő lapról, a *Holnapról*, és annak jelenlegi szerkesztőségi munkájáról írjon egy sosem kiadandó könyvet. Konkrét megjelenésre egyik esetben sincs szükség, hiszen mindkettő csupán zsarolás céljából íródik.

Éppen ezért mondhatni, hogy Eco a regény fő témájává a '90-es évek újságírását teszi, a tőle megszokott satirikus, humoros módon. Groteszk képet alkotva arról a világról, melyben a sajtó nem a tények feltárásával, közzétételével, hanem annak elkenődésével foglalkozik. Olasz kifejezéssel élve a sajtó egyfajta „macchina del fango” (sarazó, sárdobáló gép), vagyis homályos célzások rendszere, amelynek érdeke, hogy eltakarja az igazságot, vagy éppenséggel egy adott személyt bajba sodorjon. A regény jó pár oldalon keresztül szemléletesen érzékelteti a „macchina del fango” működését, és ezáltal miképpen lehet visszaélni a média hatalmával, amely jelenünket is uralja.

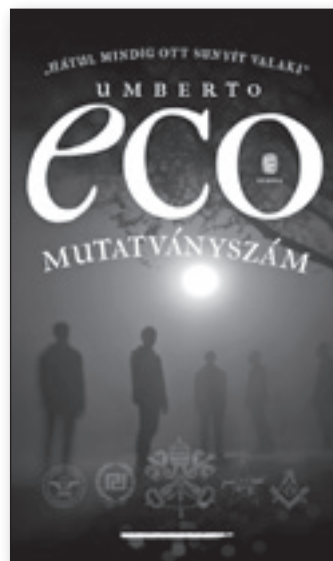
Eco rendkívüli műveltségéből és szerteágazó ismereteiből adódóan komoly feladat elé állítja minden fordítóját. Barna Imre azonban a tőle megszokott tehetséggel veszi ezt az akadályt a sajtónyelv és a szakzsargon tekintében is, így aztán alig néhány helyen találkozhatunk nehezebben befogadható megfogalmazásokkal. A legfontosabb ezek közül talán a cím, vagyis a *Mutatványszám* esete, amely olaszul

egy lefordíthatatlan szakszó: *Numero Zero*. A kifejezés azt az újság/könyvpéldányt jelenti, amelyet megjelenést remélve elbírálásra nyújtanak be a kiadónak vagy a szerkesztőségnek.

A *Mutatványszám* manipulátorában sokan Silvio Berlusconi-ismernek, nyilván nem véletlenül, hiszen Eco többször ostromozta a politikust, sőt élete utolsó évében alapított a Mondadorival szemben egy saját kiadót – ahol utolsó, posztumusz, *Pape Satan Aleppe* című könyve jelent meg –, mivel az bekerült a Berlusconi-birodalomba. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a könyvben szereplő manipulátornál Berlusconi-nak sokkal nagyobb hatalma volt és van. Így inkább ez is a sajtó általános helyzetére utal, és a manipulátor a kor bármelyik mágnsával helyettesíthető.

Amellett, hogy sok tekintetben kívülálló Eco *Mutatványszáma*, mégis felismerhető benne az író jól ismert stílusa: ez pedig a szerzőt mindig is foglalkoztató összeesküvés-szál. Braggadocio paranoiás személyiségét kihasználva azt az elméletet dolgozza fel, hogy valójában nem Mussolinin, hanem a Duce egyik dublörét fogták el és ölték meg, míg ő vagy a Vatikánba, vagy Argentínába szökött, és onnan irányítja, befolyásolja az olasz politikát. Braggadocio nyomozása közben a legtöbb társadalomban jelenlévő megtevesztés-történet is előkerül, sokszor szemmel láthatóan wikipédiaszócikkszerűen: „Az újságok hazudnak, a történészek hazudnak, a tévé is hazudik mostanság. Láttad a tavalyi tévéhíradók öbölháborús hírei közt a Perzsa-öbölben kátránytól fulladozó kormoránt? Később kiderült, hogy abban az évszakban nem fordulhattak elő kormoránok a Perzsa-öbölben, és a képek nyolc évvel korábban, az iraki iraki háború idején készültek. Vagy az is lehet, mondták mások, hogy állatkerti kormoránokat öntött le nyersolajjal valaki. [...] Tényleg megjárták az amerikaiak a Holdat? Nagyon is könnyen lehet, hogy műtermi trükk az egész, a Holdra lépő űrhajósok például eléggé hihetetlen árnyékot vetnek, ha jobban megnézed. És az öbölháború? Tényleg megtörtént, vagy csak valami régi felvételekkel etetnek minket? Hazugságban élünk, és ha tudod, hogy

becsapnak, muszáj gyanakodnod. [...] Később aztán nemcsak arra jöttem rá, hogy Mao több embert öletett meg, mint Sztálin és Hitler együttvéve, hanem arra is, hogy a maoisták soraiba alighanem titkosszolgálati provokátorok férkőztek be. És attól fogva már csak újságírással foglalkoztam, összeesküvések nyomába eredtem. Ezért nem tudtak csőbe húzni aztán (pedig veszélyes elemekkel barátkoztam) a vörös terroristák. Többé semmiben se voltam már biztos, csak abban, hogy hátul mindig ott sunyít valaki, és átver bennünket.” (39-40.)

A könyv sokszor, a néha kissé unalmasá váló leírások közben azzal tudja leginkább fenntartani az érdeklődést, hogy a szálakat összekötő, mindent lefedő és csupán Braggadocio agyszüleményeként létező Mussoliniról szóló összeesküvés-elméleten kívül az összes könyvben szereplő esemény létezik, például 1974-ben az Italicus vonat felrobbantása, az 1969-es milánói Piazza Fontanei merénylet (mely jelképesen az olasz terrorizmus kezdetét jelöli), illetve a P2 szabadkőműves páholy. Vagy ha nem is történtek meg konkrétan a műben felmerülő esetek, akkor is az emberek fejében, mint összeesküvés-elméletek keringenek – például I. János Pál pápa meggyilkolása –, és kihatással vannak a mai társadalomra. Azonban a csak Braggadociótól hallott felsorolásszerű felfedezéseket az olvasó kétkedve fogadja. Már a neve is

beszélő név – amire a mű utal is –, an-
gólul hencegőt jelent.

Braggadocio regénybeli mozgáste-
rét is érdemes megfigyelni, hiszen fo-
lyamatosan az erőszak, a halál, a pusztítás „emlékhelyeit” járja be. Így az olvasó egy teljesen másik, kísérteties várost fedezhet fel, mint például a Bagnera utca, Milánó legszűkebb utcájának (ahol a milánói színhagyomány szerint egy sorozatgyilkos, Antonio Boggia „tevékenykedett”) mafia által pénzelt vendéglőjét, vagy akár a San Bernardino alle Ossa templomot és a hozzá tartozó osszáriumot, amelyek kötődnek az általa kitalált szálhoz. Ellenben olyan sok, rémisztő és hihetetlen a Braggadocio által összehordott információtömeg, hogy nem csupán Colonna, hanem az olvasó is magában rálegyint, hogy csupán paranoiás. Ám a „megoldáshoz” közel járó Braggadociót váratlanul megölik, éppenséggel a szűk Bagnera utcában. Mivel Colonnát beavatta titkába, így halála után maga a főhős is paranoiássá

válík, melyet csak erősít egy, a Gladio műveletről vetített BBC műsor.

És, bár a regény legalább 30%-át kitevő összeesküvések hálója retorikailag sok kívánni valót hagy maga után, ez a némiképp idegesítő módszer és megfogalmazás akár szándékos is lehet. Mivel a regénybeli szereplők mind tehetetelen zsurnaliszták, valójában a mű az újságírás lehetőségeiről és hatáiról szól, a nem feltétlenül működő kommunikáció mechanizmusáról, mindezt a '90-es évekbe ágyazva, abba a korszakba, amikor az olasz sajtó megváltozik. Időközben a XXI. századi média is átalakult, a nyomtatott sajtótól inkább az online felé fordult és tágult a világ. Mindenki hozzáférhet jóformán mindenhez, legyen az akár igaz, akár hamis információ. Az internet a tömegmanipulálás egyik fő eszköze lett, ahol nem feltétlenül tudjuk kiszűrni, hogy mi a valóság, és mi a fikció, pontosan ugyanúgy, ahogy mindezek Eco regényében is összecsúsznak. Az író a '90-es éveket tökéletes metaforaként alkal-

mazza arra a korra, amelyben élünk, és amelyben – ahogyan a regény végén találóan fogalmaz a főszereplő – annyira megszoktuk, hogy hazudnak már nekünk, hogy észre sem vesszük. „Mindig is a tör és a méreg népe voltunk. Be vagyunk mi már oltva, bármilyen új sztorira csak rálegyintünk, hogy ó, hallottunk már ennél rémesebbeket, ráadásul lehet, hogy egyik sem igaz. Ha az Egyesült Államok, fél Európa titkosszolgálatai, a kormányunk, az újságok, ha mindenki hazudott, miért ne hazudhatott volna a BBC is? A rendes állampolgárt nem érdekli más, csak az, hogy ne kelljen adót fizetni, azok meg, akik dirigálnak, csináljanak, amit akarnak, megszoktuk már, hogy ők mindig az államot fejk. Ennyi” (204-205.)

■ ■ ■

■ **Szakál Kata** a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója. Fő kutatási területe az olasz terrorizmus irodalmi reprezentációja.

POLGÁR ANIKÓ

GÖRÖGFÖLD FÁI, ERŐS LÁBSZÁRAK

Antikos közöny és női keserűség, a versformák varázsa és a férfitest erotikája, a mítosz ünnepiessége és a női szerepkörök hétköznapiasága: ezek lehetnének Imre Flóra költészetének kulcsszavai. Válogatott és új verseinek gyűjteménye többszólamú, változatos zeneiségű, ugyanakkor egységes ívű, sajátosan nőies kötet.

Imre Flóra verseiben a babitsi, Nemes Nagy Ágnes-i dikció horatiusi reflexiókkal kombinálódik, ugyanakkor a táj- és műalkotás-leírások mögött többnyire ott a mai, hús-vér ember is. A Knószoszban csupa kő című szonettben a meleg test és a hideg kő találkozáskor nem az antikvitás rideg

Imre Flóra:

Még tart a könnyűség.

Válogatott és új versek

P'ART Könyvek, Tipp Cult Kft., 2015

szépsége, hanem az élő szervezet eleven lüktetése kerekedik felül: „a kőtrónuson a két comb bemélyedése” testpuhaságúvá lett, amint a turista lábujja „rátalált a meleg repedésre” (21.). A versen nem a tartós mozdulatlanlanság fennköltisége, hanem az erotika forrósága uralkodik el.

A korai kötetek (Merőleges idő, Rondó) egyik alapmotívuma a vándorlás antik és bibliai tájakon: e vándorlások során a hideg és meleg, a kő és a test, a mozdulatlan és a dinamikus, a rideg és a csábító, a taszító és a vonzó, a növényi és az emberi találkozásának lehetünk a tanúi. A fák többnyire összekötőként funkcionálhatnak két (vagy több) világ között: a szilárdban, a mozdíthatatlanban gyökereznek, s az élőbe, az emberi, sőt, az égi szférába nyílnak. A vulkán által kiköpött horzskövekből összeállt szigetnek (Délós c. vers, 40.) is az adott energiát, hogy „megtapadt rajta valami növény”, s a vékony földrétegből még egy pálma is kisarjadt. A földit az égi szférával összekötő fa teszi lehetővé, hogy épp ezen a bizonytalan állagú földdarabon szülessen meg az isten. Apollón és Artemisz világra jötté adta meg azt a súlyt, melynek hatására az úszó sziget megállt és megszilárdult. Az egymásba rakódott rétegek mozgásai, a különböző (olykor az istenihez látszólag méltatlan) eredetű hordalékok, törmelékek keveredése (hamu, tufa, kavics, növény, madárpi-

szok) olyan életkörülményeket eredményez, melyek egy kisebb növénynek is épphogy csak elegendők. A felnövekvő pálma ilyen szegényes viszonyok közt már maga is isteni jelenség, az isten megjelenését hírül adó epifánia. Imre Flóra az antik mitológiából ismert viszonyokat tárgyalva, Létó ikerszületésének körülményeire, Délos szigetének kialakulására utalva mint ha keresztény allegóriát írna: a versből (a címet leszámítva) hiányoznak az antik nevek, a mitológiai utalások, s az istenekről nem többes, hanem egyes számban beszél („Ennek tövében született az isten.”). Allegorikus értelemben tehát Apollón és Artemisz születése Krisztus születésére utal, melyet az úszó szigeten kinövő pálma úgy jelez előre, mintha a pusztában kiálló szavának görögös, tengeri megfelelője lenne. A keresztény passiótörténetet idézi áttételesen a szegényes növényvilág leírása is („szúrós krisztus-tövisbozót”).

A Fák című versben (18.) „Görög-föld fái” korhadtak és kiszáradtak, ám „a vén törzseken falánk / borostyán” tekereg: a pusztulást, a korhadást az antikvitás időbeli távlatai indokolják, ám a kihalófélben lévő világot a rajta élősködő új növényzet éltetheti. Csak ezek a mély gyökerek és a belőlük kinövő élet segíti a „roppant kékségű ég felé” jutást. A gyökerek a versben úgy mélyednek a földbe, akár a körmök: kétségbeesett kapaszkodás ez az antik-keresztény hagyományba, melyben Imre Flóra olyan magától értetődően benne áll. A fa összekötő szerepe még azután is megmarad, miután kivágták: a Példázat c. versben a kivágott öreg kőrist megőrzi „a tér, amelyből távozott”, hiszen „ami volt, nem semmisíthető meg”. Ugyanígy marad meg virtuálisan a gyermekkor is, mely nem tapintható és testi szemmel nem látható.

A példázatszerűség, az egymásra rétegezés mellett Imre Flóra remekül működteti a beközelítés technikáit is: vannak versek, melyekben egy-egy antik hős emberi arcát tárja elénk, s olyanok is, melyekben egészen magától értetődően lépünk be egy-egy bibliai pillanatba. Az Achilleus című versben (42–43.) például látjuk, ahogy a tengerparton duzzogó Achilleus te-

nyeréből kiszóródnak a homokszemcsék, benézhetünk a hős szemébe az első könny kibuggyanása előtt, s a tekintet fokozatosan még mélyebbre is hatol, egészen a meztelen csontokig.

Imre Flóra lírájában a tájak és műalkotások leírásáról fokozatosan tevődik át a hangsúly az emlékidézésre és a testiség leírhatóságára. Az emlékezet segít a már letűnt testi dimenziók konzerválásban, ugyanakkor a test változásai az ember időbe vetettségét érzékeltetik. A Pillanatfelvétel című versben (177.) egy nő tekintete követi a fa alól, alulnézetből egy fára mászó férfi idomait. A barackszedő férfi erős lábszára olyan, akár egy „gyönyörű, / érthetetlen természeti jelenség”. A barack hasonló folyamat során fejlődik éretté, mint az emberi lábszár, ám nem egyszerűen egy szimbiózisnak, a növényi és emberi lét összefonódásának felmutatásáról van itt szó, sokkal inkább arról a görög retorikából ismert, s az antik versek képalkotásába is beépült alakzatról, mely a komparációhoz, az összehasonlítás-hoz egy didaktikus aspektust is társít. Az ókori epigrammákban a kinyílt virághoz vagy érett gyümölcshöz hasonlító kedvesnek a vegetatív példa láttán kellene tudatosítania, mennyire mulandó saját szépsége is. A témát Imre Flóra elégikussá hangszereli át, s meglepően újszerű a férfi-női nézőpontok megfordítása: a vers női beszélője feltehetőleg évek múltán idézi fel a virulás akkori perspektíváját, s metaforikusan utal az erotikus sikokra, illetve az érett duzzadás megszűnésére (a barackot azóta leszedték, pitét sütöttek belőle).

Ugyanígy érzékletes a női test lépülésének festése is: az elemek kicserélődtek benne, semmi sem a régi már. A nő, akinek sose született gyermeke, a rég kivágott almafa kudarcát éli át (Menopauza című vers, 172.). Ennek a témának éteribb változata a Platonizmus című szonettkoszorú, melynek rendhagyó módon nem az utolsó, hanem az első darabja az azt követő 14 versbe szétíródó mesterszonett. A szonettek az ifjú test kinyílását, a test tűzijátékait, „az édes hamvas sima hús” szenvedélyét, majd a test lázának lassú fogyását, s ezzel egyenes arányban a vágy növekedését tematizálják

(„amit a test ereje vesz / attól hevül túl a belső láz”, 145.).

Imre Flóra az örökölt és átörökölt költői hagyomány mellett megteremt egy egyedi költői hagyományt. Megírja ismert férfigyűjtő női változatait: a Levél a hitveshez című költemény (105.) például nemcsak a címmel utal a Radnóti-intertextusra, hanem a hiány átstilizálásának eszközeivel is. A szenvedély erejét „a 2x2 józansága” próbálja meg elnyomni, a hitves hiánya a tárgyakba (a becsomagolt, de ki nem dobott fogkefébe, a félretett tusfürdőbe, a bűnjelnek érzett konyakmeggybe) lényegül át.

Az áttétel többszörös is lehet, mint például az Ötvenegyedik carmen (56.) esetében, mely egy költőnő (Szapphó) versének férfigyűjtő változatát (Catullus 51. verse) nőiesíti vissza, József Attila-át-hallásokkal illetve be a magyar hagyományba. Az első versszak úgy indul, mintha parodizálni szeretné az alapszituációt („Még hogy egy isten se lehet külön, mint / aki szemben ül veled”), ám a férfi láttán a gerincen lefutó forráságnak, a nő felszeg tehetetlenségének bemutatása nagyon is komoly. A férfinak közben épp erre, a nő felszeg tehetetlenségének állandó érzékelésére van szüksége ahhoz, hogy saját fölényének tudatában megmerítkezzen („annyira, hogy már te leszel, ki nem tud / nélkülüm élni”).

Ronsard, Imre Flóra egyik alteregója is többszörös nemi átváltozásra ad alkalmat (az egyik versben például

összetéveszti magát Helénával). A testi dimenziók olykor azért válnak semlegessé (pl. a Ronsard már lassan ötven című versben), hogy a kettős játék mindvégig fenntartható legyen (a vers beszélője egyszerre lehet nő is, férfi is).

A forma többnyire nemcsak a felidézést, a költészettörténeti betájolást szolgálja, hanem önmagában is jelentésszerű, ezért írónak meg gyakran ugyanazok a témák különböző versmértékben. Egyes versformák Imre Flóránál többfunkciós ruhadarabokként működnek: használhatók blúz-ként, sálként, stólaként vagy tunikaként, s fontos helyük van egy a hagyományból praktikusán öltözködő, az esztétikumra sokat adó költőnő szekrényében. Ugyanakkor az emlékek is

olyanok, mint „divatjamúlt, elhordott ruhák” (A szép kötélverőné újrakezdi című vers).

Kiemelt szerep jut a férfitestet takaró, egyes részeket szabadon hagyó ruháknak is: „tekintettel a júliusi kárikulára – egy kék sort volt rajtad” (A negyvenhármaskilométer táblánál, 46.), „egy kissé szűknek tűnt a nagyapám / inge a válladon” (Októberi vásárnap délután, 93.). Mindezek többnyire az emlékezet horizontjából kapnak különös jelentőséget, kissé idealizáló felhanggal: miközben a nosztalgia megszépítette férfitestet csak hajdani virulásában látjuk, a női test a szemünk előtt változik és romlik. A leépülő test nem tud lépést tartani a vágyak szárnyalásával, ahogy a régi

Škoda sem tud megfelelő mértékben felgyorsulni, hogy a száguldás örömevel feledtesse az anyag kopását. A testiség ugyanakkor mitikus dimenziókat is kap (pl. a Vallástörténeti motívumok című versben, 168.): a pózok olykor a hésziodoszi teremtmények szerint rendeződnek, vagyis a nő, Gaia van alul, máskor egyiptomi módra a nő, Nút karolja át felülről a földet. ■ ■ ■

■ **Polgár Anikó** (Vágsellye, 1975): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi verskötete: *Régész nő körömcipőben* (2009). A kötet 2015-ben lengyel fordításban is megjelent.

SZEKERES NIKOLETTA

„miközben írok, attól félek, hogy mindez végül irodalommá válik”

Hogyan fér meg egymás mellett kedélyes anekdotázgatás, túlírt családragény, női bestseller paródia és kíméletlen naturalista allegória? Természetesen bárhogy, ha ezek között megtaláljuk azokat a viszonyrendszereket, amelyek előbb vagy utóbb elhitetik velünk azt, hogy „minden egyes élőlényhez több élet tartozik”.

Ha még izgalmas lenne valóság és fikció szembeállításáról beszélni, akkor történetesen Bencsik regénye biztos kézzel csöbe húzná a gyanútlan olvasót. Adott egy fiatal női elbeszélő, aki in medias res azonnal nyakon önt egy olyan emlék-, gondolat- és tudatfolyammal, amelyben egyrészt erős az igény az énkeresésre és az azzal járó családtörténet felkutatására, az előző generációk megismerésére, megértésére, és a belőlük eredő lenyomatok felfedezésére önnön magában.

Bencsik Orsolya: *Több élet*
Magvető, 2016.

Viszont mindezt egy olyan kevert, hol szürreális, hol naturalista (szöveg) környezetbe helyezi, amitől az elsődleges jelentések azonnal devalválódnak. A posztmodern családragények ismert eszközrendszerével indít a regény, és tartja is magát mindehhez végig. A személyes, de az én-elbeszélések igaz voltának teljes megkérdőjelezésével írt családtörténet mögött kirajzolódik a „szóképek és alakzatok által létrehozott referencia (önmagát mindig leleplező) illúziója”.¹ Mindez ráadásul egy disznóól közegébe ágyazódik, ahol egészen pontosan nem tudjuk meghatározni azt, hogy egyáltalán a tata ellettte-e az egész családot („[A] tata az ellés után nem akart szoptat-

ni, a mama savóval itatta, hogy megjöjjön a teje.”), ahogy azt sem, a narrátor vajon egész pontosan tisztában van-e saját származásával. Felmerül a kérdés, hányféle tudása van arról, honnan jött („A tatának három malaca volt. [...] A legkisebb az én nevemet kapta.”), és arról, hogy hová tart („A vőlegény nem különben, noha közöltem vele, az ólaktól én már el nem mozdulok.”).

Dátumok segíthetnének eligazodni a rejtvénytű kavalkádban. Fekete I. Alfonz kritikájában² 1944-et, az oroszok bejövetelét jelöli ki viszonyítási pontnak, míg Szendi Nóra³ 1932-öt, amikor dédapa és dédmama egymásba szerettek, illetve 1961-et, amikor dédapa 29 évesen meghalt. Utóbbi szerint az amúgy folyamatos túlbeszéléssel, (agyon)ismétléssel, nyelvi többletfelhalmozással élő regény e konkrét dátumokkal azt a látszatot igyekszik kelteni, hogy elviekben a történet problémátlanul felfűzhető rájuk.

Ezekon kívül is számtalan dátumot találunk a regényben, amelyek kijelölhetnének egy valóságreferenciális olvasatot, és amelyek elhithetethetnék, hogy szerzőnk kronológiája több mint megbízható, mégis, ahogy a két említett kritika is felfedi, a szövegen belüli állandó elbizonytalanítások kiégetik ennek jelentőségét. Azt azért érdemes megjegyezni, ez a szöveg olyan

erősen és koncepciózusan (de)konstruált, hogy lehetetlen bizonyos dolgoknak nem jelentőséget tulajdonítani, illetve lehetetlen nem észrevenni a posztmodern magyar regényhagyománnyal való játékot, és az attól történő erős függést.

A 29 évesen meghalt dédapával ugyanis a Bencsik lány, azaz narrátorunk – akinek neve megegyezik a *Több élet* című regény írójának nevével –, néha éppen egyidős („huszonkilenc éves vagyok, bácskai”). Azt is pontosan tudjuk, hogy a történetírás egyre inkább épít a fikciós narráció eszköztárára és az oral historyra, amivel szintén mintha a regény tükörjátékot űzne, és ahol a töredezett családregegy a múlt feltárásának irodalmi színterévé válhat. Élőbeszédszerű, sodró erejű szövegbetétei során autentikus terepe kíván lenni a múlt feltárásának az irodalmi fikció, és a regény már alcímében is sugallja ezt: kis va(j) dmagyar.

A valósággal való kacérkodás nem idegen a bencsiki prózától, hamar eszünkbe juthat az új regény olvasása közben az *Akció van!* egyik jellegzetes mondata:

„Mégiscsak jobb lenne elmenni, kockára tenni szőrt, bajuszt, mint fület-farkat behúzza itthon, itt, ebben a pár nap múlva hervadt virág-világgá bomlasztott valóságban várni egy róla megfedkezett, óriás virág-nagymama mellett az éhhalált.”

A dátumok mellett a narrátorhoz topográfiai pontok kapcsolódnak, így áll egymás mellé, és jelöl ki időbeli szegmenseket is egyben Magyarországon–Szerbián–Újvidék hármasa, a bérház-tanyasi világ kettőse, az albérlet-családi ház-disznóól sokfelé mutató atmoszférája, ráadásul mindegyik szintén a narrátor belső látásának látatása által, abszurdításba hajolva jelenik meg. Ugyanígy járunk a történelmi referenciákkal is, amelyek sokszor a kedélyes anekdotázás – cseppet sem sajnálni való – áldozataivá lesznek. Roppant szórakoztatón vonultatja fel a regény számos műfaj paródiáját, és a különféle beszédmódokra a szöveg azonnal reflektál is. Az anek-

dotázás színterei sokszor az elbeszélő írói-irodalmári karrierjéhez kapcsolódnak, innen tudjuk meg, hogy ha kell írói estet szervez, ha kell, szeszt csempész, örömmel számol be a pia-cozásról, a bizniszről, és nyerünk valamiféle képet arról, milyen az, amikor Millie Brown (!), az angol hányóművész a kortárs irodalmi korrupcióban és a külföldi vendégeért lelkesedő polgármester közelében kitűnően érzi magát Szerbiában, és művészetére is inspirálóan hat ez a közeg. Éppen annyira szürreális ez is, mint az, ahogy a szövegben idézett *Magyar Szó* vezércikke a közösségi szellem kiépítését taglalja a Vajdaságban, míg a *Világpolitika* címlapja szerint Obama nyilvánosan is bejelentette, hogy az amerikai kormány évek óta folytat tárgyalásokat a földönkívüliekkel.

Amikor már éppen otthonosan mozognánk ezen a kis va(j)dmagyar terepen, kezdenénk megszokni a rossz szul ragozott ikes igéket, gyorsan végzünk is a vidám sztorizgatással: „anyám azt mondja apámnak, attól fél, népies író leszek”. Ahogy akkor sincs már kedvünk nevetni, amikor arról olvasunk, hogy 1998-ban hogyan szállította a szerb hadsereg a hullákat a faluba, hogyan égették éjszaka az albánokat, és találtak reggelre a szemétfeldolgozó üzem munkásai forró kohókat.

Az anekdotikus megjegyzésekből, betétekből az is kiderül, hogy a család több generációra visszatekintve hogyan kapcsolódott a falu életéhez, ki hány elemi végzett, mikor épült az első, majd második vágóhid, és hogyan lett az elmúlás mindannyiuk számára központi kérdés.

A könyv másik állandó motívuma a folytonos visszavonásos technika mellett az ismétlések, iterációk jelentéses vagy akár jelentés nélküli halmozása. A sokszor lányregényként emlegetett, de véleményem szerint sokkal inkább a legvadabb női pop(kult)uláris irodalom paródiáját megjelenítő részek is szívesen élnek ezzel. A barátok, barátnők állandó jelzői (csak hogy a legtipikusabbat említsem: barátom, aki nő), a férfiak drasztikus és egyben egyszerűsített leírásai (a nőies, az öreg, a tatáros arcélű szobrász) mind kellékei az egocentrikus, műfa-

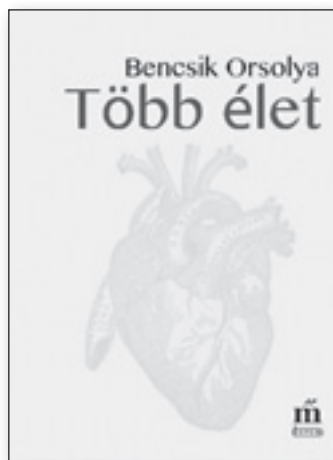
jokban, szavakban, beszédmódokban tobzódásnak és azok kifigurázásának, a kifigurázott figuráció kedvéért.

Az említett szereplők kijelentései legalább annyira megbízhatatlanok, mint a regény bármelyik kijelentése, bár tény, a barát, aki nő, vagyis Anna, egy albán pékségben dolgozó lány, még egészen megbízható karakternek számít. Ő az, akiről az elbeszélő saját maga mondja, hogy: „Egyedül neki nem tudom azt hazudni, hogy otthon, a most már frissen festett albérletszobámban naphosszat olvasok, naphosszat írok és naphosszat a vágóhidak története után kutatok, noha valójában a falat bámulom. [...] és kizárólag a férfiakról gondolkodom.” Mint ha józan tükre lenne az elbeszélőnek, akiről azonban tudjuk, míg hősnőnk emésztli magát és a férfiakat, szüleivel skype-ol vagy a társskereső oldalakon lóg, addig ő legszívesebben Romana füzeteket olvas, és alig bír túljutni *A szürke ötven árnyalatán*. Mégis tőle kapja az egyetlen külső nézőpontnak ható mondatot: „Gyakorlatod persze nincs, de véleményed az van.”

A bencsiki prózatechnika harmadik kulcspontja ez, amikor egy mondatba sűrítve többszörös jelentést rejt

Bencsik Orsolya

el a narrátor, mert ez a mondat elsődleges olvasatában a tejfogyasztási szokásokra vonatkozik, de a kontextus hamar megmutatja, hogy sokkal inkább Anna biztos és kicsit ironizált párkapcsolatának köszönhető tapasztalata, és az elbeszélő zaklatott életének elkülönülődésére mutat. Eközben Anna karaktere átfolyik az elbeszélőn, és Bencsik azon vallomásában, mely szerint egy időben csak nőket olvasott, ami az agyára ment, elkülönülésük is megkérdőjeleződik.

Az igazmondás tehát gyenge pontja az elbeszélő Bencsiknek („azt hazudtam nekik, hogy író vagyok, és hogy a fiatal írószervezeteknek szállítom a szeszt”), és mivel ez kinyilatkoztatást kap, jelentésem erővel bír, a narrátort akadályozza is számos tevékenységében, egészen addig, hogy éppen sajátos beszédmódja, sőt maga a beszéd(e) lesz a leírhatatlanság szimbóluma, és egyben magának az írásnak az akadályozó tényezője („anyám azt mondta, lányom, a sötétség a szádban van”, „a haverom úgy véli, az a baj velem, hogy sokat dumálok, keveset cselekszem”). A sok beszéd eközben a család genealógiájának felfejtését, a családregény megírását is akadályozza, hiszen a sok történetfoszlány, ami az elbeszélőben találkozik és összeér, képtelen lineáris elbeszéléssé összeállni, az igazság folyamatos megkérdőjelezésével magát az igazság létét is kétségbe vonja, és hiába keresi hol anyjában, hol apjában a hasonlóságokat, egyre inkább magára marad kielégíthetetlen hiányával.

Kérdéses mindeközben csak az, vajon meg tudja-e úszni a szöveg, hogy

az érzelmi túlcsofordulást és bármiféle igazság kimondását szándékosan elkerülve ne essen a mindent lerázó és lezáró, elcsépejt és üres ironizálás csapdájába: „pedig az abszolút boldogság (ennyiben egyre tökéletesebb vagyok) tudom, hogy szintiszta sterilitás, műanyag flakonokban tárolt olcsó, átlátó folyadék”. Meg tudja-e úszni azt, hogy az elbeszélő egója ne nyomja agyon az olvasót, hogy ne az derüljön ki, ez az ego talán mégis kicsit egysíkú annak ellenére, hogy roppant sokszínűen mindenféle női szerepet, több és több életet szeretne megmutatni, és minden lehetséges családi kapcsolódást felvillantani. Hogy ez a műfaji halmozás ne váljon a műfaji tobzódásért néha patetikussá vagy kongóan üres, felesleges, erőltetett fecsegéssé („egynegyed zsidó vér”, „reggeltől estig sírolnék, ez a leghőbb vágyam, hiszen tudom, a lányoknak egy életre sok a dolguk, ha jóvá akarják tenni, hogy apjuk van”) vagy kiszámítható műfaji klisévé, mint a mágikus realizmus bizonyos kellékeinek kötelezőszerű beiktatása, amelyek önmagukban tényleg csak kellékek maradnak (lásd az apa krumplihétfestése), pillanatra tökéletes image-ként, de sajnos imaginárius nélkül.

Így esik olykor a túlzó naturalizmus csapdájába is a szöveg. Tanúi lehetünk egy kevésbé sikeres motívum felépítésének, amikor a fotózás beemelésével megint csak egy generációs kapcsolódást igyekszik illusztrálni az elbeszélő, és megtudjuk, hogy a múltban apja egy időben fotózta anyját, ami aztán többletjelentéssel ruházódik fel, és felfejtése elvezet ismét az elbeszélőhöz, többszörösen is. Az egyik jelentés azonban abba torkollik, hogy a lány megkapja apja gépét, saját melleit fotózza, amelyet folyton vérrel ken, mert a tanyasi misztika szerint attól lesz csak igazán formás. Természetesen az is egyértelmű, hogy ezek a jelenetek kapcsolódnak a női identitás és a nőiség megéléséhez, a női szerepek vizsgálatához (csakúgy, mint Millie Brown), amelynek egyszerre része a nemi szerv megkoszorúzása vagy a vérrel kenés, kapcsolódva ezáltal szervesen a body arthoz vagy a performanszhoz; mint ha a gender reprezentáció egy sajátos, írásos dokumentálásának lennének ta-

núi, ami viszont már végképp terhelte teszi a szöveget.

A regény nagy előnye azonban, hogy különös világában minden összefügg mindennel, és sok motívum olyan kidolgozottságot kap, hogy egészen szép utakat járhatunk be a megismerés útvesztőjében. Az elbeszélő apjának készülő regénye, *A szív és a tejember* beszédes címével (aminek tartalma, legalább háromféle beharangozóval, megint csak teljesen kérdéses marad az olvasó számára, sőt, később az is kérdésessé válik, hogy kinek a regénye lesz ez, hiszen lánya nevén adja majd ki, ugyanott, ahol egyébként Bencsik Orsolya *Több élet* című regénye is megjelent), a család hétköznapi groteszk élete és a családtagok utáni nyomozás pedig visszatérő motívumokként viszik előre az elbeszélőt a mocsktól való szabadulás (lehetetlensége) és a tisztítás mániás szintjéig.

Az egyik legerősebb szál a mamáé (nagyamama), aki generációkon keresztül szűrődik át az elbeszélőbe, és akiről ismeretei szintén hiányosak és kétségesek (ahogy ezt a hozzá fűződő jelzők utáni gyakori kérdőjel használat is mutatja), de hiába, mert „mindent ellep majd a morzsa, ezt mondja apám szívében a mama nem létező tekintete”. És nem az írás lesz ebből a kivezető út, ahogy az elbeszélő gyakran használt pseudovallozmás megnyilatkozásaiból kiolvashatjuk: „[M]iközben írok, attól félek, hogy mindez végül irodalomká válik, habár persze az irodalom éppen ezekből az igazságokból áll. A mama, az én mamám halálából, a temetés, a temetés költségeiből, a túlélés, a túlélésünk arcátlanóságából. Egyedül ez a bizonyos.”

Így jutunk el a végső konklúzióig (már a 36. oldalon): „mocskos a múlt, borzalmas, kaotikus és felfedhetetlen”. Hűen követve az elbeszélő belső életének feltárását és tudatának működését, a legapróbb gondolatfolyamoktól egészen a legvadabb asszociációkig, trappolunk vele a végkifejlet felé. Ha Dorrit Cohn⁴ élénk emlékeztető narrátorról beszél, Bencsik esetében bátran beszélhetünk élénk képzelő narrátorról.

A rengeteg dőlt betűs rész szépen fedi le a posztmodern próza intertextuális kötelezettségét (a merészebb-

beknek felidéződhet Orwell *Állat-farmja* vagy Ptiluc zseniális képregénye, ahol Hitler, Sztálin, Napóleon és számos hírhedt történelmi személyiség disznóvá reinkarnálódva dagonyázik a nagy közös disznóólban), van itt a Balaton együttes számától kezdve Babits utolsó regényéből vett idézetten át talált szöveg, recept, termékösszetevők leírása vagy használati utasítás, öngyilkossági lehetőségek felsorolásával megidézett Sylvia Plath, amelyeket Bencsik módszeresen átír, felülír, túlír vagy behelyez abba a nagy közös egészbe, ahol elkerülhetetlen a vég.

Az utolsó nagyjából húsz oldal elkülönül a regény addigi hangjától, mert a szürreális betétektől sem mentes szöveg itt átkerül az álmok valószínűségébe, az anya plasztikusan ábrázolt betegségébe, majd vissza a családi ól elfeledett, gyermekorri színterére, ahol az elbeszélő végre nemcsak úgy gondolja, hanem úgy is gondol-

hatja, hogy minden egyes élőlényhez több élet tartozik. Az egy levegővétellel kimondott öt mondatokból tíz lesz, az elbeszélő humora megfakul, és erősen drámai színezetet nyer az amúgy sem töretlenül vidám történet.

A valóságreferencialitás kérdésén túlmutatva így válik a regény a hiány regényévé, és bár tény, bizonyos mértékig mindannyian a „hasunkkal gondolkozunk”⁵ még legelmélyültebb pillanatainkban is, igazi múltbeli énnünk a nyelvben sosem éleszthető újjá, ahogy családtörténeteink sem. Bár kérdéses, hogy ilyen mennyiségben mennyire fekszi meg hasunkat a túlírás és túlbeszéltség zajos egyvelege, az viszont egészen biztos, hogy ennek a pontosan összerakott, gyakran kíméletlen humorú, monomániás és kiélégíthetetlen szövegnek a tragikomikus befejezését bármelyik szürrealista-naturalista-realista kispróza megirigyelheti, ahogyan azt is, hogy narrá-

tora megkísérli a lehetetlent: így vagy úgy még saját halálát is túléli. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Szilasi László: *A referencia-illúzió a mai magyar prózában: „mintha”-változatok* (<http://epa.oszk.hu/00000/00012/00047/szilasi.htm>)
- 2 Fekete I. Alfonz: *A rongyikadisznó színjátéka* (<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/6197/bencsik-orsolya-tobb-elet/>)
- 3 Szendi Nóra: „A disznószív, akár az emberé” (<http://kulter.hu/2016/09/a-disznosziv-akar-az-embere/>)
- 4 Dorrit Cohn: *Áttetsző tudatok* in Thomka Beáta: *Az irodalom elméletei* 2., Jelenkor, Pécs, 1996, 105.o.
- 5 Dorrit Cohn: *i.m.*

■ **Szekeres Nikolett** (1978): szabad-úszó újságíróként, kritikusként és szerkesztőként tevékenykedik, rendszeresen jelen van mind szervezőként, mind résztvevőként irodalmi kerekasztal-beszélgéseken, konferenciákon. Szakterülete: gyerek- ifjúsági és felnőttkönyvek, képregény, irodalomnépszerűsítés.

ZIPERNOVSZKY KORNÉL

A NIHIL NÉMA VISSZHANGJA

Karinthy Frigyesről különösen két szerző adott ki az utóbbi években új utakon járó, előremutató írásokat: Beck András és Dolinszky Miklós, mindketten 1961-es születésűek. Sokáig érezték Karinthyval kapcsolatos mondandójukat. Dolinszky zenetudós, akinek koherens, eredeti és széles horizonttal felvázolt műve* Beck szerint nem részesült kellő figyelemben – de ha ő nem hívta volna fel rá a figyelmet, akkor is érdemes lenne itt reflektálni e munkára. Beck az irodalmi establishment felől nézve ugyanúgy kívülálló, mint Dolinszky, hiszen a MOMÉ-n tanít művészetfilozófiát, nem a *Nyugat* korának irodalma a fő szakterüle-

Beck András: *Szakítópróba. Karinthy, a Nihil és akiknek nem kell*
Műút könyvek, Miskolc, 2015

te. Úgy sejtem, hogy szakmai érdeklődésének egyik fő fókusz, a pragmatikus amerikai filozófia, amely szerint (leegyszerűsítve) az elmélet, sőt minden elmélet végső próbája a gyakorlat, belejátszhatott Karinthy-kutatásának alakulásába is. Akár mondhatná Karinthyval: „miért lehetne [...] csak a zavaros misztikus rapszódia réveteg műdagodásával” lírát elemezni?

Mind Beck, mind Dolinszky abból indulnak ki, hogy Karinthy a legkevésbé irodalmi író, mind az írótar-

sadalomban, generációjában elfoglalt helye, mind a köznapihoz sokszor tudatosan közelítő beszédmódja, a gondolatot az irodalmi forma elé helyező attitűdje okán. Dolinszky bizonyos elemeket elfogad a nyelvi relativizmussal kapcsolatos – Szabolcsi Miklós által – hangsúlyozott konzekvenciákból, de messzebb jut, a Karinthy számára imperatívusként megjelenő abszolútumot kutatja. Beck és Dolinszky kicsit pingpongoznak is a *Nihil* című verssel, Beck először is Karinthy írói tájékozódásának irodalmon túli irányát emeli ki, mire Dolinszky úgy reagál, hogy az *Így írtok ti* első, újságközléseit összekötő alteregóját, a *kezdő író*t idézi fel, valamint az *Esik a hó*, a pályakezdő novelláskötet ars poétikus és esztétikai tanulságait. Eszerint az irodalomba megérkezés, az íróvá válás Karinthy számára „lemondás és a kiüzetés tere volt”, túl van egy illúziókkal tértént leszámoláson, ez a *Nihil* kontextusa. Dolinszky fel is adja a labdát a vers kapcsán, amennyiben szerinte az „művészetfilozófiai értekezésnek is vehető”. Úgy pozicionálja a vers kulcsfogalmát, hogy az a Karinthy gyermekkori naplójától kezdve abszolút negatívként, sőt

* Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy-passió*, Magvető, Bp., 2001.

a halál szinonimájaként leírt „unalom” szó rokon értelműje. Dolinszky szemszögéből, amelynek vezérgondolata a Karinthy életmű passióként értelmezése, a gyerekkori fenyegető unalom és a kezdő író önmegsemmisítő szakadékba érkezése között ez a vers gondolati hidat.

Beck igényes kiállítású, már Artisjus-díjban is részesült kötete négy írást tartalmaz, melyek mind a *Nihil* című verset elemzik, kontextualizálják, más és más viszonyítási rendszerekbe állítva azt (és hál’ isten a kötet az elemzett vers újraközlését sem spórolja meg). Az első, kéttételes esszé a vers „tudathasadásos” recepciótörténetét taglalja, a második pedig „close reading”-et ismertet. A két következő esszé a verssel közvetlen összefüggésbe hozható szövegekre fókuszál, az egyik Babits Mihályé, a másik Petri Györgyé. Tehát az egész könyv egy versről és szövegvagykorozatáról szól, példátlanul izgalmas nyomozás során keresi irodalom- és kultúrtörténeti helyét abból kiindulva: súlyos torzulás, hogy nem

tartjuk evidensen nagy versnek. A *Nihil* a *Nyugat* 1911-es első számában jelent meg, és utána korszakok múltak el, mire kötetben is olvasható lett. Karinthy 1912-ben az *Így írtok ti*, majd rögtön négy további könyv, próza és cikk-kötetek, megjelentetésével érkezett be. De lírákötetet nem adott ki egészen 1930-ig, holott alaposan előkészítette színrelépését jelentős íróként 25 éves korában, ezt nevezi Beck egész pályás letámadásnak. Fontos hivatko-

zási pont a *Nihil*-ben kifejtett esztétika megítéléshez az *Írások írókról* műfaja is. Mindez segít túllépni azon a dichotómián, amely a Karinthy-recepció elég nyilvánvaló félresiklásának fő oka. Sokszor rálegyintenek ugyanis szövegeire, mint a humorista megnyilvánulásaira: a komolyan és a humorosnak olvasott művek szétválasztásának „kísértő kettőssége” olyan hosszú árnyékot vet befogadására, mint talán senki másnál. Ettől Beck a lehető legmesszebb igyekszik eltávolodni. A nevezetes Karinthy-legendáriumba ez a dichotómia is betagozódik, hogy a humor könnyű, olcsó és másodrendű – a kezdő író is a kuplénál, sőt a pornográfánál köt ki. Hasonlatos módon ahhoz, hogy beérkezettként is bevalotta „pillanatnyi pénzzavar”-át, amivel ismertsége nőtt, de hitelképessége inkább csökkent.

A *Nihil* másik izgalmas kontextusa, hogy olvasható manifesztumként. Neveztek barikádversnek is, Tóth Árpád „brutalizáló” tartotta. A futuristák nyomában ugyan, de minden egyéb jelentős izmust megelőzve íródott, Kassák első zászlóbontása is évekkel később következett. Az esztétikai programként is koherens szöveg, a betétként is olvasható, gyakran, de szinte kiszakítva idézett rész radikalitása mellbevágó. Manifesztumjellegét ugyanakkor alámossa, hogy költője olyannyira egyedül áll szemben mindennel, amiből mozgalom csírázhatna ki. Individualitásának kifejeződése szinte szolipszista eszmékre emlékeztet. A párhuzamos helyeket kereső nyomozás során Beck elvezeti az olvasót két – a *Nyugat* első nemzedékének meghatározó alakjaihoz képest – meglepő szerzőhöz: Mednyánszky László festőművész egyik noteszlapjához és Lukács Györgyhez.

Mind az irodalmi közélet, mind Karinthy írásainak kontextusában vizsgálható a kérdés, hogy a *Nihil* hogyan illeszkedik Karinthy paródiáihoz, egyáltalán, nem paródia-e? Szertágazó kérdés a műfaji tagoltság, pontosabban a visszatérő műfaji összemosódás Karinthy életművében, ráadásul ez szinte megoldhatatlan feladat elé állította szövegkiadásainak szerkesztőit. (Joggal jegyzi meg Beck, Dolinszkyval összhangban: a Karinthy-filológia kép-

telen volt definitív szövegkiadásokat produkálni. Pedig az ötvenes évek óta a Szépirodalmi, a Magvető, a Kossuth és az Akkord is indított életműkiadást. Az OSZK által interneten közzétett kiadás alatt most is olvasható a képtelenség, a vers 1913-as keltezése, holott az első közlés is megtalálható ugyanebben a rendszerben.) Fontos érv a paródia vagy nem vitában, hogy nincs konkrét szöveg a *Nihil* mögött, nem parodizál egy szöveget, egy költői hangot. Kappanyos András veti fel, hogy egy avantgárd paródiájához Karinthy egy Petőfi-szöveget emelt be, mert egyébként hiányzott volna a referenciális sík, a parodizálni kívánt eredeti ismerete. Beck esszéjét olvasva végig azt vártam, hogy szintetizálja-e vajon ezt a két tézist úgy, hogy mindkét modalitás előfordulhat egy szövegben, ahogy erre ismerünk is példát: készült úgy verse, hogy paródiának indult, de a szöveget végül „megtartotta magának”. Beck frappáns válasza az avantgárd felé tájékozódva oldja fel a dilemmát: a radikális művészi attitűd nyugtalanító és összetett jellegének egyik eleme lehet a parodisztikus vonás, amely nemcsak egy szövegre, hanem a meghaladni kívánt művészetfelfogásra is utalhat.

Nem kevésbé izgalmasak a fő esszé fejtegetései Osvát, Ady és a *Nyugat* első éveinek kontextusában. Az, hogy Babits írta meg az egyetlen, a *Nihil*-lel párba állítható verset, de nem közölte, valóban egy teljes külön írást megér (talán akkor már az a versszöveg is elfért volna egy jegyzetben). Érdekes módon Petri első jelentős interjúja, amely az ÉS-ben látott napvilágot költői pályájának ugyanabban a fázisában, amelyben Karinthy írta ezt a verset, ugyancsak visszhangtalan maradt. A *Nihil* visszhangtalansága okán Beck kritikája főleg azokra a szerzőkre irányul, mint például Derék Pál, vagy Rónay György, akik a saját maguk választotta kontextusban nézték el végzetesen ennek a versnek a jelentőségét. Persze Beck nem monográfiát írt Karinthy lírájáról, de utalhatott volna többször a recepció néhány pontjára. Kontextusnak pedig talán érdekes lehetett volna a verssel együtt közölt *Szerelmi öngyilkosság*. A vers páratlanságát az életművön belül ezzel együtt az ár-

nyalná, ha Beck megemlítené a Martinovics-vers (a *Nyugat* után a magatejességében) *Renaissance*-beli közlését, egy 19. századi levegőjű, részben ifjúkori költeményt, hiszen az is csak hónapokkal előzte meg a *Nihil* napvilágra kerülését. De Beck alapvetően nem az irodalomtörténeti úton jár, még ha szinte folyamatosan reflektálnia is kell erre a vonulatra a recepcióra tett utalásokkal. A történetiséget magas szinten kultiválja, de a történeti csőllátást gondosan távol tartja magától. Beck már korábban is megmutatkozott, mint az a fajta esz-széista, akinek kíváncsisága szinte határtalan, tekintete mindig friss, de tudása bevallottan véges, viszont szinte irtózik a felületességtől. Széles tájékozódási horizontja annál is inkább termékeny, mert Karinthy notórius határlépfő műfajok és beszédmódok (például az írói és az újságírói) között, az őt foglalkoztató alapkérdések megjelenési formái egészen páratlan, más

íróéhoz alig hasonlítható mátrixot rajzolnának ki. Dolinszky az ilyen intertextuális gondolatritmusokat párhuzamos helyeknek nevezi – a *Nihil*el kapcsolatosan is idéz egyet. Persze amennyiben Beck tényleg megírja nagyobb ívű munkáját Karinthyról, ahogy egy interjúban most utalt rá, akkor ki kell térjen arra, hogy ennek a szerteágazó problémakörnek milyen motivációi, milyen értelmezései elképzelhetők számára. Amikor a szerző azt keresi, majdnem minden lehetséges megv-lágításban, hogy hogyan találta telibe a Semmi a fiatal, ambiciózus, az élet kapujának küszöbén álló költői szubjektumot („mindent abba kell hagyni”), akkor talán az egyik lehetséges szempont lehet a pszicho-biográfiai megközelítés is. Úgy tűnik, a szerző kizárja, feltehetően ódivatúként elutasítja, és elkerüli a szakirodalom ilyen irányú hivatkozásait. De a Melanie Klein-féle tétel, hogy a veszteség fő motivációja az alkotásnak, a *Nihil* vonat-

kozásrendszerébe talán beilleszthető lehet. Gyanítom, hogy Karinthy gyászfeldolgozó alkotásainak pszichológiai elemzése (Varga Zsuzsa) is hivatkozzható lett volna.

Beck connoisseur: csak akkor kínálja meg az olvasót, ha kiérlelt borral tud szolgálni. Következtetéseinek jellegzetes formája, hogy újra és újra rákérdez hipotézisének helyességére, és ezzel hamar bevonja olvasóját. A kötet inspiratív jellegét kiemeli, fő tételét pedig megerősíti, hogy Beck MOMÉ-s tanítványainak a *Nihil* alapján komponált képregényei, mindegyik másként, egy új generációra jellemző médiumban mutatják meg az elemzett vers átélhetőségét. ■ ■ ■

■ **Zipernovszky Kornél:** tanár, újságíró, a bécsi Collegium Hungaricum volt igazgatóhelyettese. Kisdoktori disszertációját Karinthyról írta. Jelenleg az ELTE amerikanisztika szakos doktorandusza.

Szajbély, felhangosítva

Szintézis helyett: amit éppen látok

Szajbély Mihály legújabb, *A homokvárépítés öröme* című könyve 2003 és 2016 között folyóiratokban, konferenciakötetekben megjelent irodalomtörténeti tanulmányokból válogat. A rokonszenvesen szerény cím és a részben azt magyarázó bevezető az irodalomhoz való viszony elevenségéről, a kötet, és általában az irodalomtörténész munkájának sziszifuszi, törekény, ideiglenes és nem haszonelvű voltáról vall. „Állandó csak az anyag, de a miénk az állandó formázás, a homokvárépítés, az éppen érvényesnek hitt, érvényesnek bizonyuló megértés öröme.” A homok tehát a sokféleképpen megformázható, újraértelmezhető művek metaforája, amelyet újra és újra előhívunk a fejezeteket elválasztó természeti képekről készített fényképek. (Az igényes megjelenésű kötetet és a borítót a szerző fotóinak felhasználásával Szauter Dóra tervezte.) A tanulmányok pedig nem akarnak többnek tűnni, mint a jelen megértésének igényével írt, komplexitás-redukció alapján létrejött részproblémák múlandó értelmezéseinek.

„Mert az ember mindig csak arra nyitott, amire éppen nyitott, tartsa bár ugyanazt a könyvet a kezében.” – fog-

Szajbély Mihály:
A homokvárépítés öröme
Irodalomtörténeti tanulmányok
JATEPress Kiadó, 2016

lalja össze saját álláspontját Szajbély Wim Wenders szavaival. És így folytatja: „és valami nagyon hasonló idézhetnék most még Niklas Luhmanntól is”, ...de ezúttal megkíméllek – tehetné hozzá a szerző humorára hangozva az olvasó. A német szociológus rendszer-elméletének szemléletmódja ugyanis egyeduralkodó a kötetben, bár Szajbély feltűnően ügyel arra, hogy – akár a szükségszerű leegyszerűsítést is vállalva – az elméleti háttér ismertetése csak a megvilágítandó probléma szempontjából elengedhetetlen részletekre korlátozódjon, és ne menjen az olvasmányosság és közérthetőség rovására.

A címben előrevetített öröm, az olvasás élvezete, a játékoság meghatározó vonása a könyvnek. „Szerelés, szétszerelés, másként társítás és ösz-szeszerelés.” – zárja *A homok stabilitása* című Danilo Kiš-elemzést Szajbély, amely amellet, hogy a vajdasági szerző írástechnikájának kulcsmozzanatát kívánja leírni, saját kötet szerkesztésének logikáját is meghatározza. Az egymáshoz első pillantásra lazán kapcsolódó, egymástól időben távol eső szerzők műveiről írt elemzések a legkülönbözőbb módokon, impliciten-expliciten párbeszédet létesítenek egymással. A médiumokat is gyakran átívelő, meglepő párhuzamok a „két legyet egy csapásra”-elv alapján termékeny összefüggésekre világítanak rá, kölcsönösen segítve egymás megértését. Így íródik egymásra meggyőzően Wim Wenders kortárs német filmrendező munkássága és Asbóth János, klasszikus magyar szerző *Álmok álmodója* című regénye. Jókai (Mikszáth

degradáló kritikája óta fenntartásokkal kezelt) *Dekameronját*, illetve a *Páter Péter* című, 1880-ban íródott regényét pedig Szajbély egyik nagy kedvencének, Csáth Gézának a szemüvegén keresztül olvassuk. Illetve így kapcsolódik be a 20. századi, sőt, a kortárs kontextusba, és kerül más megvilágításba a kötet, mondhatni, kulcsfigurája, Jókai. Szajbély munkásságát ismerve a „nagy mesemondó” erős jelenléte a könyvben nem meglepő, most azonban a szerző olyan játékokat is megenged magának, amelyek a Jókairól szóló kismonográfiájának kereteit szétfe-szítették volna. A *Virágzabálók és a Jókai-típusú 19. századi nagyregény* című, már-már novellához közelítő tanulmányban Morcsányi Géza, a Magvető Kiadó akkori igazgatója felhívja telefonon Jókait, akinek kérésére ő nem csekély öniróniával elmondja, milyen lenne Darvasi regénye, ha azt a serdültebb ifúság és a serdülőkor szintjén megrekedt felnőtt olvasók számára saját stílusában, tárcaregénnyé dolgozná át. Egy ilyen, korszakokat átívelő fiktív kommunikációs helyzet megteremtése lehetőséget nyújt arra, hogy Jókai írástechnikájának a posztmodernhez közelítő, illetve attól eltérő vonásainak kiemelésével kreatívan hozza közelebb a mai olvasóhoz az egyre inkább háttérbe szoruló Jókai-életművet. Ugyanakkor fontos látni, hogy a kiinduló nézőpont mégis Jókaié, az ő szemüvegén keresztül vizsgáljuk Darvasit. Ez a gesztus szemben áll azzal a napjainkban gyakorta tapasztalt hozzáállással, amely hajlamos a művek eredeti kontextusának figyelmen kívül hagyásával kizárólag a mai olvasó nézőpontja felől szemlélni a műveket és azokban a posztmodern felé vezető lineáris fejlődéstörténetet feltételezve az invenciózus alkotásokat csupán azok újszerűsége miatt felértékelni.

A 19. század derekán életre hívott Kemény és Jókai szembeállítás arnyalásának, vagy a fentebb említett, hol játékosan, hol tudományosan táltalt egymás mellé rendeléseknek a célja érezhetően az iskolai tananyagga kanonizálódott sztereotípiák leépítése, újragondolása. A berögzödések megszüntetésére irányuló kérdésfelvetés és párhuzamkeresés megmagyarázza, hogy a tanulmányok miért egy-egy

problémakör köré szerveződnek és miért nem kizárólag – a korszakokat átívelő ugrások miatt egyébként is nehezen érvényesíthető – kronológiai elv határozza meg a szövegek sorrendjét. Így kerülhet egy fejezetbe például Eötvös, Csáth és Ottlik, akiknek a műveihhez Szajbély a személyes identitás alakulástörténete felől közelít. Bár az *Egy téma variációi, ismétlésekkel* alcím előre figyelmeztet, a korábban különböző helyeken megjelent szövegeket egymás mögé rendezve a szintén a luhmanni rendszerelméletet hasznosító szerzőpáros, Cornelia Bohn és Alois Hahn tanulmányának háromszori hosszas idézése mégis untatja az olvasót. Igaz, ez Szajbély logikáját követve nem róható fel hibának, hiszen a Jókai-kismonográfának és jelen tanulmánykötetnek is egyik visszatérő témája az elsődleges megjelenési helynek a szövegszerkesztésre gyakorolt befolyása. Ő éppen a médiatörténeti aspektus figyelmen kívül hagyását kéri számon a Jókai-szakirodalmon, azaz, hogy műveit regényekként olvassuk, holott a szerző írásainak legnagyobb része napilapok tárcarovatában jelent meg először, alkalmazkodva azok formai elvárásaihoz és olvasóközönségük igényeihez, a regényforma csak másodközlés volt. Ez a problémafelvetés ismét felhívja a figyelmet a kontextuális vizsgálat fontosságára és a Jókai-életmű újraolvasására szólít fel, annak a ténynek a figyelembevételével, hogy a médium minősége jelentős mértékben befolyásolja a benne megjelenő szöveg minőségét.

Szajbély imponálóan szerteágazó érdeklődési köre egy-egy ismert regény (pl. *A falu jegyzője*, *Iskola a határon*) választott szempontú újragondolása mellett olyan művekre és problémakörökre is kiterjed, amelyek eddig visszafogottabb értelmezői érdeklődésre tartottak számot és nem képezték az alapolvasmányok részét. Ilyen például a Jókai *Magnéta* című művéről írt elemzés, amely, miközben arra keresi a választ, hogy minek a hatására születhetett a Hold felé emelkedő tündéralak produkciójának a leírása, a 19. századi populáris kultúra helyzetébe, az orfeumok, a mutatványosok- és bűvészek világába enged betekintést. Az irodalom perifériáját is felöleli az egyik legizgalmasabb, irodalom

és pszichoanalízis viszonyának kérdésével foglalkozó tanulmány, amelyben Csáthot nem a morfium, hanem a pszichoanalízis áldozataként láttatja Szajbély. Már-már az irodalmi bulvár határát feszegeti a Jókai legkedvesebb könyveit taglaló szöveg, amely a Hétnek arra a körkérdésére adott válaszával foglalkozik, hogy melyek azok a könyvek, amelyeket a megkérdoztetek megtartanak, ha minden egyéb irodalmi művet nélkülözniük kellene. *Jókai, felhangosítva* című írása pedig a lassú, illetve a gyorsolvasás, a hangos és a néma olvasás jellemzőire tér ki, majd a *Történetek egy ócska kastélyban* című regényben a szubvokalizáció jelenségét, azaz egy szépirodalmi szöveg néma és lassú olvasása során az olvasó tudatában megképződő belső hangjait vizsgálja. Amellett érvel, hogy „egy szépirodalmi szöveg hangjait hallani csak lassú, néma olvasás során lehet.” Ennek a tanulmánynak a „szövegpárja”, az *Ottlik, felhangosítva* című szöveg éppen ennek ellenkezőjére, a Szegedi Tudományegyetemen a hallgatókkal, oktatókkal közösen az *Iskola a határon* hangos felolvasására vállalkozik.

A közel egyenletesen magas színvonalú írásokat tartalmazó kiadvány a tanulmánykötet műfaját meghazudtolóan üdítő olvasmány. Szajbély Mihály azok közé az irodalomtörténészek közé tartozik, akiknek stílusán és

szövegszerkesztési rutinján érződnek az egyetemi katedrán eltöltött évtizedek. Nem fél mondanivalóját egyszerű köntösben tálni, merész, de termékeny párhuzamai és újszerű meglátásai nem szorulnak rá a körmönfont megfogalmazásokra. A szövegek nyelvezete könnyed, olvasóbarát, a humort sem nélkülözi. Az elemzések nem követelik meg a primer szövegek ismeretét, így nem csupán a szakma, de szélesebb olvasóközönség számára is érdekesek lehetnek. Szajbély nem törekszik arra, hogy a végérvényesség és a megkérdőjelezhetetlen objektivitás hamis illúzióját sugallja. Nagy érdeme, hogy nem az igazság kinyilvánításaként, hanem egy lehetséges megközelítés megfogalmazásaként állítja be elemzéseit és ki meri mondani, hogy „szintézis helyett: amit éppen látok.” ■ ■ ■

■ **Balogh Lilla** (Budapest, 1989): az ELTE magyar-kommunikáció alapszakán, majd irodalom-és kultúratudomány mesterszakán szerzett kiegészítő diplomát, jelenleg ugyanitt PhD-hallgató. Az *irodalmi modernség*-programon. Ennek megfelelően kutatói érdeklődése elsősorban a XX. század első felének magyar irodalmára irányul. Készülő doktori disszertációjának célkitűzése Szép Ernő sokrétű munkásságának újraértelmezése, irodalomtörténeti szerepének újragondolása.

ANTAL NIKOLETT

NINCS KEGYELEM

Városmajor utca 37. – az egykori, 12. kerületi nyilaskeresztes pártközpont címe, Zoltán Gábor *Orgia* című regényének elsődleges helyszíne, ahol Kun páter, Nidosi Imre, Bokor Dénes, Megadja Ferenc, Dési Dregán Miklós (valós személyek az eredeti nevükön említve) és feleségeik, gyerekeik, párttársaik követik az egyszerre külső és belső parancsot: a vélt ellenségeiket a lehető legkeményebben, legkíméletlenebbül büntetik. Azért, mert ezt

Zoltán Gábor: *Orgia*
Kalligram, 2016.

tenni: szabad. Nyilasok, hungaristák, saját nyelvük szerint: *aggilis* emberek, akik nem restek a hazáért zsidót, cigányt, „angolbarátot”, „katonaszökevényt” kínozni és ölni.

Zoltán Gábor *Orgia* című regénye sok mindenről beszél. Úgy beszél, és annyira sok dolgot mond, hogy bele-

némul az ember. Az idősíkokat, az elbeszélő számát és személyét váltogató regény narratív technológiáit tekintve Závada Pál klasszikusát, az *Idegen testünket* juttathatja eszünkbe: a korporális metaforika használata, a propagandaszövegek hétköznapi nyelvbe való beemelése számos ponton mutat párhuzamot. Amiben azonban Zoltán művének narratív technikája különbözik, abban áll a szöveg ereje, elnémitő hatása is: a nyilas, nemzeti-szocialista ideológia, a propagandaszöveg csontig és velőig interiorizálódott a kötet rengeteg szereplőjében; olyan magától értetődő természetességgel (!) használnak egy minden addigittól eltérő, új nyelvet, hogy – némi képzavarral élve – alig hiszünk a fülünknek. Ahogyan az egyik helyen elhangzik: „A hatalomátvétel után elfoglalták a Jávor-villát, természetesen. Kellett a hely a nyilaskeresztes karhatalomnak. Jókat mókáztak a sztár házában.”¹ (Kiemelés tölem. – A.N.) Kertész *Sorstalansága* óta ugyanis a mi irodalmunkban is oly pontosan értjük a derridai alapvetést: minden, a természetesség is kizárólag konstrukció által jöhet létre. S ott, abban a világban, a nyilaskeresztes hatalomátvétel hónapjaiban mint ha a világ kifordulna a négy sarkából, természetessé válik a másik javainak elvétele mássága miatt.

Az általunk érzett gúny és ironia e nyelvvel, a nyelvben megjelenő eszmével szemben pedig csakis annak a distanciának a következménye, amelyet irántuk táplálunk. Zoltán Gábor mindent kimond, minden lapon többet mond, mint amit elviselni tudunk, mint amit hallani akarunk, ritka az ennyire erőteljes traumaszöveg a magyar irodalomban. (Polcz Elaine *Aszszony a frontonja* és Kovács Judit *Megtagadva* című regénye tematizálták részben hasonlóan az erőszakot.) Ehhez képest s ennek ellentételezéseként még erőteljesebben működnek a kihagyásalakzatok, melyek hol az áldozatok rettegett tudását, hol az elkövetők cinkos, mindentudó összekacsintását jelölik. Zoltán világa azonban mégsem fekete-fehér: ugyan egyértelmű, hogy a felszíni oppozíciós világ egyik és másik pontján kik állnak, mégis számos okot, „magyarázatot” ad a tettek elkövetésére. Az *Orgia* zsigeri tapaszta-

lat, s azt hiszem, ez a jelző a lehető legpontosabb. Orgia az állatok ösztönös szintjén: a szexualitás abban a világban, amelyet leír, mocskosabb, mint amit csak elképzelhetünk. A szadizmussal, a veréssel, az emberkínzással vegyülő alantosság, nyilvános, csoportokban zajló kielégülés a véletlenszerű hatalomgyakorlók sajátja. Az *Orgia* a pusztaság erőszak megtestesülése: nyelve az erőszak nyelve, s akik beszélnek, az erőszakos, kontroll nélküli, zabolázatlan, tanulatlan hatalom képviselői. Akik nem érdekeik alapján birtokolnak, s erre Zoltán regénye számos ponton rávilágít: ebben a regényvilágban a tanuló veri a tanárt, a páciens az orvost, az iskolázatlan munkás a tudóst. S még fel is vannak háborodva önnön kicsinységükön. Zoltán ezen a ponton valamit nagyon eltalál: a magát nyomorultul érző, magával ki nem békülő kisember frusztrációját. Ez a frusztráció legtöbb esetben a társadalom alacsonyabb rétegeinek tagjaiban jelenik meg (bármiféle motiváció helyett csak a másik hibáztatása és a szegyénteljes összehasonlítás marad), ugyanakkor játszi könnyedséggel fészkel be magát tanult, adott esetben vagyonos, ám az egykori *hibát* megszegyenülésnek, mások érzéseit paranoid módon örök megvetésnek érzékelő emberek agyába is. A nyilaskeresztes pap is csak látszólag hord feloldhatatlan ellentétet.

A test az *Orgia* közepe. A testnek pedig börtöne van, maga a lélek, ahogyan azt Foucault kifejti, s ennek Zoltán regényében, meglátásom szerint, kiemelt szerepe van. Ahogyan fogalmaz: „A lélek egy politikai anatómia hatása és eszöke [...]”.² A lélek lényünk esszenciája, mindent behálóz, mindent magába fog, beleértve ebbe a mindenbe a testet is. Éppen ezért nincs kegyelem, és nem létezhet semmiféle felmentés az erőszak elkövetőivel szemben: nincs olyan, hogy felülkerekedik az ösztön, mindig, minden helyzetben lehet parancs a megálljra. A lélek ugyanis nemcsak befalazza, de meg is formálja a testet. S a test fájdalma soha nem leírható. Pontosabban: hasonlítható, szavakkal, végletes plasztikussággal magyarázható, de a leírás által soha nem válhat tapasztalattá. Sem a nyelv, sem a látás által nem válhat azzá; ha másképp lenne, sokkal nehezebb volna fájdalmat

okozni. Ahogyan a regényben olvasuk: „Annak ellenére, hogy mi magunk bőségesen táplálkozunk, tudjuk, hogy a foglyaink szomjasak és éhesek. *Ezt jó tudni, csak az a kár, hogy nem érezzük.* Mindig jöhet egy épkézláb ötlet. Például, hogy az éhségüket látványossá lehet tenni, és még fokozni is azáltal, hogy falatoznak a jelenlétükben. Aztán a maradékot eléjük hajítjuk. Almacsutka, kenyérhéj. Nincs is annyi ételmaradékunk, amennyit magukba tömnének azok, akik már lemondtak az önérzetről.”³ (Kiemelés tölem. – A.N.) Fel nem fogható az a mérhetetlen fájdalom, amit a nyilasteror alatt okoztak. Az erőszak legkülönfélébb megjelenései, a kínzás eszköztára az *Orgiában* szinte kifogyhatatlan. A hatalom tehát az *Orgiában* paradox módon (Foucault-val szemben) egyet jelent egyfajta *nemtudással* is. Ám van valaki, a regény központi alakja, Renner, később Nagyrenner, aki mindkét oldalt ismeri. Csak a regény végéről nézve érthető pontosan a többes szám első személy használata. A „mi” kollektivitásában nemcsak az elkövetők és bystanderek pozíciója érzékelhető, nemcsak a szomszéd szomszéd, magyar magyar, ember ember elleni bűne, hanem Renner bűnös és áldozati szerepe. Ő az, aki megtapasztalta a fájdalmat (hiszen katonaszökevény, felesége és szeretője is zsidók), amelynek okozását elvárják tőle, s amelyet hosszas tartózkodás után, de végül mégis megtesz. Ezen a ponton pedig joggal merül fel a kérdés: a kínzást, verést megtapasztalt és túlélte ember bűnös-e, ha az életben maradásért fájdalmat okoz?

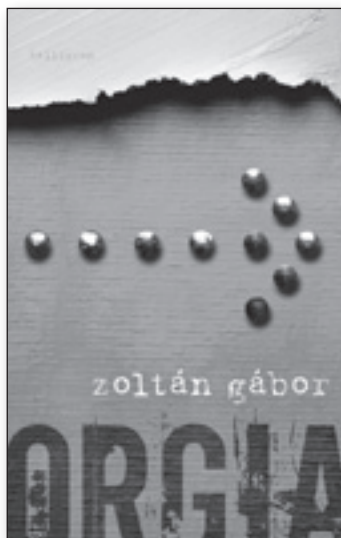
A viccek és a kommersz magyar slágerek beidézése a regényszöveg fontos elemei. Míg az állandó, a nyilasok által kreált poénok minden esetben arra a cinkos, közös ismeretre épülnek, hogy ugyan tudják, mi történt az eltűnt zsidókkal (megkíncozták, meggyilkolták, és a Dunába dobták őket), mégis újra és újra felteszik a kérdést, hová lettek, mi történt velük. „Azt kérdezi Megadja Ferenc a sógorától, Légrádytól: – Bercikém, nemrég te le volt zsidóval a ház. Mondd, mi lett velük? – Hóféhérrével és a hét törpével kimentek sétálni a Duna-partra.”⁴ Ugyanígy illeszkednek a szövegtestbe – test a testbe – (látszólag idegenül)

a dallamos és ismert slágerek, melyeket a kínzás alatt énekelteknek áldozataikkal, miközben zongorán kísérik őket. A hosszas, fokozódó, egyre kegyetlenebb kínzás, erőszak, szexuális kizsákmányolás így válik valódi orgiává, a nyilasok legfőbb szórakozásává. Ezek hangoznak Renner, Irén és Teréz, azaz a szerető és a feleség kínzása közben is. Mindez azonban csak a regény legvégén válik világossá, akkor tudjuk meg, hogy Renner részben azon ment keresztül – más befejezéssel –, mint azok, akiket a Dunába hord nap mint nap, akár egy 20. századi Kharón.

Rennernek sajátos tárgyi attribútuma van, a szemüvege, mely fontos eleme a regényvilágnak. Sötétített lencsés üvegről van szó, nagy valószínűséggel egyszerű napszemüveg, de az egészen biztos, hogy olyan, amely fényre sötétedik, amelynek üvegén nincs semmiféle dioptria. Nehéz nem észrevenni, hogy Renner mennyire ragaszkodik hozzá, s nem lehet kikerülni az ismert mcluhani értelmezést sem a szemüveggel kapcsolatosan. Eszerint a szemüveg egyben szolgálja a nagyítást, a jobban látás képességének birtoklását, s ezzel párhuzamosan protézisjellegéből fakadóan el is távolít a tárgytól. Renner mindössze ez utóbbit használja: ám az elsötétítésen keresztül nemcsak hogy eltávolítja magától a történeteket, de ezzel együtt – meglehetősen gyermeketeg módon – önmaga is láthatatlanná akar válni. A felismerhetetlenségben hisz, ám természetesen egy idő eltelével ez a visszajára fordul, s a szemüveg lesz az egyik legfőbb ismertetőjegye. Mindezekkel együtt az is vitathatatlan, hogy a regény egyfajta képvisleti beszédmód. Jelen esetben a szerző ugyan nem önmaga képviselődét látja el, sokkal nagyobb szabású tervet sző: jóval kollektívebben, egy meglehetősen nagy embercsoport helyett szólal fel. Azok helyett, akik azt már nem tehetik meg, s azok helyett is, akik nemcsak szó szerinti, de átvitt értelemben is egy életre elnémultak. Zoltán Gábor regénye ezáltal a hiány megjelenítőjévé válik, ha tetszik, alakzat lesz, színekdoché, mely sokak nevében és sokak helyett mondja el a múlt egy szeletét.⁵

Zoltán regényének nyelve éppen ezért csak látszólag reflektálatlan. A nyilasok nyelvét könyvtári és levél-

tári kutatások által pontosan és hűen megidézni kívánt nyelv ugyan valóban az, de a regény létrejöttével, tehát a nyelv megismétlésével valódi reflexiót kap. Ez az a distancia, amelyről fent

már szó esett. A demagóg, uszító, velejéig gyűlöletkeltő, okokat nem kereső, a „csak”-on kívül más magyarázatot adni nem tudó, egykor a hatalmat jelentő nyelv az ismétlés által válik nemcsak az áldozatok képvisleti beszédjévé, de annak bizonyítékává is, hogy (egyszer) már leszámoltunk vele. Ezzel együtt nehéz a patetikus végkicsengést elkerülni, hiszen felkiáltójel is, a mai időkben az európai ember számára figyelemztetés: „Felnőtt embert megverni... Ráadásul nőt... Ezek szerint lehet, ráadásul élvezetes, és még nemzeti érdek is!”⁶ Ugyan a regény distanciája valamiféle feldolgozottságot mutat, a trauma feldolgozásának képességét, az arról való beszéd lehetőségét, ennek ellenére sokan tudjuk, a nemzeti érdekből történő verés sok esetben fenyeget. Fontos, hogy ezt a mondatot ne paranoid, eltúlzott aktuálpolitikai kiszólásként olvassuk, ehelyett sokkal inkább annak belátására van szükség, hogy a világot a négy sarkából mindig csak az ember fordíthatja ki.

Rennernek fia születik. Irén, a szerető az anyja, aki éppen a kínzás alatti erőszakból esett teherbe. Zoltán regénye így tehát a fiú regénye is, beszéd helyette, mely bővelkedik az életrajz elemeiben is. Renner, fia megszületése után, egy fényképész segédjeként dol-

gozik, előhív és nagyít, ezt teszi azokban a percekben is, amikor Irén arról faggatja, ő árulta-e el a nyilasoknak a hollétét, hogy mentse a feleségét. Itt jut még nagyobb szerephez a szemüveg, a nagyítóüveg és a nagyítás, s a belőlük fakadó paradoxon: mindezekkel egyszerre kerülünk közelebb és távolabb a tárgyunktól. Renner éppen a fia fényképét nézi, azt hívja elő, azt nagyítja, élesíti, őt is egy sajátságos szűrőn, a fotó médiumán keresztül látva (előttünk a regényben csak így jelenik meg, Renner „szemüvegén” át láthatjuk). Ebben az értelemben Zoltán teljes regénye egyfajta protézis, a hiány pótlására szolgál, beszéd az elnémultak helyett, s beszéd a fiúnak Renner helyett saját történetükről. S a fotóval együtt a fiú is bizonyíték, a bűn, a kitörölhetetlen múlt bizonyítéka. A folytathatatlan folytatása, ahogyan a regény utolsó mondata is sugallja.

„Nincs kegyelem, nincs kegyelem. / Tudtam, hogy ez lesz a vége. / Hittem neked és, nincs menekülés, / Már te vagy a végzetem.” – Karády dala hallatszik a két nő és Renner kínzása közben, mintegy előrevetítve Teréz és Irén sorsát, múltját és jövőjét. „Hamvadó kis fehér parázs, megremeg az éjben, úgy veri a láz. / Nyugszik a tálca hamus peremén, / Az ő sorsa pontosan enyém.” Nem a saját sorsuk, valaki másé, mégis nekik kellett végigélniük. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 ZOLTÁN Gábor, *Orgia*, Budapest, Kalligram, 2016, 178.
- 2 Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés*, Csűrös Klára, Fázsy Anikó ford., Budapest, Gondolat, 1990, 43.
- 3 ZOLTÁN, i.m., 81.
- 4 ZOLTÁN, i.m., 239.
- 5 Vö. Hermann Veronika pontos és termékeny értelmezésével, melyet György Péter *Apám helyett* című regénye kapcsán fejt ki Paul de Man Proust-elemzésére támaszkodva az önéletrajzíság, a fiú képvisleti beszédmódja s ezáltal protézisjellege kapcsán. HERMANN Veronika, *Hát akkor itt fogunk élni. Identitás és emlékezetpolitikai ajánlat György Péter Apám helyett című könyvében in: Holokauszt, új utak, új generációk*, Antal Nikolett és Mészáros Márton szerk., Budapest, Fiatal Írók Szövetsége, 2016.
- 6 ZOLTÁN, i.m., 124.

■ **Antal Nikolett** (1985): a Fiatal Írók Szövetsége társelnöke, a B32 Galéria és Kultúrtér művészeti vezetője. Disszertációs témája a trauma és poszttrauma megjelenése a kortárs művészetben, különös tekintettel a holokausztra.

HAMVAS BÉLA

A 29. SZÁMLA SZÍNRE LÉP

Farkastorkokból elősüvöltő dermesztő szélben, hóviharban és ónos söpredékben töröm át magam törzskávéházam bejáratáig, abban a sziklaszárd meggyőződésben, hogy az új évben végre valóban megkezdhetem előadásorozatomat a Magyar Mámor történetéről, miközben nem feledkezem majd meg a Magyar Bohém különféle irodalmi maszkokban felbukkanó alakjáról sem. Így aztán a fagy ellenére is szerfölött peckes lépek be a kemencés meleggel karjaiba ölelő ivószobába, hol a FIZETŐPINCÉR fűszeresen gőzölgő forralt borral siet elem, és a forró bögrét fagyott tenyereimben dédelgetve helyet foglalok törzsasztalomnál, hátam mögött kispolcommal, melyen a Mámor Kiskönyvtára jól megválogatott anyaga peckeskedik, de mielőtt belekortyolnék az életmentő nedűbe, karom megáll, mozdulataim szellemileg fagnak le, mert azt látom, hogy jól kiszolgált asztallapomon kisdéd kötetke hever, felemelem, hogy közelebből is megvizsgáljam a szerfölött gyanús, amúgy vöröslő bőrbőre kötött vékonyka jövevényt, ám ekkor nem túl erős, de határozott taps csattan föl a szobában: SZABÓ ERVINNÉ, NEMETSCHEK, a SZTAREC, valamint a VÁNDORFILOZÓFUS ütögeti össze tenyerét, és asztala mögül, ha nem is ősz galamb, de mindenképpen megviselt üstökű TÁLTOS emelkedik, kezében szintén forró bor, felem emeli poharát, miközben azzal kezdi, amit titokban sejtettem, és amitől voltaképpen rettegettem:

– Tisztelt FILOLÓGUS uram, engedje meg, hogy születésnapja alkalmából...

De nagy megkönnyebbülésemre képtelen folytatni, mert valaki közbevág, mégpedig a SZTAREC, aki ezt dünnögi bele egyre elvadultabb szakállába és a terembe: – Goszpogym, remélem, nem fogja most elénekelni a Хеппи Бёрсде Ты Ю című borzalmas amerikai nótát! Maga azért mégsem a MARILYN MONROE... Nem mondom, ha netán a barátnője próbálkozna... – foly-

tatja a SZTAREC némi szerelmi fájdalommal a hangjában, de aztán csak keserűen legyint.

– Az oroszok már kivonultak, bátyuska. És hát maga sem egy kiköpött STIRLITZ... – veti oda megvetően a TÁLTOS, és tovább szónokol, pontosabban csak szónokolna, mivel most NEMETSCHEK kotyog bele: – Ja, a VJACESZLAV TYIHONOV...Ő volt ANDREJ HERCEG is a *Háború és béke*ben...Emlékszem, még gyerekként, Zuglóban, az Éva moziban...

– Folytathatnám a tósztomat? Elvégre mégis az ünnepi alkalomra gyűltünk itt össze, nem? – kérdi a TÁLTOS, ám ekkor a VÁNDORFILOZÓFUS kapcsolódik be a beszélgetésbe: – Talán Önöket már meg sem lepi, ha ezúttal is KANT úr írásából idézek, úgymint: „Nem szabad felhánytorgatni egy arc randaságát, csak akkor, ha vonásai a bűn által megrontott lélekről, vagy a bűn iránt táplált természetes hajlandóságról árulkodnak, ha, teszem azt, valamiféle kaján mosoly ül ki valaki arcára, amint megszólal, vagy egyfajta ostoba makacsság, melyet nem tompít a vonások semmifajta ellágyulása sem, és amely mintegy fennhangon hirdeti, hogy fikarcnyit sem érdekli őt a másik ember ítélete.”

– Ezt nekem címezi, kedves uram? – lépbe a helyzetbe a TÁLTOS egyfajta kurucos hevülettel és fokes után kiáltó testtartással.

De immár SZABÓ ERVINNÉ is eljötnék érzi a pillanatot, hogy – ha szabad így mondanom – kihúzza a vizsály almájának méregfogát: – Ugyan már uraim, hát éppen ezen az ünnepi alkalomkor törnének egymásra?! Mert ha kinyitom a laptopomat, akkor azt olvasom KANT úrtól, hogy „Egy férfi értékét nem csorbítja, még a női nem ítélete szerint sem, a kellemetlen arcszín, vagy ha arcát himlő vagy sokféle pattanás, netán ragya csúfította el, hiszen ettől még, ha jóindulat olvasható ki a szeméből, és erejének tudatából sarjadt

rendíthetetlenség továbbá nyugalom lakozik a tekintetben, bátran találgathatik kedvesnek és szeretetre méltónak, s örvendhet ekként közkedveltségnek, mi több, -szeretetnek, s bárki feleség büszke lehet rá, ha ily férfit mondhat magáénak.”

És most kérem, kisuram, folytassa köszöntőjét! Anál is inkább, mivel a hosszú várakozási idő alatt igen csak hajlamos kihűlni a forralt bor.

– Igazad van, Melinda, KANT-ot nem lehet kisajátítani – dorombol hálásan a TÁLTOS. – És különben sem hagyom froclizni magam – azzal ismét pózba vágja magát, és megint rákezdi: – Szóval, mélyen tisztelt FILOLÓGUS uram, engedje meg, hogy születésnapja alkalmból a magam és a többiek nevében is emeljem poharam, egyben felhívjam a figyelmét ama kisded ajándéokra, melyet külön erre az alkalomra köttettünk vörös bőrbe, mely szín illik a kis kötet témájához, és amely remélhetőleg egyik díszé lesz a kispolcon örvendetesen terebélyesedő könyvtárának. Hiszen ki merné tagadni, hogy pogácsaméretű hazánkban aligha írtak mélyebb és szellemesebb esszét, úgyszólván pajzán imát a Magyar Mámmorról, és általában is a derű és elragadtatás pogány és keresztény pillanatairól?! Mert mi marad a végén? Isten és a bor. És ezzel Isten éltesse, fogadja szeretetünk jelétől tőlünk e mámorító imakönyvet, tőlünk, akik csupán az Ön agyának teremtményei vagyunk, és ekként még mindössze három évesek..., bár ez ellentmondásban... áll azzal, hogy én a legkevesbé sem hároméves csöppségként iszom, ámde... Már nem is tudom, mit akarom mondani.

– Már hogyan tudná. Csak gondolkozzon kicsinyég. Nyilván valami olyasmire gondolt – kapcsolódik be ismét a VÁNDORFILOZÓFUS kissé lekezelő hangon – hogy a valóságos idő és a fiktív idő az irodalomban nem feltétlenül esik egybe. És ráadásként valami olyasmit akart említeni, amit a jeles német irodalmár, WOLFGANG ISER úgy fogalmazott meg, hogy az irodalom fikcionalizálja a valóságot és egyben valóságossá teszi a fikciót. És e két elem egy harmadikban, nevezetesen az imaginárius kategóriájában egyesül. Nyilván ezt akarta kifejteni. Noha ez természetesen nem túl kellemes gondolat a maga számára, nicht wahr? Hiszen akkor mi van a maga valóságos létezésével?

– És mi van az enyémmel? – vág oda NEMETSCHKE. – Hiszen ha belegondolok, arra kell következtetnem, hogy a bécsi lakásom se egyéb, mint valami képzeletbeli elem. Aminek nagyon nem örülnék. Egyáltalán örülnék. Hosszú évek nélkülözése és gyámság alá helyezett létmódja után, lassan kezdek hozzászokni ehhez a váratlanul, úgyszólván a semmiből származott, pontosabban eszerint a FILOLÓGUS uram nagyúri kedve révén jött kényelemhez.

– Ne izgassa magát, amíg olvassák, magának van egy lakása Bécsben, a Naschmarkt és az Esterhazygasse közelében – mondom egészen világfiasan. – Amúgy meg szükségem volt egy bécsi figurára a folytatásokhoz, szóval nem éppen nagylelkűségből helyeztem át Bécsbe...

– És eszerint nem is ma van a születésnapja? Sőt, voltaképpen csak a képzeletben létezik a születésnapja? –

kérdi megütközve a TÁLTOS. – Azaz meg sem született? Hát akkor mire igyunk? És akkor mire az ajándékunk? Bár az ajándékba adott könyv szerzője azt mondja: „Az ivásnak egyetlen törvénye van: bármikor, bárhol, bárhogyan”.

– Na, végre egy értelmes magyar mondat – dörmögi a SZTAREC, azzal titokban meghúzza az asztal alatt tárolt vodkás üvegét.

– Nem érted, kicsim – lép közbe ismét SZABÓ ERVINNÉ. – FILOLÓGUS uramnak, azaz a mi teremtőnknek, mindig akkor van a születésnapja, amikor ezt az írást valaki éppen olvassa. És eszerint nem is ma van a hatvanhar...

– Ki ne mondja! – üvöltök fel.

– Szóval nem ma van az x-edik születésnapja, hanem ma és mindig, amikor éppen olvassa az olvasó. Vagyis ő maga, azaz a mi teremtőnk is éppoly kortalan, mint mi magunk, vagyis az ő teremtményei. Erre azért nyugodtan ihatunk ebben az imaginárius, úgyszólván epoksi időben...

– Ritka, hogy nőben ennyi filozófiai hajlam rejtőzzön...

– mondja lelkesen a VÁNDORFILOZÓFUS.

– Mert én úgy akartam, és ezért tettem belé eme hajlamot – vetem oda válaszul. És ezzel emelem poharam. És velem együtt a többiek is. És végre iszunk. De amikor a második tapsroham is elhal, így folytatom – Hanem barátaim, itt az ideje, hogy megnézzem, miféle könyvvel kedveskedtek nekem, bár alighanem tudom, mire számíthatok a vörös kötéstáblák mögött.

– Egyik bibliám! – kiáltja a TÁLTOS.

– Igen, jól sejtettem – mondom, amint felütöm a kis könyvet. – HAMVAS BÉLA 1945-ös esszéje, címe *A bor filozófiája*. És azt is jól sejtettem, hogy a teremtményeim egy idő után majd elkezdik a maguk életét élni. De maga, TÁLTOS uram, egészen rossz lóra tett, valamint téves életet kezdett önállóan. Hiszen nem vette észre, hogy – persze kimondatlanul – egész előadás-sorozatomban éppenséggel HAMVAS BÉLA úgynevezett bor- és mámorfilozófiája ellen irányul. Vagy irányult volna, ha végre elkezdődne. Nem, nem. Köszönöm a kedvességét, de nem, ez a könyvecske semmiképpen sem kaphat helyet a Mámor Kiskönyvtárában. És azt se hiszem, hogy a maga önjelölt filozófusa forralt bor ivott volna valaha is, ha jól emlékszem lapos fejtegetéseire. Nem, nem. Inkább jófajta szekszárdit és szentgyörgyhegyit kérek most az asztalra, ahogy ő javasolta. No látja, ezzel kivételesen egyetértek vele – szólok és intek, mire a FIZETŐPINCÉR feltucat válogatott palackot helyez az asztalokra. És ekként szól serény dugóhúzások után: – „Kóstoljátok meg, és lássátok, milyen jó az Úr!” Zsoltárok könyve, 34:9”.

– De hát éppen ezt idézi folyvást HAMVAS is! – kiált NEMETSCHKE.

– És hát NOÉ is feltűnik nála, kedves FILOLÓGUS uram, direkt ezért gondoltam magára! – és a TÁLTOS már kapja is elő oldalzsebéből a saját agyonolvasott példányát, és már olvassa is: „A hármas felosztás a bor világtörténetének három nagy korszakával a legszorosabb összhangban áll. A metafizikai rész értelmi megfelelője az özönvíz előtti kor, amidőn az emberiség a bort még

nem ismerte, csak álmodozott róla. Az özönvíz után Noé elültette az első szőlőtőkét és ezzel a világtörténet új korszaka kezdődött. A harmadik kor pedig a víznek borrá változtatásával kezdődik, s mi jelenleg ebben a korszakban élünk. A világtörténet akkor ér véget, ha a forrásokból és a kutakból bor fakad, ha a felhőkből bor esik, ha a tavak és a tengerek borrá változnak.” Hogyan is nem tetszik magának ez a fenséges szürrealista látomás?!! Ez az egyetemes karnevál??

– Hármas felosztás...Micsoda sivár hegelianizmus... – motyogja belekortyolva poharába a VÁNDORFILOZÓFUS.

– Hát éppen ez az! – kiáltom, miközben összekocintom poharam az előttem szólóval. – HAMVAS legnagyobb baja, hogy amikor nagyjából szellemes, akkor is végtelenül ideologikus. Mámoros görög istennek teszi le magát, de valójában inkább hitvitázó és purifikátor. Éppolyan türelmetlen, intoleráns, mint az, akit támad. Hallgassák csak ezt a passzust, amikor kirohan az úgynevezett *puritán* ellen.

„A puritán maga az absztrakt ember. A szívtelen. Az ateistáknál mindig inkább a szívvel van baj, mint az ésszel. A puritán a tömény szívvidióta. A világtörténet legvéresebb csatáit és legirtózatossabb forradalmait a puritánoknak köszönheti. Mindezt azért, mert, szegény, Isten helyett elvet talált, és ő ezt tudja. Tudja, hogy desperát.”

– De mit jelent az, hogy desperát? – kérdi NEMETSCHÉK.

– Nyakasul elszánt. Kétségbeesetten makacs – mondja SZABÓ ERVINNÉ a laptopjában kikeresve.

– De a rágalomária még tovább is szól, hadd olvassam tovább: „Az a tudás, hogy életének csak akkor van értelme, ha feláldozza, mindenkivel vele születik. Az élet akkor sikerül, ha feláldozom. Józan és komoly embernél ez a feladat önmagától megoldódik, amikor életét Isten rendelkezésére bocsátja. Az ateista azonban fél. Oktalan fél, neki is fel kell áldoznia. Fel is áldozza, de nem természetes módon, hanem valami értéktelen számárságnak. Önmagának? Ha még! Gyönyörnek? Hatalomnak? Gazdagságnak? Ha botor is, de ez még valamiképpen érthető. A puritán azonban elvnek áldozza fel magát. Emberiség!, szól. Vagy: Szabadság! Vagy: Morál! Esetleg: Jövő! Haladás! Mi az, hogy szabadság és humanizmus és jövő? Istenszurrogátum. És mi rejtőzik e mögött a méreteiben is iszonyú önsanyargató örültség mögött? Az, hogy ő a desperát ember. Tudja, hogy nem megy, mégis csinálja. Tudja, hogy szerencsétlen bolond, mégis kitart.”

– Azt mondja, hogy HAMVAS ezt 1945-ben írta? Akkor szerintem egyértelmű, hogy ez LUKÁCS GYÖRGY ellen megy. LUKÁCS felé áll a HAMVAS-puska. Ezt kellett bizonyítani – mondja elégedetten a VÁNDORFILOZÓFUS, és újabb boradagot csorgat le elegáns nyaka mögött.

– Így van – hörgi a TÁLTOS. – A kommunisták ellen megy a puska! Az aszkéták ellen! A vértelen mámortagadók ellen!

– Csakhogy – mondja halkan a laptopjából fölnézve SZABÓ ERVINNÉ –, csakhogy itt az áll, hogy HAM-

VAS 1945 és 48 között tagja volt a Magyar Kommunista Pártnak...

– Hoppácska! – jelentkezik a SZTAREC. – Ez ám a fordulat pillanata! Mindamellet az nem létezik, hogy LUKÁCS nem ivott. Szerintem azt történt vele, amit VENEDIKT JEROFEJEV ír le a *Moszkva-Petuski* című örökbecsű regénykölteményében. Mert ő, azaz VENYICKA bebizonyítja, hogy GOETHE titkos tanácsos is ivott. Csak másként. Mert nála az irodalmi alakjai ittak. Ő maga nem ivott, de vedelt Faust, vedelt Mefisztó, vedelt Wilhelm Meister. És szerintem így csinált LUKÁCS is.

– A mindenségit, ez az műorosz most tényleg a fején találta a dugót! – kiált föl tőle szokatlan hévvel a VÁNDORFILOZÓFUS. – LUKÁCS GYÖRGY nem ivott, de ittak azok, akikről írt. Ivott ADY ENDRE, ivott BRÓDY SÁNDOR, ivott MÁRAI, ivott az ifjú HEGEL, piált FRIEDRICH SCHILLER, ivott THOMAS MANN, és nyakalt BERTOLT BRECHT, és még ivott a viszonylag tehetséges komcsi nő is, az ANNA SEGHERS!

– Hát nem vagyok és sosem voltam bolsi nő – ugrik a terem közepére SZABÓ ERVINNÉ –, de akkor én is vedelek!

Azzal fölhajt két pohár szekszárdit és egy pohár szentgyörgyhegyit, és fűrtjeit rázva, harangszoknyáját térdé fölé rántva riszálja magát végig a teremben.

– Látja? – kérdem metsző gúnnyal a TÁLTOS-t. – Látja?! És tudja, mi ez? Ez a HAMVAS-féle szakrális kurva! Ez kellett magának?! Hallgassa csak a Mesterét: „Nézd meg jól ezt a fiatal asszonyt, rendetlenül feldúlt hajával, minden mozdulata kör alakú, mint a keble és a combja. Gömb alakú zene, de illatból és ízből. Kóstoljátok meg és lássatok, mondja a Zsoltár. Hangja, mikor nevet, mint a megdicsőülés. Szeme szikrázik. Orrcimpái kitágulnak és reszketnek. A mámor leánya ilyenkor a legillatosabb, és csókja a legforróbb. Már beszélni se tud, csak dadog, de látszik, hogy ezt unja, és ajka úgy áll, mint a csecsemőé, csucsorítva, de nem tejre. Minden tisztátalanság kiégett belőle. Mikor egyet csuklik, olyan hang csepeg szájából, hogy az ember minden cseppet szeretne végignyalni. Borzas fejét eszelősen rázza, hátraveti magát a fűbe, karját szétveti. Felcsúszik a szoknyája, de észre se veszi, sem ő, sem más. A görögök tudták, hogy a nő legmélyebb lényezése ez a szakrális kurvaság.”

– Nem! Nem! Uraim, én nem ilyen HAMVAS-t akartam! – bög föl a TÁLTOS, de aztán átöleli asszonyát, tovalejt vele valamiféle hallhatatlan, belső zene hangjaira, és amikor a FIZETŐPINCÉR a lába elé ejti a születésnapit, azaz a 29-ik számlát, csak ennyit kiált: – Akkor is iszom! Én nem leszek a szív idiótája!

■ ■ ■

Bán Zoltán András (1954) irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a *Beszélő* és a *Magyar Narancs* szerkesztője. Legutolsó kötete: *Giccs*, Kalligram, 2016.